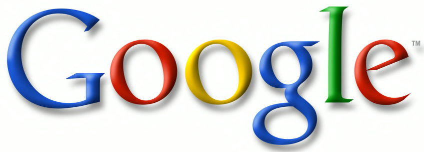

Kritiek Op De Proletarische
Moraal Van Mevrouw Roland Holst

KRITIEK OP DE PROLETARISCHE MORAAL VAN MEVROUW ROLAND HOLST, DOOR S. R. STEINMETZ

AMSTERDAM — W. VERSLUYS — 1905

ƒ 1.—

KRITIEK OP DE PROLETARISCHE MORAAL VAN MEVROUW ROLAND HOLST

zoo nuttig, ja noodig. Ik hoop van harte, dat mijn betere lezers Mevr. HOLST's stukken geregeld zullen naslaan. Door nauwkeurige verwijzing maak ik hun dat gemakkelijk. Ik reken daar eigenlijk op, hoewel ik daarmee wat veeleischend ben. Zooals ik zeide, eene andere uitgave heb *ik* in het belang der zaak gewenscht.

Wanneer men mij mocht vragen, waarom ik juist deze artikelen zoo uitvoerig te weerleggen trachtte, dan antwoord ik, ten eerste omdat lezers van „De Bode" het mij verzochten; ten tweede omdat ik het noodig oordeelde, dat juist de lezers van dit blad kritiek op de beweringen van Mevr. H. onder hun oogen zouden krijgen. Gewoonlijk merken de lezers van het gekritiseerde niets van de kritiek, die daardoor onwerkzaam blijft. De abonnés van De Dageraad vernemen niets van de kritiek in Standaard of Tijd. Ik wou den lezers van Mevr. Holst het eens maklijk maken eene geheele andere opvatting te leeren kennen, en wel voet voor voet.

En dan: Mevrouw HOLST's behandeling van de „burgerlijke" en van de socialistische moraal scheen mij zoo zeer typisch te zijn, zoo naief, de uiting van de intieme denkbeelden in eigen kring. Veelmeer dan dit in een dik boek voor onbekende lezers het geval is. Hare opstellen maakten op mij den indruk van een zeer echt, openbarend document. De schrijfster is eene leidende persoonlijkheid onder hare partijgenooten; zij geldt hun als eene wetenschappelijke autoriteit. En eindelijk: het onderwerp is zeer gewichtig. Kritische beantwoording dezer opstellen mocht ik dus wel met recht voor zeer gewenscht houden.

Onevenredigheden in de behandeling houde men mij

—

ten goede. Mijne kritiek was uitvoeriger, niet alleen naar het belang der kwesties, maar vooral ook naar mate ik meer tot kritiek werd uitgelokt.

Ik zal mij verheugen over vele wikkende en wegende lezers, vooral onder de wijfelaars. Eigenlijk richt alle kritiek zich alleen tot hen.

Den Haag. S. R. STEINMETZ.

INHOUDSOPGAVE

I.

INLEIDING.

Ik wensch in dit en de volgende opstellen de beschouwingen van Mevrouw ROLAND HOLST in De Bode van 27 November 1903 en volg. „Over burgerlijke en proletarische moraal" aan eenige kritiek te onderwerpen. In hoofdzaak zal ik de schrijfster daarbij op den voet volgen. Ik mag de genoemde opstellen nog wel in den geest van vele harer lezers aanwezig achten. De anderen noodig ik uit ze na te slaan. Ik meende dus zoo te werk te kunnen gaan. Ook scheen mij dit beter, doeltreffender, dan dat ik eenvoudig mijne opvattingen en bloc tegenover de hare stel. Ik wou mijn lezers het zelfdenken, het vergelijken, het oordeelen zoo gemakkelijk mogelijk maken. Bij zoo'n algemeene beschouwing loop ik gevaar die denkbeelden, voor zoover zij min of meer in hen post hebben gevat, voorbij te schieten, en dat wil ik niet: ik wil ze raken.

Ik moet er nu dadelijk op doen letten, dat Mevr. R. H. niet de feitelijk geldende moraal van eene feitelijk bestaande maatschappij schetst en verdedigt, maar alleen de gedroomde moraal van eene gedroomde of voor-

spelde maatschappij, immers de moderne communistische organisatie bestaat nog nergens. Dat is een heel verschil. Ik weet ook, dat de socialistische woordvoerders zich met alle kracht tegen den eisch verweren, de groote lijnen van hunne toekomstige organisatie aan te geven. Zij zeggen: dat moet groeien, worden! Ik kan daar wel in komen, maar nu begrijp ik niet recht, hoe Mevr. R. H., die zoo eng verband wil tusschen de ordening eener maatschappij en hare moraal (zie de derde kolom van het 1e art.), nu reeds over die ongeboren moraal eener onbekende maatschappij zoo boud kan spreken.

Ik wil alleen maar zeggen, dat wij het zullen hebben over toekomstplannen, idealen. U weet, dat die altijd mooier, reiner zijn dan eenige werkelijkheid; en dan heeft de laatste nog dit groote nadeel, dat zij zoo veel gelegenheid geeft tot kritiek. Wie is nu ooit teleurgesteld door een ideaal, wie niet door de beste werkelijkheid? Mist ge in het eerste iets, dan denkt ge het er maar gerust bij: niets is zoo rekbaar! — Wie nu een beetje billijk is, houdt dit wel in het oog. Maar het is niet gemakkelijk: geestdrift en idealisme zijn zeer aanstekelijk, en op de werkelijkheid is werkelijk zoo heel veel aan te merken.

Mevr. R. H. vertelt ons, dat een *nieuwe* klasse, bouwend aan nieuwe grondslagen der samenleving, haar eigen ethiek moet voortbrengen (I, 1e kol., 3e al.). Die klasse is natuurlijk het proletariaat. Ik behoef nauwelijks te zeggen, dat die klasse verre van nieuw is. Het zal wel in den geest van deze sociologie zijn haar te dateeren van af de splitsing in arm en rijk, en die bestaat

al heel erg lang, zooals wij nog nader zien zullen [1]. — Ik moet ook even hiertegen protesteeren, dat Mevr. R. H. (I, 1e kol., 3e al.) zoo in het voorbijgaan het socialisme als „de levensbeschouwing van het proletariaat" betitelt. Dit is wat kras. Dat zij dit wenscht, als waarschijnlijke toekomst beschouwt, o ja, maar zij zal mij moeten toegeven, dat het wel iets voor heeft wensch en werkelijkheid uiteen te houden. Tallooze proletariers, ook in ons land, hebben eene geheel andere wereldbeschouwing. Zou Mevr. R. H. dat niet weten? zou zij aan makropsie, grootzien, lijden? Of mogen die proletariers eigenlijk geen andere leer aanhangen, dan die zij voor hen de beste vindt? Er zijn van die despotische democraten, die met het volk dweepen, als dit hun zin doet.

Is die nieuwe ethiek wel een product van de proletariers? Mevr. R. H. citeert wel weinige van deze. Ik wil mij natuurlijk niet met hare persoonlijke zaken bemoeien, maar, waar den bourgeois-denkers telkens die kwaliteit voorgehouden wordt met de consequentie van hunne incompetentie, is het dunkt mij toch zaak te constateeren, dat, al moge een echte hongerlijder op sommige dingen werkelijk een anderen en beteren blik hebben, zekere verhoudingen anders inzien, uithoofde van zijne pijnlijke ervaringen, die wij trouwens niet hoeven te missen, dan toch de villa-proleet, de café-riche-hongerlijder ook in dit opzicht niets op de andere bourgeois voorheeft. Die affectatie van proletarierschap verleent heelemaal geen apart, voor anderen onbereikbaar inzicht. Met deze heele rare pretentie moet het

1) Zie mijn tweede hoofdstuk.

nu maar eens uit zijn. De gewone logica, de gewone feiten gelden voor burger en proletarier. Meer bestaat voor beiden niet. Het bezit van bizondere kennisbronnen zou ook Mevr. R. H. in ieder ander geval mystiek, neen, mystificatie noemen. En daar zullen wij dat gewaande bezit ook maar voor blijven houden.

Hebben de gebeurtenissen van Februari—April 1903 wel het opkomen van een eigen proletariaatsmoraal aangetoond? zooals Mevr. H. het in hare inleiding voorstelt. Men kan het ook anders inzien. Ik zag in die gebeurtenissen eigenlijk meer de niet zeldzame immoraliteit van een worstelende, geestdriftige minderheid. Dat deze kleine minderheid offers van eigenbelang bracht voor haar doel, was verstandig en ook wel wat mooi, hoewel niet zoo heel merkwaardig. Maar dit was het bizondere van deze beweging niet. Het ging om het recht anderen te d w i n g e n, met min of meer geweld, mee te doen aan mijn streven. De vakvereenigingen voelden zich te zwak om door overtuiging alleen hun getal en organisatie uit te breiden, daarom verlangden zij het recht tot zekeren dwang. „Ik vind vakvereeniging en werkstaking goed, nuttig voor het doel, dat ik voor mij en u allen hoogstel, daarom wil ik u d w i n g e n mee te doen, 't is in uw bestwil." Zoo redeneerde de agitator van die dagen, en precies zoo redeneerde indertijd de inquisiteur. Beider dwangmiddelen verschillen in graad. In deze proletarische opvatting is dus niets nieuws. Allerlei welwillende tyrannen hebben zoo gedacht en gevoeld en gehandeld. Onderstel, dat eene andere partij een dergelijk dwangrecht ten bate van haar streven eischte en dat deze partij sterker

was dan de socialistische — de laatste zou heel spoedig de volle schoonheid van de leus „Gelijk recht voor Allen" inzien. Zij is ook al zoo'n echte menschenpartij, niet beter dan de anderen. In de 17^{e} eeuw, en nog wel later, eischten de kerkgenootschappen tolerantie voor zich, — voor anderen hoefde het niet.

Mevr. R. H. wil, dat de arbeidersklasse haar eigen standpunt in oekonomie, politiek en zedeleer klaar begrijpe, — uitstekend! In tegenstelling met den laatsten zin van al. 3 stelt zij die zedeleer nu maar „in menig opzicht" tegenover de burgerlijke systemen, dus slechts voor een deel zal die leer nieuw zijn, Inconsequent: de nieuwe maatschappij zou volgens Mevr. R. H. eene geheel nieuwe moraal moeten hebben. Overigens is dat einde van al. 5 zeer teekenend voor Mevr. R. H.'s denkwijze. Hoe scherper die leer naast en tegenover de burgerlijke gesteld wordt, „des te sterker staat zij, w a n t (de curs. zijn van mij) alleen (die) zedeleer is in overeenstemming met de opvattingen der moderne wetenschap over den mensch als natuurlijk en maatschappelijk wezen." De mannen, welke deze moderne wetenschap, die Mevr. R. H. dus zeer eerbiedigt en tot fundament neemt, maakten, waren zeer zeker geen, ja allesbehalve socialisten, maar „blinde" bourgeois. Als beste aanbeveling van hare leer beroept zich onze schrijfster op de overeenstemming met hunne leer, — maar hebben die volgens haar zoo wijze mannen dan eigenlijk hun eigen leer niet gekend, Mevr. R. H. veel beter dan zij? Ik vraag u gemoedelijk: is dat waarschijnlijk? Is het wel consequent van deze dame, zich te beroepen op het getuigenis van zoo stekeblinden?

Ik hoop u aan te toonen, dat de ware gevolgtrekkingen uit wat het meest vaststaat in de moderne wetenschap iets anders zijn dan wat Mevr. R. H. leert.

Nu ter zake. Mevr. HOLST maakt de zaak niet duidelijker door geen onderscheid te maken tusschen den inhoud eener moraal, en haar fundament, dat wat sanctie geeft aan hare voorschriften. Zij schijnt in hoofdzaak op het eerste te letten, in de al. 3 enz. van kol. 2 roert zij echter ook dat fundament aan. De grond der moraal kan dan volgens haar niet liggen in de zelfzucht van het individu, maar moet gevonden worden in de solidariteit (al. 3, 4 en 7). Die solidariteit zou dan echter bestaan in het bewustzijn des enkelings van zijn afhankelijkheid van het geheel en wel van zijn groep (al. 3 en 4). Mij dunkt, feitelijk is hier de behoefte van den enkeling aan aanvulling toch weer het uitgangspunt, de basis. Terwijl Mevr. H. in dezelfde alinea's de fundeering der moraal op de zelfzucht van het individu zoo grimmig afwijst, met dien superieuren hoon die haren kameraden in het algemeen eigen is, zoekt zij zelve het solidariteitsgevoelen afteleiden uit — de beperktheid, de afhankelijkheid van het individu, dat wil toch zeker zeggen, niet direkt hieruit, maar uit de begeerte van het individu door hulp van zijn soortgenooten eigen onvolledigheid op te heffen. Is die begeerte zelfzucht of niet?

Wie zich nu zeer duidelijk in bochten draait is — de schrijfster, niet de „bourgeois-moralist", wien zij dat verwijt. Ik zou haar wel den raad willen geven, waar

zij zelve toont het onderwerp zoo weinig meester te zijn, wat bescheidener over de groote denkers op dit gebied te oordeelen.

Mevr. HOLST stelt het voor, alsof de vóór-socialistische schrijvers over ethiek altijd de zelfzucht, verkapt of niet, met het oog op aardsche of hemelsche bevrediging, tot grondslag der moraal maakten. Hoe zij er toe komt KANT hiertoe te rekenen, is mij niet duidelijk. Zijn grondslag was de niet verder verklaarde ethiek van het geweten (kategorische imperatief). Ik wil nu niet de geschiedenis der ethische systemen doorgaan, maar alleen even wijzen op SCHOPENHAUER, die in het medelijden, toch zeker geen zelfzucht, de bron van het moreele leven vond [1]).

Ik onderschrap nu even: onder de groote bourgeois-ethici zijn er eenige van de allergrootsten, die de moraal niet op zelfzucht bazeeren, ja, dit is nog steeds de meest populaire en heerschende richting. Mevr. H. daarentegen baseert de moraal juist wel op de zelfzucht van het individu, op zijn behoefte aan de aanvulling, den steun der gemeenschap. Dat zijn van die gekke tegenstrijdigheden, die tot uitersten van bescheidenheid verplichten.

Is Mevr. H. zoo afkeerig van die individualistische fundeering, dan had zij in die richting van SCHOPENHAUER door moeten gaan, zooals bijv. VON HARTMANN deed.

Zij zelve leidt nu echter de solidariteit uit de behoefte

---

1) E. VON HARTMANN: „Die Phaenomenologie des sittlichen Bewusstseins," 1879.

van het individu aan aanvulling af, dus uit eene zelfzuchtige neiging. Ten deele heeft zij hierin, tegen haar wil echter, m. i. geen ongelijk. Er is nu eenmaal niets aan te doen, dat alleen de eenlingen, de individuen, leven, voelen, streven. Wanneer wij spreken van het leven, het voelen van een groep, dan is dat eigenlijk maar beeldspraak of eene verkorte uitdrukkingswijze. Feitelijk leven en voelen alleen de individuen, welke die groep samenstellen. De groep op zich zelve, afgescheiden van de individuen, kan niet gelukkig of ongelukkig zijn. Omgekeerd, als alle individuen van een groep gelukkig zijn, dan blijft er voor de groep niets meer te wenschen over.

Het gaat dus reeds in dit opzicht niet aan, bij de fundeering der moraal de individuen zoo maar buiten te sluiten. Ik kom hier straks op terug.

Aan den anderen kant wil Mevr. R. H. „de zelfzuchtige instincten der menschelijke natuur" buiten de moraal laten; „zij staan buiten de moraal!" Zou niet ieder harer lezers bij het goed lezen dezer woorden bezwaren hebben voelen oprijzen? Wat moeten die woorden beteekenen? Wat er staat zeker wel niet! Immers, dat de moraal die twee driften, honger en liefde, binnen de perken wijst, spreekt van zelf, ja, dat is een goed deel van alle moraal. Ik vermoed, dat de schrijfster deels bedoelde, dat uit zulke egoïste passies de moraal niet is af te leiden, wat geheel in strijd is met hare afleiding van de solidariteit uit de menschelijke zwakheid, b.v. om het instinct van honger zonder hulp te bevredigen. Anderdeels kan zij gedacht hebben aan zekere deelen van het individueele leven die voor de

gemeenschapseisch, voor de moraal neutraal kunnen heeten, die de moraal niet interesseeren. Of ik liever muziek ga hooren of wel schilderijen ga bekijken, is werkelijk een moreel neutrale kwestie. Maar mijn honger en mijn geslachtsdrift, hun al of niet bevrediging, de wijze waarop ik ze bevredig, met of zonder benadeeling, resp. bevoordeeling, van anderen, van allen misschien, dat alles ligt zeker niet buiten de moraal. Of ik liever 0, 2 of 10 kinderen krijg, is van gevolgen voor anderen, dus eene moreele kwestie. Vooral een socialist zal dit met mij eens zijn.

Maar is die neutrale sfeer van het individu, waarmee zich de moraal niet heeft te bemoeien, wel heel groot? Neen, zeker niet, wanneer wij het belang van de gemeenschap, van allen, als doel en maatstaf nemen. Het geheel kan eerst bloeien, als de deelen gezond zijn. Of ik wandel of niet, gaat dus de gemeenschap wél aan. Ik kan mijn plicht tegenover haar alleen vervullen, zoo ik mijn eigen geestelijke en lichamelijke gezondheid bewaar en versterk. De gemeenschap legt mij dus plichten op tegenover mij zelven.

Op alle wijzen blijkt ons, dat het niet aangaat, het individu van de gemeenschap te scheiden, zooals Mevr. R. H. dat zou willen. Het ongelukkige feit blijft, dat de groep uit individuen bestaat, dat haar leven uit het hunne wordt opgebouwd, en dat zij alleen voelen en bewust zijn.

Ik weet het zeer goed, het individu alleen is haast onbestaanbaar, heel zijn leven, denken, voelen geschiedt in gemeenschap met anderen, maar even waar is het, dat de groep geen zelfstandig leven bezit. Hoe arm en

ellendig dan ook, het individu kàn leven, gedacht worden buiten de groep, de groep zonder individuen is een woord, niets.

Wij zullen nader zien, dat het inzicht in deze feitelijke verhouding van eenling en gemeenschap voor onze problemen lang niet zonder gewicht is. Het dilemma: eenling òf gemeenschap, beter: één òf alle, vervalt. Eén heeft belang bij allen, de gemeenschap bestaat uit éénlingen. Niet dit òf dat, maar dit èn dat, niet HUMBOLDT (de individualist) en niet MARX. De harmonie tusschen beiden is het doel.

Wanneer wij trachten te onderzoeken, wat wel het moreel oordeel van den een en den ander bepaalt, van u of van mij, dan ontdekken wij vooral twee beslissende invloeden. Aan de eene zijde de wijdte der sympathie, aan de andere de mate van het inzicht in de behoeften, de levensvoorwaarden van den kring, waarvoor men sympathie gevoelt. Een derde invloed, waarop wij nu minder behoeven te letten, bepaalt de zuiverheid van het moreele oordeel, n.l. het zich min of meer doen gelden van haar egoïste begeerten, dus de intensiteit der sympathie. Het moreele oordeel van een groep wordt door dezelfde invloeden bepaald, en wel door de mate, waarop die twee eerstgenoemde invloeden voor de meerderheid harer leden gelden. Het kan heel goed zijn, dat zoo'n groep hare sympathie niet uitstrekt buiten hare eigen grenzen, dat zij alleen voor zich zelve gevoelt, en het is ook zeer wel mogelijk, dat haar inzicht in hare eigene levenseischen eveneens zeer beperkt is. Ja, het eerste zal allicht tot op zekere hoogte het laatste meebrengen. Individu zoowel als groep, die alleen het

eigen belang zien, zien ook dit niet geheel, niet juist. Heel begrijpelijk, daar groepen, evenmin als individuen, geïsoleerd bestaan of goed bestaan kunnen. Zoo zij elkaar niet steunen, dan stuiten zij toch op elkaar.

Uit het voorafgaande moeten wij dus eerst hierop den nadruk leggen, dat het inzicht in de levenseischen van een grooter of kleiner getal wezens, wier welzijn wij willen, voor wie wij sympathie voelen, ons moreel oordeel bepaalt. Drie variabele factoren dus: grootte van dien kring, zijne levenseischen, ons inzicht daarin.

Begrijpelijk is nu ook, dat vele moreele oordeelen ook in zeer lage beschaving gelijk uitvallen: als maar die drie omstandigheden ongeveer gelijk zijn, en dat zal nog al vaak voorkomen. Afwijkingen zijn natuurlijk even begrijpelijk, uit dezelfde gronden. Het kan heel licht voorkomen, dat de moraal van twee groepen in dezelfde omstandigheden op het oogenblik levend, toch verschillend is, doordat het g e m i d d e l d inzicht (voorloopig letten wij alleen hierop) in hun eigen levenseischen bij beiden verschillend ontwikkeld is.

In één opzicht ging de sympathie ook van het laagste individu al dadelijk boven de grens van het eigen ik en van de engste groep uit, n.l. in de warme liefde voor het eigen nageslacht, een levenseisch voor het bestaan en ook voor de ontwikkeling van alle hooger dierlijk en menschelijk leven. Het menschelijk kind is jarenlang veel te zwak en te hulpbehoevend om zonder die liefde en toewijding van zijn ouders te kunnen bestaan. Ook bij de laagste volken vinden wij de warmste en trouwste ouderlijke liefde. Ik heb dit in een bizonder

onderzoek vastgesteld. [1]) Sutherland [2]) heeft op uitnemende wijze aangetoond, hoe het ouderlijk gevoel voor het zwakke hulpbehoevende kind één van de grondslagen van het moreele voelen kon worden.

Zoo gaat ons niet-zelfzuchtig voelen al dadelijk verder dan de eigen groep, het omvat ten minste voor een deel de toekomst. En wanneer de kennis der vreemden en de fantasie zich ontwikkeld hebben, dan geldt ons meegevoel en ons medelijden ook de verst verwijderden, die wij nooit leeren kennen. Wij, d. w. z. sommigen van ons, voelen werkelijk mee met het lijden van hongerlijdende Chineezen of van mishandelde negers. Om voorbeelden te vinden van die wijdste spanning en van de grootste zuiverheid en kracht van het gevoel voor anderen behoeven wij juist niet onder de klassebewuste proletariers te zoeken. Deze voelen voor hun medestrijders, die één zelfde belang hebben als zij. Het „hebt uw vijanden lief" is nu juist niet het refrein van hun redevoeringen. Ik kijk liever naar de katholieke zendelingen in Amerika en Azië van de 16e en 17e eeuw; die Jezuïten stonden ontzettende ontberingen en martelingen uit om . . . zieltjes te redden van Indianen en Chineezen, die zij niet kenden, met wie geen enkel belang hen verbond. [3]) Het is misschien geen proletarische

1) „Das Verhältniss zwischen Eltern und Kindern bei den Naturvölkern", Zeitschrift für Socialwissenschaft I, 1898.

2) „The Origin and Growth of the Moral Instinct", 1898.

3) Zie bijv. de „Jesuit Relations" ed. by Thwaites, de oorspronkelijke Fransche teksten met Engelsche vertaling; de vele deelen zijn op de Koninkl. Bibliotheek in Den Haag te vinden. Lees bijv. deel XIII—XVII. Of een samenvattend verhaal in Parkman: „Les Jésuites en Amerique", of in Shea: „History of the Catholic Missions among the Indian Tribes of the United States", 1885.

solidariteit, maar wel echt, rein, immers wijd gevoel voor den medemensch; ik noem het maar hooge moraliteit. Zij ging wel wat verder dan die der „Genossen". Mevr. H. zal die menschen zeker onbeschaamd vóórlijk vinden. Hoe dorsten ze? nog voor de proletarische moraal en dan al veel verder ook! Zoo gaat het, als men de wereld bekijken wil door dat kleine, gekleurde, beslagen monocle'tje van zijn propaganda-theorie. Ik bedoel een theorie niet geboren uit de diepste beschouwing van het grootste getal feiten, maar uit de, overigens zeer lofwaardige, begeerte de trage onwetende massa in beweging te brengen. De proletarische moraal schijnt ons voorloopig achterlijk te zijn, zeker in geen enkel opzicht boven die van Boeddah [1]), Seneca [2]), Jezus uit te gaan. Het zou Mevr. H. moeite kosten aan te toonen, dat die ontworpen proletariermoraal hooger staat dan die van deze oude moralisten. Ik vermoed, dat zij geheel bereid is hen als voorloopers van de socialistische ethiek toe te knikken, minzaam, neerbuigend. Maar zij kan toch niet tegenspreken, dat de leer van dat groote drietal zoo ongeveer de moraal is geweest, die men van af hun optreden als het ideaal heeft gehuldigd, nu ja, zooals menschen dan hooge idealen huldigen, op zeer eerbiedigen afstand. Mag de „proletarische moraal" op die eer aanspraak maken, dan zal het haar niet beter vergaan.

Mevr. R. H. neemt het met de kultuurgeschiedenis

1) Van Boeddah's leer geeft het mooie gedicht van Arnold: „The light of Asia" (ook vertaald) een goed idee.

2) Zie omtrent zijne leer Pfleiderer: „Das Urchristenthum", 1902, I, p. 35—42.

niet zoo nauw. Dat blijkt uit de 1e al. van den derden kolom van het 1e stuk. Zij vertelt, dat in de klassenmaatschappij iedere klasse eigen deugden vereert. Neen, toch weer niet. Dit moest zij leeren, maar er staat, dat aan de beheerschten door de beheerschers heel andere deugden werden ingeprent, dan die zij zelve vereerden. De heerschers bewonderden volgens haar moed, edelmoedigheid en rechtvaardigheid. Hadden nu de boeren der Europeesche middeleeuwen waarlijk „een afwijkend begrip van goed en kwaad"? Vereerden zij lafheid, kleinzieligheid en onrechtvaardigheid? Natuurlijk niet. Durft Mevr. H. regelrecht beweren, dat de edelen onrechtvaardigheid en lafheid als deugden aan de boeren rekommandeerden? Of toonden zij hun maar al te duidelijk hun verachting om het gemis van die adelijke deugden? De edelman hield aan het volk gehoorzaamheid, bescheidenheid, deemoed voor. Ja, en wat anders bewonderde hij in de heiligen, in Jezus, in Maria? Wat anders in de beroemde modellen als den heiligen Lodewijk, zelfs in een Roland? Wat leerden de pages en schildknapen, de aanstaande ridders? Als onze schrijfster de middeleeuwen ooit anders zag dan door een partijbril en dan nog maar een beetje ervan, dan zou zij heel anders gesproken hebben.

Het zou mij wat ver voeren om Mevr. H.'s fantasien geheel te verklaren, hoewel de oorzaken er van glashelder voor de hand liggen. Hoofdzaak is de neiging de veelheid der verschijnselen saam te persen in een partij-formuletje, waardoor de mooie groote wereld op een scheefgebakken krakelingetje gaat lijken.

Zij meent, om op nog iets te wijzen, dat de adel

„aan schier uitsluitend lichamelijke eigenschappen behoefte had om zijn macht te versterken". De deugden, die daar straks door haar genoemd werden, zijn wel niet lichamelijk (rechtvaardigheid! edelmoedigheid!), maar zulke contradicties zal ik verder maar over het hoofd zien. Mevr. H. neemt het zoo nauw niet. De fout is hier veel erger. Met het lichaam alleen mag één kinkel over tien kinkels heerschen, als die zeer erge lafaards zijn. Zoo de vechtersbaas in zijn buurtje. Maar het sterkste lichaam is niet sterker dan honderden anderen samen, of deze moeten geestelijk al zéér, zéér laag staan! En onder die boeren en lijfeigenen moeten ook wel een paar stevigen en niet-laffen geweest zijn; het vechtgevolg der edelen kwam toch uit hun rangen voort, dus met een omweg de latere ridders en edelen. [1]) Neen, de regel geldt ook hier. Alleen de geest kan heerschen, alleen gebrek aan geestelijke eigenschappen maakt de zwakken geschikt tot onderwerping.

Ik kan mij geheel aansluiten bij wat Mevr. H. beweert over den samenhang tusschen de vormen en de levensvoorwaarden der maatschappij eenerzijds en de voorschriften, heel den inhoud der moraal anderzijds. Alleen ben ik tot mijn spijt verplicht de illusie te verstoren, dat deze sociale, evolutionistische verklaring der moreele verschijnselen eene socialistische ontdekking zou zijn. De ontwerpers en de uitwerkers dezer theorie waren

1) L. GARREAU: „L'État Social de la France au temps des croisades", 1899, p. 168, 169, 174, 178; BRUNNER: „Deutsche Rechtsgeschichte" 1887, I: p. 107; v. BELOW in Handwörterbnch der Staatswissenschaften (2e ed.) I: p. 48 en 49.

geen socialisten, en de socialisten hebben tot dusver geen enkel belangrijk werk in haar geleverd. Zij is eene onvervalschte bourgeois-verovering, wanneer men die heele verwrongen onderscheiding wil bijhouden. Zij is een produkt van de wetenschap der besten van onzen tijd. [1])

Na deze inleiding zal ik Mevrouw ROLAND HOLST verder volgen in hare ontwikkeling van de bizonderheid der proletarische moraal.

---

1) Eene geschiedenis van het beste werk tot 1893 in deze denkwijze geleverd geeft C. M. WILLIAMS: „A review of the systems of ethics founded on the theory of evolution", 1893.

II

PRIMITIEF KOMMUNISME EN DE MORAAL DER WILDEN.

Het 2e stuk van Mevrouw ROLAND HOLST bevat de verheerlijking van het primitief kommunisme en van de moraal en de moraliteit der wilden.

Zeker kan men niet verwachten, dat de schrijfster deze hoogst gewichtige onderwerpen uit de bronnen, d. z. de auteurs die de beschreven toestanden zelf aanschouwden en niet weer uit andere auteurs putten, bestudeeren zou, maar wel had zij de beste theoretische verhandelingen moeten kennen. En was haar die litteratuur onbekend, zoo had zij eenen, die hier thuis is, moeten raadplegen.

Schrikkelijk schoolmeesterlijk van mij, dat zoo te zeggen, maar tot mijn verdediging voer ik aan, dat men uit de informatie die Mevr. H. geeft, merken zal, hoe noodig het is, en, wil ik haar stukken au sérieux nemen (wat zij zeker verlangt), dan moet ik toch ook de gewone eischen der kritiek stellen. De eerste eisch is kennis van het onderwerp, niet maar wat napraten van

halfbevoegden. Het gaat me zoo aan 't hart, dat over deze belangrijke, zoo interessante verschijnselen weer diezelfde oude halfware frazen herhaald worden. De sociaaldemocratische schrijvers interesseeren zich voor deze dingen, dat is goed, maar alleen omdat zij er een argument in zien, alleen dogmatisch, voor de propaganda, dat is minder mooi. Waarom is er niet één, die het onderwerp ten volle, kritisch, uit de bronnen onderzoekt? Men zal merken, dat daar behoefte aan is.

Mevrouw ROLAND HOLST put hare kennis alleen uit drie boeken van drie schrijvers, die geen van drieën vakmannen zijn. Over ENGELS' klein boekje heb ik herhaaldelijk mijn oordeel uitgesproken. [1]) Hij schreef MORGAN na, die, hoe verdienstelijk ethnoloog ook, wel wat veel zijn fantasie volgde, en over deze punten ook geen grondige onderzoekingen verrichtte. KAUTSKY wijdde maar een artikel aan het onderwerp en is waarlijk geen man van het vak. Het werk van KROPOTKINE, den beminnelijken, dapperen Russischen geoloog en anarchist, staat wel heel wat hooger, maar toch — een grondig, veelzijdig, kritisch onderzoek kan men het zeker niet noemen. Het lijkt er niet op. [2])

Mevrouw H's opinie, die op niet meer gebaseerd is, moet dus, wetenschappelijk gesproken, en zoo moeten wij hier spreken, waardeloos heeten. Ik begrijp niet

---

1) Verg. o. a. STEINMETZ: „Over de Marxistische theorie der sociale ontwikkeling." De Economist 1901: p. 436.

2) „Mutual Aid" 1902, hoofdstuk III: „Mutual aid among savages", hij voert alleen mooie staaltjes aan, tracht nergens de groote rest te zien.

recht, waarom zij het er niet voor over heeft, dit onderwerp, dat haar en haren geloofsgenooten bizonder schijnt te interesseeren, eens ernstig, uitvoerig en kritisch te onderzoeken. Waarom wijdt zij er niet een jaar of zes aan?

Ik zal nu de verschillende beweringen onzer schrijfster eens nagaan.

Zij begint met eene kritiek van SPENCERS opvatting van den primitieven mensch. Zij heeft gelijk. Die denkbeelden behoeven correctie. SPENCER ging, evenals zij, te veel van alomvattende vooropgezette denkbeelden en tendenties uit en zocht daar dan illustraties voor. Hij ondervond bij zijn detailstudies de nadeelen van algemeen wijsgeer te zijn, zooals zij die van propagandiste voor een politiek systeem te wezen. Beide uiterst verdienstelijke bedrijven, maar niet altijd bevorderlijk voor het vorschwerk. Overigens steunde SPENCER zijn grootsch en in vele opzichten origineel werk op een enorm feitenmateriaal. [1]) Het komt mij ook voor, dat SPENCER zich den primitieven mensch en den tegenwoordigen wilde veel te egoïstisch voorstelde. Ik heb dat in één opzicht ook bewezen. SPENCER dacht zich de primitieve verhouding tusschen ouders en kind heel egoïst en koel, hoewel nu en dan weer overmatig warm, in één woord als apenliefde. Hij erkent wel, dat groote liefde onmisbaar was, maar vergat toch, dat deze werkelijk de regel moet zijn, zal het hulpelooze menschenkind opgroeien. Ik kon door het verzamelen van veel

1) Wie het wil leeren kennen, leze het reeds vrij lijvige uittreksel van COLLINS: „Epitome of Synthetic Philosophy of H. SPENCER" 1901.

meer feiten dan hij gaf aantoonen, dat die warme, opofferende liefde ook werkelijk de regel is. [1])

Zooals SPENCER en BÜCHER het egoïsme en ook het onverstand, de domheid en onkunde en de zorgeloosheid van den wilde overdreven, zoo overdrijft Mevr. R. H., of liever, overdrijven haar zegslieden, zijn altruïsme, zijn verdwijnen in de gemeenschap. De oorsprong van de fout der eersten was niet kapitalistisch vooroordeel, maar een wat al te vlug en simpel construeeren van den ontwikkelingsgang, dien de evolutie-theorie aanneemt. De omgekeerde fout van de socialistische theoretici had — denzelfden oorsprong, zij ook namen de evolutie aan. Maar als propagandisten hadden zij nog meer haast en vooral behoefte aan een pakkend schema. Dit schema was: oercommunisme + ideale maar wat enge moraal, dan: privaatbezit en kapitalisme + alle ondeugden en ellende, weldra: toekomst-communisme + volledig ideale moraal en volkomen zaligheid.

De wijsgeeren steunden op hun schema en veel te weinig feiten en zagen maar een stukje van de werkelijkheid. De socialisten steunden op hun plannen en droomen en op haast geen feiten en zagen een klein, ander stukje van de werkelijkheid. De positieve kritische wetenschap heeft geen schema, en zij droomt niet; zij doet haar uiterste best zoo veel feiten in aanmerking te nemen, als maar eenigszins mogelijk is, en

---

1) SPENCER: „Principles of Sociology" I (1893): p. 733 en volg.; STEINMETZ: „Das Verhältniss zwischen Eltern und Kindern bei den Naturvölkern", Zeitschrift für Socialwissenschaft 1898, dit onderzoek was vooral gericht tegen BÜCHER: Entstehung der Volkswirtschaft.

daaruit af te leiden niet iets wat met systemen of wenschen strookt, maar net alleen wat er volgens de voorschriften en eischen der in alle wetenschap beproefde logische onderzoekingsmethode uit mag en moet afgeleid worden. 't Ongeluk is, dat haar werk veel tijd vergt en veel arbeid, en dat er, door de eng beperkte belangstelling en pruikerigheid van universiteiten en regeeringen, geen mannen bekostigd worden om deze en tallooze dergelijke onderzoekingen te doen.

Ik ben er verlegen mee, maar na al deze voorbereidende opmerkingen moet ik er nog eene bijvoegen. Terecht noemt Mevr. H. als onze kennisbronnen voor de primitieve zeden en zedelijkheid de oude overleveringen („folklore") der hoogere volken [1]) en de nog of tot voor kort levende lagere volken. In tegenstelling met vele anderen hebben de socialistische auteurs dezen bron van sociale kennis op het voorbeeld van MARX en ENGELS altijd erkend. Zij gingen hier te lichter toe over, daar de conclusies, waartoe hun model MORGAN kwam en die het genoemde tweetal maar overnam, zich, zooals wij reeds zagen, zeer wel voegden in hunne constructie der maatschappelijke ontwikkelingsgeschiedenis. Maar de socialisten, orthodoxe en dogmatische naturen als zij telkens blijken te zijn [2]), vergaten met de voortgaande ethnologie [3]) gelijken tred te houden. Heel begrijpelijk. Het was en is hun niet te doen om

1) Zij had de oudste geschiedenis ook behooren te noemen en even de verhouding tusschen deze drie bronnen van informatie kunnen aantoonen.

2) Echte ketterjagers: denk aan hun behandeling van BERNSTEIN, aan BEBEL's optreden op het laatste Duitsche s. d. congres!

3) De vergelijkende studie der lagere volken.

de historische en sociale verschijnselen zoo compleet mogelijk te overzien, te kennen en ze zoo volledig en zuiver mogelijk te begrijpen en te verklaren. Zij wilden en willen aan de wetenschap alleen maar hier en daar argumenten, wapens ontleenen tot steun voor hun idealen. Precies zooals alle kerken, die een dogma hebben te verdedigen. Feiten, hypothesen, theorieën, die in strijd met die politiek schijnen of blijken, moeten worden afgeweerd, doodgezwegen, weggemoffeld of ontkend. Voor vrij, voortzoekend, zich zelf telkens herziend onderzoek is in deze kerk geen plaats zoo min als in eenige andere [1]). De kerken zijn daar niet mee veroordeeld, dan alleen als plaats en bezieling van onderzoek.

Het paste zoo mooi: vóór het kapitalisme kommunisme, en nu weldra weer kommunisme, maar dan verwijd en veredeld! Deze wilden hadden het kommunisme, de barbaren verkeerden in een overgangstoestand, de quasi beschaafde volken zuchten onder het privaatbezit.

Maar men vergat bij dit grof schematisme, dat die lagere volken niet zoo maar ééne homogene massa vormden. Men zag op de onbegrijpelijkste wijze geheel over het hoofd, dat die lagere volken op allerlei trappen van ontwikkeling staan, en dat zij in allerlei omstandigheden leven. [2]) Sommigen staan heel dicht bij, ja overtreffen in vele opzichten de Germanen in het begin onzer jaartelling, anderen zijn wel een heel eind boven den oermensch gestegen, zooals wij ons dien moeten voorstellen, maar bezitten dan toch eene zoo geringe

1) STEINMETZ: „Godsdienst en Wetenschap", Los en Vast, 1895.
2) Boeken als RATZEL's „Völkerkunde" of KEANE's „Man Past and Present" demonstreeren deze waarheid zeer duidelijk.

kultuur dat men hen lang met dien oermensch heeft kunnen vereenzelvigen. Geen wonder, dat die trappen van ontwikkeling zoo ver van elkaar liggen. Immers de eene groep dier lagere volken leefde in een streek, waar de natuur hun alles moeilijk gemaakt had, zooals de Australiërs, de andere weer in een streek waar de natuur te rijk was om menschelijke inspanning uit te lokken, zoo vele negerstammen en de volken van Centraal Zuid-Amerika, maar er waren er ook, die het geluk hadden in een natuur te leven, die uit zichzelve weinig, aan menschelijk overleg heel veel gaf, zoo de visschersvolken van N. W. Noord-Amerika [1]).

Het spreekt van zelf, dat die volken in zeer verschillende omgeving van land en van andere naties, op zeer ongelijke hoogte van ontwikkeling, bovendien nog lang niet van dezelfde aard en aanleg, die verder als gevolg van dit alles een zeer verschillend verleden achter zich hebben, het spreekt waarlijk van zelf, dat zulke volken niet alle dezelfde maatschappelijke organisatie en dat zij een zeer ongelijk recht bezitten. En zoo is het dan ook.

Wat eens een koene bevrijding van traditie zonder grond was, de hypothese van het universeele oercommunisme, is nu niet meer vol te houden. Eens meende men, dat de inrichting der maatschappij zooals wij die kennen en het privaatbezit van eeuwigheid tot eeuwigheid het menschdom hadden vergezeld. Natuurlijk berustte die voorstelling niet op onderzoek. Toen drong

1) STEINMETZ: „Die Bedeutung der Ethnologie für die Sociologie". Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie und Sociologie XXVI.

het inzicht door, dat èn bij onze onmiddellijke voorvaderen èn bij lagere volken in het algemeen kommunistische inrichtingen bestonden. Welk een verwijding van horizon! Maar dra werd de bevrijding tot een nieuwen boei, zooals ik boven schetste: universeel kommunisme als universeel vóórstadium van het kapitalisme met zijn privaatbezit. De restjes van de idyllische opvatting der natuurvolken die na de 18e eeuw bleven hangen, toen zij als gevolg van afkeer van halfbeschavingsziekten ontstaan was, sloten zich bij die voorstelling van het oercommunisme aan. Zoo mooi alles: nog zoo kort geleden! dat moeten wij weer heroveren kunnen. Natuurwetenschappelijk-technisch optimisme, zooals het zich in KROPOTKINE zoo snoezig-kinderlijk openbaart, steunde deze illusie. En zoo had het modern socialisme eenige van zijn hechtste steunsels verkregen!

Maar nu de kritiek. Zoo weinig gefundeerd de historische fantasie van oereeuwig privaatbezit als het onze was, even zwak was de bewijsgrondslag voor het oercommunisme. MORGAN heeft geen onderzoek aan de zaak gewijd, [1]) ENGELS, [2]) zijn naschrijver, dus evenmin. LAVELEYE en zijn vertaler en commentator BüCHER [3]) behandelen maar eenige volken, en alleen zulke die al op een vrij hoog stadium van ontwikkeling staan. Tien jaren geleden wilde ik een vergelijkende-ethnologische studie maken van den diefstal en zijne bestraffing, maar het gelukte mij niet, daar er geen

1) „Ancient Society", 1877.

2) Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats, 1884.

3) „Das Ureigenthnm", 1879.

geschiedenis van het eigendom bij lagere volken bestond, die den grondslag voor die onderzoeking zou kunnen leveren. Sedert werd die leemte niet gevuld.

Ook de ethnologen van beroep onderscheidden die zeer verschillende stadiën en toestanden der lagere volken lang niet voldoende, bovendien vervielen zij al spoedig in constructiewoede, de natuurlijke kinderziekte van alle wetenschap; zij vormden het denkbeeld van het algemeen vrouwencommunisme in het eng geslachtsverband, het goederencommunisme paste daarin. De feiten deed men maar wat geweld aan ter wille der theorie. Zoo ontstonden allerlei verwrongen voorstellingen. Ik ken nu maar twee studien, die waarlijk van de feiten uitgaan en zich bij hen houden, eene van DARGUN [1]), hoofdzakelijk omtrent de Indianen van Noord- en Zuid-Amerika, en eene van SCHURTZ [2]), die de eigendomstoestanden op Nieuw-Guinea aan een zeer kritisch onderzoek op grond van uitstekend beschrijvingsmateriaal onderwerpt. Beide komen niet, lang niet, tot de conclusie van een algemeen communisme in lagere beschaving!

Gewoonlijk onderscheidt men niet voldoende, welke gemeenschap bezit en tot wiens bate. Van onze maatschappij kan men ook wel zeggen, dat de familie bezit, maar de familiën hebben niet evenveel! Als een negerhoofd de eigenaar van al het land is, dan is dat nog

1) „Ursprung und Entwickelungsgeschichte des Eigenthums", Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft V.

2) „Die Anfänge des Landbesitzes" Zeitschrift für Socialwissenschaft 1900, p. 361 acht SCHURTZ het onwaarschijnlijk, dat het landbezit overal denzelfden ontwikkelingsgang doormaakte. GROSSE's straks te noemen boek behandelt deze kwestie niet zoo uitvoerig.

geen staatslandbezit, maar kan het evengoed meer op ons grootgrondbezit gelijken: die hoofden zijn wel degelijk de bevoorrechte aristocratie! Men moet dus onderscheiden, of de stam, het dorp, de familie, het heele volk de eigenaar is. En verder ook, of doel en resultaat van dat bezit is: democratische gelijkheid in recht, macht en bevredigingen. En ten derde dient men er wel op te letten, wat bezeten wordt door eene dier gemeenschappen: verbruiksgoederen (levensmiddelen etc.), gebruiksvoorwerpen (huizen etc.), of wel productiemiddelen, dus op deze kultuurhoogte vooral jachtwerktuigen en wapenen, booten en land. Hierbij maakt dan weer veel verschil, of de productie in gemeenschap (en in welke?) gedreven, of b. v. het land gemeenschappelijk bebouwd wordt of niet. Algemeene maatstaf kan altijd zijn het resultaat: bestaat er ongeveer gelijkheid van bezit en van bevredigingen of niet.

Welnu, wel zijn de jagers gul, zooals alle zorgeloozen, voor een deel van de hand in den tand levenden, maar: in hongertijden zijn sommigen gedwongen vrouw en kinderen op te eten, dus kennen zij geen deeling als het er het meest op aankomt; en een goed jager kan meer en beter vrouwen krijgen dan een slechte, wat zeker niet te rijmen is met rijkdomsgelijkheid! [1]) Daar de vrouw in vele opzichten last- en werkdier, productie-middel van den man is, hebben we hier dus progressieve vermogens-*on*gelijkheid: de sterkere en rijkere krijgt meer vrouwen en het bezit van meer vrouwen maakt rijker!

---

1) Verg. HUNTER: „Gedenkschriften eener Gevangenschap onder de Wilden van Noord-Amerika" 1824: p. 272 vlg. RICHARDSON: „Boat Voyage in the Arctic Seas" I: p. 383, II: p. 25.

O zeker, u kunt nog uitvoerige betoogen over dat oercommunisme lezen, zooals in het verwarde en kritiekłooze werk van WILUTSKY [1]), die zich vooral op KOHLER steunt. Laten wij dezen zelf even vernemen, daar hij dezelfde volken behandelde, die in hoofdzaak het materiaal voor MORGAN-ENGELS' theorie leverden. KOHLER is nog in de theorie bevangen, dat oorspronkelijk overal communisme heerschte en verwringt de feiten hier wat naar. [2]) Hij erkent wel, dat wapenen en werktuigen (de productiemiddelen van den jager) persoonlijk eigendom zijn en zelfs den doode in het graf meegegeven worden, maar meent, dat de jacht- en vischbuit gemeenschappelijk bezit was. [3]) Toch voert hij zelf zeer weinig gronden hiervóór en vele hiertegen aan, n.l. alle wetten over de deeling der buit. Bij de Eskimo's zou dat communisme het meest ontwikkeld zijn (p. 148 van het eerstgenoemde boek), maar bij de Alëuten hoort toch de vischotter aan den jager die hem het eerst treft, en onder de Eskimo's heeft op beer of zeehond eenig recht (op de huid) wie hem het eerst zag, op andere dieren alleen de eigenlijke vanger. Het is duidelijk, dat dit in strijd is met communistisch recht van allen op den buit! En wat het grondeigendom betreft, dat alleen bij de landbouwers kan voorkomen, zoo is wel het algemeenste geval, dat men zijn land bezit, zoo lang men het bebouwt (Irokezen, Oregonstammen, Kaliforniers), ja bij de Ojibway bestaat erfelijk eigendom aan bevervijvers, suikervelden en bessenplaatsen; bij enkele

1) „Vorgeschichte des Rechts" 1903, II.

2) „Zur Urgeschichte der Ehe", 1897, p. 146—150.

3) „Die Rechte der Urvölker Nordamerikas", Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft XII, 1897, p. 400.

van de hoogste stammen vinden wij hetzij om de twee jaar nieuwverdeeling van het land aan de families (Wyandot), hetzij gemeenschappelijke bebouwing door de groepgenooten (Kohler's genoemd art.: p. 400—403). — In Zuid-Amerika vinden wij het privaat-eigendom en tevens het gemeenschappelijk eigendom, ook hier komt het laatste dikwijls neer op het eigendom der familie — zeker geen communisme. Soms echter zijn eenige families samen de bezitters van den grond en bebouwen zij hem gemeenschappelijk. MARTIUS, de grondigste kenner der zuid-amerikaansche natuurvolken, wijst er terecht op, dat, wijl onbebouwd land waardeloos is en ieder bebouwt wat hij wil en door zijn buren hierin geëerbiedigd wordt, er dus eigenlijk privaateigendom van land bestaat [1]). Ook is ieder, of ten minste ieder gezin, eigenaar van zijn hut, zelfs waar deze deel uitmaakt van een groot huis [2]). Ieder bezit zijn eigen huisraad en wapenen en deze gaan bij dood van den huisvader op zijne familie over. Wel heeft de stam het oppereigendom over zijn heel gebied, maar dit is meer tegen de naburige stammen gericht (p. 81, 82). Ieder heeft recht op het wild, dat hij zelf doodde, het product van eene gemeenschappelijke jacht of vischvangst wordt echter gelijkelijk verdeeld (p. 191, 102) [3]).

1) MARTIUS: „Von dem Rechtszustande unter den Ureinwohnern Brasiliens", in „Zur Ethnografie Amerika's", 1867, p. 15.

2) Ibidem, p. 87: „Diese Wohnungen werden ebenso wie die zu Versammlungen dienende Hütte des Hâuptlings, nur als Eigenthum der Bewohner betrachtet, wenngleich mehrere Nachbarfamilien oder die ganze Horde zu ihrer Einrichtung beigetragen haben sollen."

3) Deze voorstelling wordt geheel bevestigd door de schets van „Das Recht der tropischen Naturvölker Südamerikas" van M. SCHMIDT in Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft XIII, 1899, p. 310—314.

Wie nu hieruit zoo maar tot algemeen communisme concludeert, die moet, omdat in onze kapitalistische maatschappijen ook heel wat eigendom van staat, provincie en gemeente bestaat en ook lang niet weinig waarvan het geheele publiek gratis gebruik kan maken (straten, verlichting, musea, bibliotheken etc.), die moet dus ook onze maatschappij communistisch noemen!

Het zou te ver voeren om voor alle lagere volkengroepen te doen, wat wij voor Noord-en Zuid-Amerika deden.

Wanneer ik mijn algemeenen indruk moest geven van den eigendomstoestand van vele lagere volken in alle werelddeelen, dan kon ik mij zoo uitdrukken: min of meer doorgevoerd communisme met gemeenschappelijk landbezit en onderlinge bebouwing is vrij zeldzaam en komt dan meest bij de hoogste volken voor, en overigens vinden wij deels privaat-resp. familieëigendom, deels partiëele uitingen van communisme als men wil (zooals dorps- of clanbezit van kostbare productiemiddelen, reeht van de zwakken op een deel der buit, periodieke verdeeling van den grond, wat lang geen regel is).

Het resultaat is dan ook, dat er alleen bij de armste en laagste volken sociale gelijkheid en wel van ellende bestaat. Wij vinden bij de anderen hoofden, adel en slaven [1]). Ik wees er reeds op, dat in tijden van honger niet de heele stam gelijkelijk lijdt, maar dat de flinke er zich

---

1) Zeer vaak komt slavernij voor bij lagere volken, zie de uitvoerige studie hierover van NIEBOER: „Slavery as an Industrial system" 1900; bijv. bij 18 volken, die uitsluitend van jacht en vischvangst leven, p. 188. Onze indonesische landbouwende volken kennen meest alle de slavernij: 62 van de 69, NIEBOER, p. 164.

doorheen slaat. De vrouw wordt gekocht (meestal) en den koopprijs krijgt niet de stam, maar haar vader of moeder. Misdrijyen worden afgekocht, niet door den stam.

Wij vinden hier dus zeer gecompliceerde toestanden, en lang niet bij ieder volk hetzelfde recht, maar eenigszins doorgevoerd communisme van de producten en zelfs van den bodem is zeker eer uitzondering dan regel [1]. Bij de veenomaden zijn de kudden privaateigendom en de rijkdomsverschillen zeer groot [2].

GROSSE meent bij de lagere landbouwers (mijn hoogere wilden) algemeen gemeenschappelijk landbezit en gezamentlijke landbebouwing te mogen onderstellen (p. 135), maar constateert tevens dat gelijkheid in bezit toch niet het gevolg is, doordat handel en handwerk privaateigendom geven; ook hier reeds scheiding in armen en rijken (p. 136,7); rijke, machtige adel komt hier algemeen voor. Op de polynezische eilanden, die men vroeger zoo idyllisch zag, heerscht de overtuiging, dat het gewone volk zelfs geen ziel heeft. [3]

Onze conclusie moet dus zijn, dat het heelemaal niet aangaat bij alle lagere volken communisme aan te

1) Een paar citaten. Van noordelijk Californië zegt Bancroft: „rijkdom is hier even belangrijk als in eenige beschaafde maatschappij". „The native races of the Pacific States of North America" 1875; p. 347. En E. GROSSE: „Während unter den Niederen Jägern jeder Mann ebenso wenig Vermögen und ebenso viel Recht besitzt als der andere, hat sich bei den höheren Jägern zugleich mit der Ungleichheit des Besitzes eine Ungleichheit des Ranges und der Macht ausgebildet". „Die Formen der Wirtschaft uud die Formen der Familie", 1896: p. 70.

2) GROSSE l. c.: p. 96.

3) WAITZ-GERLAND: „Anthropologie der Naturvölker" VI, 1872: p. 404.

nemen, en evenmin algemeen communisme als voorafgaande aan ons kapitalisme. En waar wij communistische trekken vinden, komen in hetzelfde volk ook geheel andere voor. Er heerscht hier, zooals ik begon te zeggen, veel grooter verscheidenheid naar volk, omstandigheden en ontwikkelingshoogte dan men gewoonlijk aanneemt. Het is eene geheel verkeerde methode om, zooals de zegslieden van Mevr. R. H. deden, hier en daar eenige volken uit te pikken die het gewenschte verschijnsel in wat hooger mate vertoonen, of alleen te wijzen op toestanden die daarmee in overeenstemming zijn, en de grootere rest te laten liggen.

In de laatste al. van den 3en kolom van het 2e stuk beweert onze schrijfster, dat de wilde geen gezag boven zich kent. Heeft zij dan nooit gehoord van de brutale tyrannie die de oudere mannen over de jongere en vooral over de vrouwen bij de Australische wilden uitoefenen? Nooit ook van de Afrikaansche dorpsdespoten?

Op even eenzijdige, onkritische wijze is het beeld van de primitieve moraal ontstaan, dat zij ons geeft. Tot dusver bezitten wij zoomin als eene volledige behandeling van het primitieve eigendom eene van de daarbij behoorende moraal. Mevr. R. H., die zich vergenoegt met derdehands bronnen, heeft hier natuurlijk geen hinder van gespeurd. De studie der werkelijke bronnen verstoort haar idyllisch beeld. Ik herhaal: het is niet wel mooglijk eene schematische voorstelling van de werkelijke moraal aller natuurvolken te geven, daartoe loopen deze te veel uiteen. ENGELS echter gaf reeds het voorbeeld, dat Mevr. H. navolgde, om den nadruk op de toestanden der Noord-Amerikaansche Indianen

te leggen. En deze stammen die voor het meerendeel van jacht en vischvangst leven, behooren werkelijk tot de begaafdste en sympathiekste wilden, die wij kennen. Ik kan mijn lezers verzekeren, dat ik niet met beschavingspedanterie op hen neerzie. Laten wij nu maar aannemen, dat zij die zorgelooze meedeelzaamheid bezitten, waarom zeer onkritische geleerden hen, zooals wij reeds zagen, ten onrechte als communisten beschouwen. Wij zullen eens probeeren een beetje scherp toe te zien op hun moraal. Als een hoofdgrond van die gulheid mogen wij wel de verregaande zorgeloosheid dier jagers beschouwen, die hen gul doet zijn als het seizoen goed en de buit rijk is, maar hen ook vaak voert tot kannibalisme, tot het dooden en verslinden van vrouwen in tijd van nood. Terwijl de Australiërs in den regel en voortdurend in bittere armoe leven, bevinden zich de meeste noordamerikaansche jagerstammen dan eens in betere omstandigheden, dan weer lijden zij honger. En, merkwaardigerwijze, de stammen, die voornamelijk van vischvangst bestaan, en onder welke het privaatbezit heerscht, juist deze leven in relatieve welvaart. [1])

Die zorgeloosheid, die tot gulheid en armoe leidt, wordt eenigszins verklaard en gerechtvaardigd door de moeilijkheid den jachtbuit te bewaren. Voor zoover dit echter geschiedt en bij de meeste jagersvolken is dit wel eenigszins het geval, vinden wij van de verdeeling dier voorraden toch zelden of nooit gewag gemaakt.

1) Verg. GROSSE en BANCROFT; ik citeer geen bronnen om niet veel te uitvoerig te worden.

Van gemeenschappelijke depôts van gedroogd vleesch herinner ik mij niet ooit iets in de bronnen gevonden te hebben. Zoover gaat die solidariteit niet.

Trouwens, deze heeft toch zeer enge grenzen. F. Schultze in zijn „Psychologie der Naturvölker" 1900, p. 188 zegt: „die Natur und der Naturzustand ist in keinem Falle sittlich gut, denn er bedeutet die rücksichtsloseste Selbstsucht. Der Naturmensch bedeutet die Bestie im Menschen."

Dit oordeel is ook eenzijdig. Ik citeer het mijn lezers om te doen zien, hoe men op grond van feiten tot eene geheel andere conclusie als Mevr. H. kan komen. De bron van al deze eenzijdigheden, van ENGELS—KAUTSKY, van WILUTSKY, van SCHULTZE, is intellectueele luiheid, de wensch vlug en gemakkelijk een gladden, vollen ontwikkelingsgang te construeeren, alle volken in één simpel schema van evolutie te persen. En dit simplisme is mijn vijand.

Zeker, er is ontwikkeling, en zij is kenbaar, maar zij ging niet zoo één, twee, drie! Er ligt een héél lange tijd tusschen ons en den pas ontaapten oermensch, [1]) en het menschdom evolveerde onder velerlei invloeden in zéér verschillende omgeving. Dus geen uniformiteit en vele trappen! [2])

Wanneer de solidariteit van de wilden grooter, inniger ware, werkelijk zóó als de zegslieden van mevr. H. het voorstellen, hoe dan te verklaren het verbannen en

1) Een recent résumé van de vraagstukken hierover vindt men bij G. SCHWALBE: „Die Vorgeschichte des Menschen" 1904.

2) Verg. STEINMETZ: „La classification des types sociaux", L'Année Sociologique 1900.

dooden van nutteloze ouden, het verlaten van zieken [1]), de grove, vaak wreede ruwheid tegenover vrouwen [2]), de veelvuldige en gevoellooze kindermoord [3]), het kannibalisme ook van stamgenooten? [4]) Neen, waarlijk, ook onder de natuurvolken zijn er met eene in sommige opzichten vrij hooge moraliteit te vinden, maar het eerste hoofdstuk der menschheidsontwikkeling is zeker geen idylle. Ik zou u dit alles graag uit de eerste bronnen doen zien, maar dan zou ik een boek inplaats van een te lang artikel moeten schrijven, of wel door slechts enkele volken aan te halen, toch geen adaequaat overzicht geven.

Mevr. R. H. loopt op het einde van haar tweede artikel zoo vlug en losjes over die tegenstelling met het vermeende communisme der natuurvolken heen, vlekjes in de zon! Wel moet het den lezers vreemd geklonken hebben, zoo zij goed lazen: „voorname hoedanigheden, die slechts golden onder de meestal kleine gemeenschappen." Dat is immers de kapitalist, die zijn kinderen verwent, zijn vrouw in „zijde hult" en zijn neef protegeert! Egoïsme à deux noemt mevr. HOLST dat anders.

1) SARTORI: Die Sitte der Alten-und Krankentötung, Globus 1895, en STEINMETZ: „Rechtsverhaltnisse von eingeborenen Völkern in Afrika und Ozeanien", 1903, p. 192 en elders. Dit boek bevat uitvoerige rapporten van residenten over 17 wilde volken met ethnographische en ethnologische commentaren van mijne hand.

2) PLOSS: „Das Weib in der Natur u. Völkerkunde" 1895, II: p. 413 en volg.; STEINMETZ: „Erste Entwicklung der Strafe" 1894, II, p. 254—305.

3) H. J. NIEBOER: „Die Bevölkerungsfrage bei den Naturvölkern", Correspondenz-Blatt d. Deutschen Anthrop. Gesellschaft 1903.

4) STEINMETZ: „Der Endokannibalismus" 1895.

Alles wat mevr. H. in die laatste 2 alinea's zegt, is nagenoeg waar, maar de nadruk ontbreekt. De schets is er op berekend aan de lezers alleen het licht goed te doen zien; ik wed dat de meesten jaloersch zijn op die natuurvolken. En daar is geen reden voor. Die kleine stammen zijn door en door konservatief, alle geesten zijn gebonden door traditie en bijgeloof. Het bijgeloof alleen doet hen ongeloofelijk veel lijden door armoe [1]) en angst en wangebruiken, denk aan de heksenvervolging! [2]) Nog had de dappere, sterke gedachte van het vrije, begaafde individu haar zegetocht niet aangevangen. Nog regeerde de domme, slaafsche massa, neergezonken in ellende en vrees, in onvermogen en onverstand.

De kleinheid van die primitieve groepjes is niet een toeval, niet een bijzaak. Zij is de voorwaarde van het weinige mooie, de kern van het vele leelijke. De geestelijke en moreele aanleg van die primitieve menschen stelde hen nog niet in staat tot het vormen van grooter verbonden. De ervaring, de strijd om het bestaan hadden hen en hun wat begaafdere leiders voorloopig evenmin dien weg opgeleid. Het is zoo maar niet een zaak van willekeur, van gelukkigen inval een grootere groep te vormen. De grootte van de groep is telkens de resultante van heel wat psychische en sociale factoren. De primitieve groep der primitieve menschen kon niet anders dan klein zijn, meestal en lang heel

---

1) SCHURTZ: „Ueber die Wertvernichtung durch den Totenkult", Zeitschrift für Socialwissenschaft 1898.

2) STEINMETZ: „Strafe", I, p. 141—260 en II, p. 329 en volg.

klein. En nu waren de „voorname" en de goede karaktertrekken dier menschen geheel daaraan evenredig. In de enge groep was men vrij hecht verbonden, maar bij die genooten, meest verwanten, [1]) hield dan ook alle sympathie, alle moraal op. Wij zagen, dat naar binnen de solidariteit allesbehalve kompleet was, naar buiten was zij nul! Denk u nu onze maatschappij eens veranderd in een massa tamelijk eendrachtige families, alle met elkaar in wreeden, laffen, verraderlijken strijd! Verleidelijk beeld!

Lees eens over de afgrijselijke wreedheid der hooggeroemde Irokezen, der „onbedorven" Melaneziërs en Papoeas. [2])

Dat wat uitgebreid gezinsegoïsme toonde zijn beste zijden in den strijd tegen de andere analoge groepen. Wij kunnen de bloedwraak, of beter de familiewraak, als zijn volledigste uiting beschouwen. [3]) Hoe weinig diep ook de interne solidariteit ontwikkeld was, blijkt wel uit de onverschilligheid waarmee een moord van stamgenoot op stamgenoot vaak werd behandeld; de bestraffing van den dader zou den stam nog maar meer verzwakken en bleef dus vaak achterwege. [4])

---

1) Post, de bekende vergelijkende jurist, spreekt daarom van „geschlechtsgenossenschaftliche Verbände".

2) In de vele deelen der Jesuit Relations, b.v. deel XXXI; p. 27—51; Woodford: „A Naturalist among the Head-Hunters" 1890; p. 43; KEANE: „Man, Past and Present" 1900; p. 133.

3) STEINMETZ: Ethnologisehe Studien zur ersten Entwicklung der Strafe" 1894, I, p. 361—395.

4) Zoo bij de Huronen volgens Lafitau: „Moeurs des Sauvages américains" 1724, I, p. 487; verg. STEINMETZ: „Strafe" II, p. 153—176.

Die interessante tegenstelling van betrekkelijke sympathie in de eigen groep en volslagen vijandigheid en gevoelloosheid tegenover alle vreemden, die voor de natuurvolken voorloopig als typisch geldt, noemde KULISCHER hun moreel dualisme. [1])

Ik zou u uit mijn aanteekeningen geheele reeksen van volken kunnen noemen, waar die wet bevestiging vindt.

Samengevat moet ons oordeel luiden: wij vinden onder de primitieve menschen juist zooveel solidariteit en meegevoel voor elkaar als de omstandigheden eischen en hun aanleg gedoogt. En dat is niet heel veel.

Eigenlijk moesten de socialisten geen neiging bezitten de menschelijke geschiedenis met eene idylle te doen aanvangen, immers geven zij voor evolutionisten te zijn; alle pretentie, alle voorspellingen van het zoogenaamd wetenschappelijk socialisme berusten op de evolutietheorie. Maar deze evolutionistische behoefte wordt gekruist door het zoo menschelijk verlangen ergens toch in de geschiedenis gerealiseerd communisme te zien en dat dan gepaard met ideale toestanden. Daarom vielen zij, achterlijk in hun opvattingen als zij zijn, terug in de idyllische kritiek- en kennislooze beschouwing der wilden, die in de 18e en nog in het begin der 19e eeuw heerschte. De ketters onder hen weten ook in dit opzicht zeker wel beter, maar die worden vervolgd en uitgeworpen. O ideaal van geestelijke vrijheid, beeld

---

1) KULISCHER: „Der Dualismus der Ethik bei den. primitiven Völkern", Zeitschrift für Ethnologie 1885.

van de wilde maatschappijen, zooals deze werkelijk, niet gezien door een rose bril, zijn [1]).

Ik moet mij tot mijn spijt ontzeggen, op de detailfouten van mevr. R. H.'s zegslieden in te gaan.

Ik vat nog even mijne kritiek op haar tweede artikel samen: tendentieuze eenzijdigheid en overdrijving, over het hoofd zien van alles wat niet past in het schema, schoonschildering en abstract-schematische opvatting van de natuurvolken, geen helder begrip van de vele voorwaarden der moreele ontwikkeling.

---

1) Wie nog niet overtuigd is, leze: W. SCHNEIDER: „Die Naturvölker" 1885 en 1886, STANILAND WAKE: „The Evolution of Morality" 1878, en SPENCER's: „Data of Ethics".

III.

DE CHRISTELIJKE MORAAL.

Alles wat wij tot dusver bespraken, behoort tot de wetenschap der Ethiek. Wanneer men in haar twee afdeelingen, twee taken had onderscheiden, dan had men meer bereiken kunnen, in beide. Ik bedoel: de taak het moreele leven van vroeger en tegenwoordig te verklaren, psycho- en sociologisch, uit alle inwerkende omstandigheden, naar de gewone methoden der verklarende wetenschap, en de geheel andere taak: nieuwe idealen te vormen, die tot richtsnoer, tot stuurregel voor het menschelijk gedrag, voor zoover dit op wel en wee van anderen invloed heeft, zullen moeten dienen. De eerste taak is baar wetenschappelijk, niets meer; de tweede is constructief, profetisch. Wel is het zeer wenschelijk, onmisbaar dat die ethische constructeurs nauwkeurig rekening zullen houden met de resultaten der ethische verklaarders. De laatsten echter zullen zeker beter werk leveren, zoo hun eigen idealen zich niet telkens als verklaringsprincipes opdringen. Het nadeel van het tegenovergestelde is aardig geïllustreerd door vele beschrijvers van lagere volken, die dezen alle

moraal ontzeggen, omdat — zij de moraal van den Europeeschen waarnemer niet huldigen, maar hun eigene; andere willen weer het menscheneten maar niet als feitelijke en niet zeldzame zede erkennen, daar het te zeer met hunne zeden strijdt!

Vooral de ijverige propagandisten voor een of ander bizonder ethisch ideaal zijn zeer ongeschikt om hiervan afwijkende moralen juist waar te nemen en te verklaren, zooals vele christenzendelingen en de sociaal-democraten. Wie voor het eene werk geschikt is, deugt veelal voor het andere niet!

Nu wij toch eenmaal aan het onderscheiden zijn, zou ik er nog wel wat mee willen doorgaan. Het is zoo nuttig niet alles bij elkaar op een hoop te gooien. De meeste fouten in waarneming en redeneering berusten op onvoldoende onderscheiding.

Laten wij dan in de tweede plaats uiteenhouden de moraal, d. i. de norm, de eischen omtrent de gedragingen der menschen voorzoover van invloed op elkaar, en de moraliteit, d. i. die gedragingen zelve, het feitelijke doen en laten van individu of groep, dus ook de overeenstemming, min of meer, van feitelijk gedrag met norm. Dat feitelijke gedrag is allesbehalve alleen of ook maar in de eerste plaats van dien norm of standaard afhankelijk. Die afwijking zal vaak onbewust zijn, zoo was de inquisitie, ten minste in principe, zeker in strijd met den godsdienst der liefde, en wordt zoo vaak tyrannie uitgeoefend door democraten, die toch vereerders van den volkswil en van de vrijheid zijn. Vaak ook zijn wij wel gedwongen eene bewuste afwijking aan te nemen, zooals bij de niet zeldzame misdaden die wel

niet gestraft worden, maar die toch het geweten zeer goed weet te onderscheiden [1]).

Het is opmerkelijk, dat de hoogste moraal niet altijd samengaat met de hoogste moraliteit. De heiligen, de absolute zelfverloochenaars, zijn gewoonlijk sterren in duisteren nacht van ruwe volkszeden. Trouwens, wie in zachter levenswijze niet meer dan gewoon zou wezen, wordt door het contrast met zoo'n wilde omgeving ook wel heel scherp verlicht.

Zooals ik reeds opmerkte, worden de hoogte der algemeene moraliteit en die van een bepaald individu, de gang van de ontwikkeling der eerste, en ten slotte ook de evolutie van den moreelen standaard, door allerlei factoren bepaald. Moraal en moraliteit zijn hun aller resultante. Op ieder gegeven moment hangen de feitelijke hoogte van beiden zoowel als de richting en snelheid hunner verdere ontwikkeling in de eerste plaats af van den volksaard, dat is van de proporties waarin de verschillende individueele karakters (in den ruimsten zin van het woord) in een bepaald volk voorkomen [2]). Het is duidelijk, dat in een zeer sensueel volk, met uiterst zwakke fantasie en dus beperkt medelijden en geringe sympathie, geen hooge moreele idealen kunnen gekweekt, veel min eenigszins algemeen verwezenlijkt worden.

In de tweede plaats zijn moraal en moraliteit af-

1) Voor eene wetenschappelijke opvatting van het geweten verg. Rée: „Die Entstehung des Gewissens" en het al genoemde boek van SUTHERLAND.

2) Verg. STEINMETZ: „Der erbliche Rassen- und Volkskarakter", Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie und Sociologie, 1902.

hankelijk van de sociale toestanden en instituten, zelve in hoogste mate meebepaald door zoowel moreelen als intellectueelen volksaanleg en aard. Het spreekt wel haast van zelf, dat kleine horden van rondzwervende, doodarme, in hoofdzaak ieder voor zich zorgende wilden een geheel andere sociale organisatie bezitten dan wij en dat zij dus ook andere deugden huldigen. Zoo is punctualiteit een eigenschap en een deugd, zonder welke ons ingewikkeld leven en ons geheele verkeer onmogelijk zijn. Onze reizigers hebben bij wilden en barbaren met geen ondeugd eigenlijk meer te worstelen dan met het gemis aan punctualiteit. Deze volken hebben altijd de tijd, stellen alles uit en houden zich nooit aan het afgesprokene. Onze maatschappij met hare zeer talrijke bevolking, met de hooge levenseischen in alle klassen, met den kolossalen meesleep van zieken, zwakken, invalieden, onbruikbaren, en schadelijken, [1]) die in eene wilde en barbaarsche maatschappij afvallen of uitgestooten worden, wat ons zooveel hooger ontwikkeld medelijden niet meer gedoogt, onze maatschappij, die dus eene zeer intensieve exploitatie der natuur en der menschenkrachten eischt, doet ons als sociaal gewichtige deugden sommige eigenschappen schatten, die vroeger hoogstens als individueel voordeelige kwaliteiten gewaardeerd werden, zooals energie, geestkracht, volharding, spaarzaamheid, inventiviteit en dergelijke.

Met genoegen constateer ik het met Mevr. HOLST eens te zijn, wat betreft de afhankelijkheid van moraal

---

1) Verg. E. ENGEL: „Der Werth des Menschen", 1883.

en moraliteit van de sociale factoren, alleen vrees ik, dat zij de overgroote macht van den persoonlijken aanleg, van de aangeboren karakters en hun mengingsverhouding in de bevolking over het hoofd ziet [1]. In het vervolg zal blijken, dat ik ook bezwaar heb tegen de vlugge, ondiepe afleiding van de heerschende moraal uit de tijdsomstandigheden. Een fout die het noodzakelijk gevolg is van het aannemen eener tooverformule: het historisch materialisme.

Ons is gebleken, dat het moreele leven een zeer ingewikkeld gevolg is van menschenaard en maatschappij en van de natuurlijke omgeving. Een heel enkel staaltje. RICHARD BURTON, de groote reiziger, vertelt in de interessante noten op zijn vertaling van de „Arabische Nachten" dat de hartstochtelijkheid der vrouwen afhankelijk is van de warmte en vochtigheid der landen en steunt dit op zijne vele waarnemingen en verbazende zaakkennis. Negers zijn sexueel zeer veel begeeriger dan blanke mannen, en ook de bewoners van Zuid-Europa reeds veel meer dan die van het Noorden. Wie nu met G. FERRERO [2] het groote gewicht van deze neigingen voor heel het volksleven en zijn geestelijke en oekonomische productiviteit aanneemt, en de meeste menschkundigen zullen dit wel doen, die moet erkennen dat het moreele leven in zijn gewichtigste trekken oorzaken heeft, waarvoor historische materialisten noch spiritualisten heel veel gevoelen. — Niet alleen FERRI

---

1) Verg. STEINMETZ: „Professor Treub's Marx", De Gids van Maart 1904, p. 483 en volg.

2) „L'Europa Giovanne".

en LOMBROSO maar ook de zeer gematigde ASCHAFFENBURG nemen den grooten invloed van de temperatuur op de criminaliteit, dus op de moraliteit, aan. [1])

Vóór ik verder ga, moet ik nog weer eenige onderscheidingen maken. Mevrouw R. H. stelt, overigens alleen voor de bourgeoisie (3e stuk, kolom III, alinea 3 en 4), hoogen standaard en feitelijk gedrag tegenover elkaar. Zeer terecht, maar zij moest verder gaan, dieper doordringen. Voor gevangenen van een dogma is dat zeker heel moeilijk! Op de naïeve, ja grappige beperking van die heel droeve tegenstelling tusschen ideaal en praktijk tot „den modernen bourgeois" kom ik nog wel terug. Nu een enkel woord over den standaard. Haast in iedere, en zeker in iedere hoogere, ingewikkelder maatschappij gelden meerdere standaarden van moraal tegelijkertijd.

Wij hebben dan ten eerste den idealen standaard, wiens feitelijk volledige toepassing eigenlijk niemand eischt of ook maar bewonderen zou, hoogstens in een enkelen geïsoleerden heiligen. Het absoluut en geheel de waarheid zeggen, den vijand liefhebben als zich zelven, rechter wang aanbieden als linker geslagen werd, volslagen zelfopoffering, ja zelfvergetelheid, — zulke voorschriften behooren hiertoe. Zij zijn de hypostaseeringen van zeer goede voorschriften, hunne verheffingen in het absolute door eenzijdigheid, door het feit te negeeren, dat het complete doel van alle moraal niet

---

1) ASCHAFFENBURG: „Das Verbrechen und seine Bekämpfung", 1903, p. 10—23. LOMBROSO: „Die Ursachen und Bekämpfung des Verbrechens", 1902, p. 1—14.

door een of twee onvoorwaardelijke voorschriften is te bereiken, daar het leven nu eenmaal ingewikkeld is, velerlei eischen stelt.

De tweede standaard is die, welks totale verwezenlijking bewonderd wordt, terwijl handelen in strijd met hem bij edele menschen zelfverwijt doet ontstaan, maar nog geen verwijten van het publiek uitlokt. Hij wijst het superieure, tevens maatschappelijk hoogst wenschelijke leven aan. De besten van onze soort leefden en leven zoo, het ideaal, het werkelijke ideaal is, dat alle zoo waren. Hij drukt uit de hooge moraal.

En eindelijk de derde standaard is de praktische moraal der publieke opinie, door normale menschen zoo ongeveer vervuld; bewijsbare niet-vervulling wordt door de wet of door de openbare meening met verschillende straffen bedreigd. Men zou hier nog verschillende nuances kunnen onderscheiden, de conscientieuse en de wat ruimere, de maximum- en de minimum-eischen. Menigeen wordt nog niet door wet of publieke opinie gebrandmerkt, die toch lang niet aan de praktische minimum-eischen der beteren voldoet.

Ten slotte hebben wij nog eenen de anderen vaak kruisenden, vaak machtig verdringenden specialen standaard of liever groep van standaarden, die in de verschillende beroepen, werkzaamheden, klassen, ja kringen gelden. Bij wetenschappelijk werk worden oneindig veel hoogere eischen aan de waarheidsliefde gesteld dan in het gewone leven, ook van de geleerden. Beroepsofficieren vooral in militaire volken hebben een bizonderen eere-codex en zijn gevoeliger in dit opzicht dan anderen. Op die wijze hebben ook andere standen

en groepen hunne speciale moraal, die soms eene verhooging, vaak ook eene verlaging van den gewonen standaard is; denk aan de in sommige kringen zeer zachte beoordeeling van strooperij, smokkelen, knoeien bij belastingen en dergelijke. Waar twee partijen in ééne verhouding tegenover elkaar staan, kunnen wij als zeker aannemen, dat het oordeel over de rechten en verplichtingen aan beide zijden anders is, naar gelang van de zijde waar men staat, zoo bij ouders tegenover kinderen, koopers tegenover verkoopers, mannen tegenover vrouwen, werkgevers tegenover werknemers, etc.!

Wij zijn nu wel heel ver verwijderd van de simpele voorstelling, die in een of anderen dekaloog de heele moraal zoekt en bij afwijking daarvan zonde constateert. [1]) En even ver van de eigenlijk leelijke opvatting, volgens welke ieder zoo maar kiest, of hij nu eens goed dan wel kwaad zal doen. Neen, dat gedrag van individuen en groepen (d. i. van de meerderheid van individuen in hen) hangt af van hun karakters, d. i. van het geheel, werkelijk het g e h e e l van a l hunne eigenschappen in verband met de inwerkende omstandigheden. Men handelt en beslist en kiest stipt en geheel naar zijn aard, zijn heele persoonlijkheid. [2])

---

1) In de betere boeken over ethiek vinden wij reeds min of meer die gecompliceerdere voorstelling, zoo bij HÖFFDING: „Ethik", 1888, een zeer helder en aanbevelenswaardig boekje.

2) Wie meer over deze leer van het determinisme, die het heele publiek praktisch en ook de grootste theologen, AUGUSTINUS, LUTHER, en de beste philosophen aanhingen, wil weten, verwijs ik naar HEYMANS: „De uitwassen der crimineele anthropologie", De Gids 1900, STEINMETZ: „Professor Treub's Marx", ibidem Maart 1904, en G. RENARD: „L'Homme est-il libre?"

Zie zoo, nu zijn wij eindelijk eenigszins voorbereid om Mevr. ROLAND HOLST's beschouwing over de christelijke moraal en moraliteit te volgen.

Ik heb er reeds op gewezen, hoe Mevr. H. zich de schets van de ontwikkeling der moraal gemakkelijk maakt door al heel weinig perioden in de geschiedenis der menschheid aan te nemen: primitief kommunisme met opgaan van het individu in de groep, privaatbezit met quasi-christelijke moraal en feitelijk egoïsme, op zijn ergst in de laatste periode, die van het kapitalisme, en — de toekomst, volgens haar het ideale kommunisme met volkomen menschenmin en universeele solidariteit. Men begrijpt wel, na het voorafgaande en in aanmerking nemende, dat het menschdom zeker al honderdduizenden van jaren bestaat, [1]) dat de gang van zaken zeker niet zoo geweest is. Het zou ons nu echter wat ver voeren hier nader op in te gaan.

Mevr. R. H. zoekt het kenmerk van de nieuwe zedeleer, die na het verval ook van de resten van het primitief kommunisme in Griekenland en Rome opkwam, in het individualisme (3e st., 1e kol., 2e en 3e al.). Toegegeven maar eens, hoewel het historisch verloop lang niet zoo schematisch en simpeltjes was. Slechts een paar opmerkingen. Het individu is nooit zoo geheel in de groep opgegaan, als zij het voorstelt. Getuige het negatieve culminatiepunt van het menschelijk leven, de zelfmoord, die onder primitieve volken in het geheel

1) KEANE: „Ethnology" 1896, p. 69, en H. KLAATSCH: „Entstehung und Entwicklung des Menschengeschlechts", in H. KRAEMER's: „Weltall und Menschheit I", p. 1—338.

niet zeldzaam is en ongeveer dezelfde motieven heeft als bij ons [1]), en verder de zeer sterke en algemeene neiging tot opsiering van de eigen persoon, vooral bij mannen. [2]) LASCH stelt het voorkomen van persoonlijk eergevoel, zij het geen hoog ethisch, bij natuurvolken vast. [3])

Als SOKRATES reeds het individu voorop stelde, wat Mevr. R. H. erkent (1e kol., 2e al.), hoe kan zij het dan verder (1e kol., 3e al.) voorstellen, alsof dat individualisme uit den Griekschen vervaltijd dateerde, die toch later kwam? Ik weet natuurlijk heel goed, welke hare motieven hierbij waren. Hare school wil van het individu niets weten, dus moet het individualisme alleen in vervaltijdperken voorkomen. Dat de werkelijke geschiedenis precies het omgekeerde leert, zóó duidelijk dat hier geene partijdige interpretatie mogelijk is, dat ook dit alleen psychologisch begrijpelijk is, de hoogste geestespraestaties kunnen immers alleen het werk van zeer bewuste enkelgeesten zijn, want slechts enkele geesten kunnen hoog zijn, de massa staat altijd en zeer diep beneden hen, — o wat deert dat alles de verstokte propagandiste! de dichteres weet het zoo goed als ik. Athene's mooiste bloeitijd was tevens de bloeitijd van het individu, zooals een andere Meitijd van den geest, de Renaissance, alleen mogelijk was door een vrij en

1) Voor het eerst aangetoond door STEINMETZ: „Suicide among primitive peoples", American Anthropologist 1894.

2) SCHURTZ: „Philosophie der Tracht".

3) „Besitzen die Naturvölker ein persönliches Ehrgefühl", Zeitschr. f. Socialwissenschaft III, p. 843.

vol uitleven van wat boven de massa uitstak. [1] De massa is nooit de drijfkracht, het ideaal, de massa is het logge probleem, de zware vracht, die de anderen torsen moeten, zij is — de massa. Waarachtige idealisten weten dit voor goed; illusionairs, gevaarlijke karikatuur der eersten, vergeten het, kunnen het nooit helder zien. Ieder, die zelf met eigen leefervaring vrij geworsteld heeft, zal het met mij eens zijn, de brochureslaven zullen mij er om uitschelden en geestig honen.

In al. 4, 1e kol. wordt het lage niveau der massa heldhaftig tot ideale hoogte verklaard. Menschen, die een heldenwerk moeten verrichten om de massa een beetje mee te sleuren, zien in de massa de rijzende geesteszon! — Maar wij zijn nog niet aan Mevr. R. H.'s toekomstplannen.

Ik moet zoo in het voorbijgaan een enkele fout van onze schrijfster noteeren. Zij laat (1e kol., 4e al.) het christendom geboren worden in den tijd van het Romeinsche verval. De theorie eischt het weer, en een sterk keizerrijk heeft voor Mevr. H.'s smaak allicht wat van verval. Maar het is dan toch een zeer solied verval van vijf eeuwen geweest! Vanaf AUGUSTUS! een periode van immens nut voor de opvoeding van Europa. Daarna nog een 1000 jaar het Byzantijnsche rijk, dat Europa toestond Europeesch en niet Aziatisch te worden. Reuzensterfbedden dan! En al dien tijd door waren, volgens Mevr. H., rijken en armen hun leven moe! (4e al.). Ellende

1) Verg. de belangrijke beschouwingen van A. VIERKANDT: „Naturvölker und Kulturvölker" 1896, passim; en K. BREYSIG: „Kulturgeschichte der Neuzeit" I (1900), p. 94—114 en passim.

en rijkdom brachten toen de philanthropie voort (5e al.), natuurlijk een bête noire van Mevr. H. Dezelfde philanthropie, die den sterken, kundigen, dapperen jager een goed deel van zijn buit deed geven aan den onbruikbaren luiaard, die stil in zijn hut bleef gapen, maar dàt noemde de schrijfster (in het 2e art.) kommunisme! Woorden maken het systeem! — Tevens kwam het internationalisme op (5e al., 1e kol.), maar dat wordt nu niet bejubeld, want het valt toch niet te ontkennen, dat CAESAR en de keizers een beetje meer daar toe bijgedragen hebben dan de massa, en ieder één trap kloekere en begaafdere Romein weer één graad meer dan die één trap onder hem stond, en dus de totaal onbegaafde massa (in alle standen) niet niets, maar het minst. Die vereeniging onder Rome van heel de wereld om de Middelandsche Zee had wel een warmer woordje verdiend, ontzaglijke massa's van lijden zijn er door voorkomen, een nieuwe menschheidsperiode opende het, de bewaarschool voor de Germanen begon.

Maar het kommunisme werd er niet direkt door bevorderd, en dus weet de socialistische filosofie der geschiedenis niet recht weg er mee. Volkomen gelijk heeft Mevr. H. met te zeggen, dat het internationalisme eerst geboren werd, toen de voorwaarden verwezenlijkt waren, maar zij ziet die weer veel te nauw en eenzijdig, niet alleen stoffelijk-sociaal waren zij (5e al.), maar vooral ook menschelijk, psychisch. Onderstel Boschjesmannen, Veddah's en Australiërs in de plaats der Grieken, Romeinen, Galliërs etc., de rest gelijk, — denkt Mevr. H. heusch, dat dan ook internationalisme ontstaan zou zijn? Ja, wat kregen wij, toen de Germanen de

deuren der Romeinsche Fröbelschool open braken? De geschiedenis heeft het experiment genomen, geflatteerd zelfs, en toch kwamen — de eerste middeleeuwen met die lieve kommunistische Germanen, lees van hun ideale moraal in GREGORIUS VAN TOURS [1]). Dus: voor zoover de groote heerschers der Romeinen de aarde hadden veroverd, was ééne der vele voorwaarden vervuld voor het langzaam, zeer langzaam worden eener hoogere moraal en eener diepere moraliteit dan de quasi-primitieve [2]) van het quasi-kommunisme der wilden, n.l. het overigens zeer betrekkelijk internationalisme.

Ik hoop, dat mijne lezers voelen, dat mijne voorstelling wat minder simplistisch, wat vrijer is dan die van Mevr. HOLST, dat ik meer streef naar al de feiten te kijken. Zij ziet in de tweede, ik in de eerste plaats de feiten.

En toen kwam het Christendom. Ik moet even noteeren, dat de schrijfster de leergierigen naar zijn oorsprong en eerste wording, naar een zeer partijdigen derdehands auteur [3]) verwijst, den publicist en orthodoxen sociaal-democraat KAUTSKY, en niet naar een der vele boeken van hen, die het best bekend zijn met de oorspronkelijke stukken. Motief: de lezer moet niet de

---

1) Of in de op hem gebaseerde „Récits Mérovingiens" van THIERRY.

2) Verg. nog over deze VIERKANDT: „Die primitive Sittlichkeit der Naturvölker", Globus 1900.

3) Eerste hand de oude bronnen zelve, tweede hand de geleerden die direkt uit hen putten, derde hand zij die deze weer gebruiken en niet de bronnen; vierde hand die alleen op de derden steunen en de beste boeken niet kennen.

direktste, de deskundigste voorstelling verkrijgen, maar — die van de partij, goedgekeurd op den pauselijken stoel te Berlijn.

Over den oorsprong van dien tot dusver hoogsten godsdienst, het Christendom, zullen wij nu niet spreken. Maar wij moeten nagaan, wat het volgens Mevr. HOLST eigenlijk is, en vooral waarin zijn moraal bestaat en zijn invloed op de moraliteit.

Zij ziet (6e al., 1e kol.) in het Christendom alleen het ascetisme, dat zeer zeker binnen zijn perken een groote rol heeft gespeeld. Maar daarom is de kern van het Christendom nog niet ascetisch. Dat is weer die tendenz tot korte simple formuletjes, etiketjes-opplakken, — een banale verminking. Wie zich aanwent de volksvergadering tot publiek en rechter (appel in Berlijn) te nemen, moet tot zulke geestesallures komen. Wat zouden wetenschap en kunst worden, als dat eens regel moest zijn? — JEZUS, FRANCISCUS VAN ASSISI, LUTHER waren geen asceten [1]). Wie waarlijk het Christendom zelf en honderd andere verschijnselen wil begrijpen, moet niet al wat gebeurde in Europa van KONSTANTIJN tot MARX aan het Christendom toeschrijven. Eigenlijk moest men dat zoeken te beperken tot den impuls, die van JEZUS en desnoods van de zijnen uitging. Die impuls was de nieuwe factor, die samenwerkte met en zelf in allerlei opzichten gewijzigd werd door tal van andere oude en nieuwe factoren.

---

1) Het geciteerde boek van ZÖCKLER bewijst al, dat het ascetisme niet tot de Europeesche middeleeuwen beperkt is. Indië kende het allang, bij de gelukzalige communistische jagervolken komt het ook voor.

Baar voor rekeniug van CHRISTUS kan alleen komen, wat direct psychisch gevolg was en moest zijn van zijn leer en voorbeeld, en wat het gevolg was van de menging van die leer bij de rest. Wanneer een lieve moeder aan haar zoon zegt: eerbiedig iedere vrouw, zie in haar je moeder, en de rekel gaat een meisje verleiden, dan wijten wij dat die moeder niet. Wanneer een goedig anarchistisch slaper zegt: ieder mensch moet in absolute vrijheid leven, en nu gaat zijn domme, wreede hoorder met een bom een paar dozijn menschen vermoorden, om de anderen tot vrijheid te dwingen, dan wijten wij dat ook niet, of maar voor een klein deel aan dien eersten menschonkundigen dweper.

Het Christendom was dus één factor onder vele in de vorming der Europesche wereld! Ik kom daar straks op terug en ook op wat Mevr. R. H. er goeds in erkent (kol. 2, al. 3 en 4). Maar eigenlijk is het Christendom bij Mevr. HOLST niets anders dan het foppen van de armen met den hemel (kol. 2, al. 5, 6 en 7). Niets bespeurt zij van de ontzaglijke metaphysische beteekenis van CHRISTUS; de vraag is niet of zij daarin gelooft, maar of anderen dat deden. Verlossing van zonden en verlossing van armoe is nu eenmaal niet hetzelfde. De voorafgegane geestesontwikkeling had een smachten naar zondenverlossing doen ontstaan in de duizenden en in de millioenen, niet alleen in den Romeinschen ondergangstijd. JEZUS bevredigde die behoefte, die zoovele zielen geheel heeft vervuld en beheerscht. En dan dat hunkerend verlangen naar een levend, vast, absoluut ideaal, geen eigen maaksel, geen illusie, geen

program; het heeft duizenden jaren de besten bezield, in alle hoogere volken. Moet dat hongerend smachten nu waarlijk uit standentegenstelling verklaard worden? Zijn de heilige THERESA en SINT FRANCISCUS in den grond armoefoppers geweest? de heele mystiek een riem om de maag! Nog meer. Het leven is vol smart en wanhoop en eeuwige teleurstelling, ook voor de rijken, voor alle creatuur. Heel de menschheid schreeuwt om hulp, om troost. Uit allerlei gronden verzwakt nu en dan het geloof, dat de oude goden dit zoo intensief verlangde geven kunnen. Maar, daar de behoefte dezelfde blijft en nooit met positieve middelen bevredigd kan worden en resignatie op den duur slechts heel weinigen mogelijk is, heeft men tot dusver zeer spoedig weer zijn vertrouwen op een nieuwen God gevestigd. Wat de toekomst in dit opzicht zal brengen, weten wij niet, de socialisten ook niet, want voorspellen is op dit gebied zeer zeker geen weten.

Ik kan mij geen averechtscher, onhistorischer, onmenschkundiger voorstelling van den godsdienst der middeleeuwen denken, dan die Mevr. H. geeft. Het Christendom voor het volk, de adel onberoerd er door! Die immense geschenken van vorsten en adel aan de kerk i. r. z. dus niet uit eerbied voor haar en om hare hulp bij de godheid te verkrijgen, neen, alleen tot betaling voor het koesthouden van het volk! 1)

De vroomheid die alle kunst dier eeuwen doordringt zoo goed als hun wetenschap, ja wat maakt Mevr. H.

---

1) De kloosters waren in de 11e eeuw in Frankrijk zoo populair en rijk, omdat men de monniken als asceten zeer hoog stelde. LUCHAIRE in Lavisse: «Histoire de France», II, 2e deel: p. 117.

er van? Wat maakt zij van de tallooze edelen die uit mystieken zin of tot boete van zonden in het klooster gingen? Heel het rijke geestesleven der middeleeuwen is voor onze schrijfster een door hare enge theorie vast gesloten boek.

Maar laten wij toch even de vergelijkende methode gebruiken. Wat zou Mevr. H. wel van de godsdiensten van Voor-Indië maken? [1])

Het Brahmanisme, dat ook en zoo zeer ascetisch is, dat in zijn diepere trekken menige gelijkenis met het Christendom vertoont, [2]) was toch de godsdienst van het heerschende volk! Bedotte dat nu zich zelf, de Brahmanen en de Kshatrya's? En Boeddha's teedere verlossingsleer, die atheïstisch is, had ook zij geen dieper bron dan de listige bedoeling de armen te paaien om zelf lekker (als kluizenaar en bedelmonnik!) te kunnen leven? [3]) Kom Mevrouw ROLAND HOLST, u maakt van de heele wereldgeschiedenis een karikatuur. Was de groote edele AÇOKA ook al zoo'n praktisch bedotter? diefjesmaat als de heilige BERNARD VAN CLAIRVAUX en als DANTE! Het was hun alleen om de meerwaarde te doen, de godsdienst was hun een goedkoop slot op de brandkast. Uit niets blijkt, dat de verlossingsleer van Brahmanisme of Boeddhisme haar oorsprong kon danken aan de ellende van een nationaal verval als dat van Rome, waaruit Mevr. H. het Chris-

---

1) Tot vlugge oriënteering mogen dienen LILLY: „India and its Problems" 1902, en HOPKINS: „India old and new" 1901.

2) Verg. bijv. J. HAPPEL: „Die religiösen und philosophischen Grundanschauungen der Inder" 1902, passim.

3) Verg. BARTH: „The religions of India"; OLDENBERG? „Buddha".

tendom verklaart. [1]) Toch moest de leer ook hier opgaan. Doet zij het niet, zooals klaarblijkelijk het geval is, dan is een logisch denkend, alleen waarheid willend mensch gehouden die leer op te geven.

En nu de christelijke moraal! Ook deze is volgens Mevr. HOLST niets dan een armenbedriegerij (kol. II, al. 5, 6, 7). Bewijzen, documentaire uitspraken zult u hiervoor vergeefs bij haar zoeken. Zij is gewend aan naspreken, en verwacht dat ook van hare lezers. Ik zal dit slechte voorbeeld niet volgen.

Zeker, de moraal van JEZUS heeft waarlijk niet alle handelingen, van alle zich noemende Christenen beheerscht, het scheelt veel. Wij zullen dadelijk zien waarom. Maar wij kunnen toch geen oordeel vellen over de moraal van CHRISTUS' kerk en volk, zonder dat wij even vaststellen, wat hij zelf leerde. JEZUS' moraal culmineerde, dunkt mij, in zijn twee geweldige lessen: hebt uwe naasten en uwe vijanden zelfs lief als u zelven, en, weest volmaakt gelijk uwen Vader in de hemelen.

Zou Mevrouw ROLAND HOLST zoo goed willen zijn mij eens mee te deelen, bij welke wilde communisten die leer ooit gepredikt is?

Kent iemand een hooger leer in deze richting? ik zeg niet een vollediger, veelzijdiger, praktischer moraal. Mij dunkt, JEZUS heeft het hoogste hier bereikt.

Een priesteres in de eenige kerk waar nu haat tegen een heele klasse van medeburgers geleerd wordt, blijkt ongevoelig voor die leer van liefde.

---

1) Verg. HUNTER: „Brief History of the Indian Peoples" 1895.

Mevr. R. H. had eerst JEZUS' zuivere leer moeten vaststellen, niet een misbruik, een caricatuur voor het origineel moeten uitgeven, en zich dan, maar wat objectief en wetenschappelijk, moeten afvragen: hoe ontstonden de immense afwijkingen van die heerlijke leer? Zij zou dan ontdekt hebben een les die zij voor zich, voor hare eigene denkbeelden ook moest aanwenden, dat iedere leer, welke ook, maar heel weinig effect heeft. Schijnt het soms grooter, dan ligt dit daaraan, dat ook andere en liefst machtiger invloeden in dezelfde richting werken, en de vrienden van de leer en van leeren in het algemeen geven dan gewoonlijk de eer aan de leer. Wij zijn dat zoo gewoon. De christen-zendelingen hebben anders in eeuwenlange en bittere ervaring bespeurd, dat een hooge edele leer zoo maar niet werkelijk wortel schieten kan in ongeschikten bodem.

Hier komt nu onze schets van de verschillende moreele standaarden te pas. JEZUS' moraal gold altijd als transcendent ideaal, ver boven het leven, nauwelijks door heiligen verwezenlijkt. Maar toch bleef ook die hoogste, steilste eisch niet geheel effectloos. Hij gaf voor een deel de richting aan voor het positieve streven der besten. Maar terwijl de heilige zich in abstracte eenzijdigheid aan de vervulling van een simplistische onwerkelijke moraal kon wijden, moest ook de beste, die in het leven stond, het goed recht van geheel andere eischen erkennen. Vandaar dat die tweede standaard al wonderlijke, haast onoplosbare tegenstrijdigheden aanwijst. In een barbaarsche, niet stabiele maatschappij is dit altijd het geval, op zich zelf reeds. Komt hier

nog een ideale moraal bij, dan zijn de geweldigste conflicten onvermijdelijk. De eerste middeleeuwen toonen dit alles zoo duidelijk mogelijk. De edele mensch in die periode erkende JEZUS' absolute eischen, zooals blijkt uit de levens der heiligen, uit de vereering voor hen en uit vele bekeeringen tot heiligheid in het later leven. Maar o, de levenseischen waren zoo anders. Vandaar voor een deel het nut en het succes der kloosters [1]). In hen kon men zich abstraheeren van het praktische leven met zijn on- en antichristelijke standaarden. Want in de maatschappij was men behalve christen ook nog lid van zijn engeren groep, van zijn geslacht. Tot in het einde der middeleeuwen, zelfs in de steden, gold de bloedwraak der wilde perioden, de wraak van de familie des beleedigden op de familie des beleedigers [2]). En verder was men burger van een stad, of had als dorpsbewoner verplichtingen tegen den heer, den vechtersbaas, die het dorp tegen de Noormannen beschermde. Men was lid van een gilde, min of meer ook lid van den staat, van het grootste geheel. En al die gemeenschappen stelden hun eischen al naar hun niet gelijke levensvoorwaarden. Geen wonder, dat onze tweede en nog meer de derde standaard, en eerst recht de bizondere (die van stand en beroep), ver van elkaar en van den hoogsten, idealen afweken.

Wil men den christelijken moreelen invloed zuiver

---

1) Verg. ZÖCKLER: „Askese und Mönchthum", zeer goed, maar een veel boeiender verhaal geeft DE MONTALEMBERT: „Les Moines de l'Occident". Zie ook de brochure van A. HARNACK, den bekenden Berlijnschen protestantschen theoloog: „Das Mönchtum".

2) KOHLER: „Zur Lehre von der Blutrache".

zien werken, ja toch ook weer in bepaalde milieux met bepaalde menschen, dan zou men op de alleroudste christelijke gemeenten moeten letten, die, eenigszins communistisch, zeker zeer naar Mevr. H.'s zin waren. [1]) En verder die eerste werkzaamheid der christelijke gemeenten, zooals zij b.v. omstreeks 96 n. C. in de gemeente te Korinthe gevonden werd. De milde hulp aan zwakken, verlatenen en invalieden imponeerde zelfs JULIAAN DEN AFVALLIGEN. De vrijlating van slaven gold als een goed werk; de handenarbeid werd geëerbiedigd, luiheid veroordeeld, het recht op arbeid werd erkend, vreemde gemeenten werden geholpen. [2])

Toen het Christendom den staat en de maatscbappij veroverde, toen konden de oude eischen niet meer zuiver gelden. Die andere sfeer moest nu eenmaal aan andere eischen voldoen. Maar er is een allerbelangrijkst voorbeeld, hoe lang en hoe krachtig de abstracte standaard gehuldigd werd, praktisch en volledig zoolang de maatschappelijke toestand het gedoogde, zeer onvolledig en eindelijk alleen theoretisch, toen de andere eischen van het leven te dringend werden. Ik bedoel het woekerverbod, dat door de beste christenen en door de kerk eeuwenlang vastgehouden werd. [3])

---

1) Verg. A. HARNACK: „Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten", 1902, p. 109, en RENAN: „Les Apôtres", p. 75—128; „Marc Aurèle", p. 599—603. PFLEIDERER: „Das Urchristenthum" I: p. 480—1; VON HASE: „Kirchengeschichte" 1886: p. 26.

2) Verg. HARNACK p. 105—148.

3) L. BRENTANO: „Ethik und Volkswirthschaft in der Geschichte", 1902, en ook zijn opstel „Die wirthschaftlichen Lehren des christlichen Altertums" in Sitzungsberichte d. ph. ph. u. hist Cl. d. k. bayr. Akad. d. Wiss. 1902, passim.

Dit zijn min of meer zuivere gevolgen van JEZUS' leer. Beoordeel haar dus, als ge wilt, hiernaar, maar vooral naar zijn eigene woorden. Dit alleen is billijk. [1])

Hoe is het mogelijk, dat onze historische materialiste zich verbeelden zou, dat JEZUS' ideaal de wereld kon veranderen? Maar daarmee zou het historisch materialisme weerlegd geweest zijn. Haast zou ik zeggen, het ware probleem is het omgekeerde: hoe ontzaggelijk machtig moet JEZUS' leer de gemoederen gevat hebben, dat zij twee duizend jaar lang zulk een invloed uitoefende, — of scheen uit te oefenen. Ik stel mij de feiten zoo voor. Voor zoover de christelijke moraal, als hooge en praktische standaard, werkelijk meer algemeen en reëel vervuld werd, was dit deels een gevolg van de enorm sterke sanctie die het Christendom als godsdienst aan haar gaf, en anderdeels, was dat mogelijk, doordat de verdere factoren, die inwerken op de moreele leer en het moreele leven, in de zelfde richting stuurden. Van daar dat juist in de laatste eeuwen, waarin de autoriteit van godsdienst en kerk zeker afnamen en even zeker die andere invloeden meer kracht wonnen, het samenleven der menschen in zeker opzicht christelijker is geworden!

Wanneer Mevr. HOLST haar eigene theoriën wat dieper doorvorschte, wanneer zij waarlijk evolutionistisch dacht of zelfs maar historisch-materialistisch dóórdacht, dan zou zij zich niet boos maken op historische perioden

1) Verg. vooral het nog steeds leerrijke boek van LECKY: „History of European Morals from Augustus to Charlemagne", 2 dln., 13e dr., 1899, b.v. II, p. 66 over de gunstige werking van het Christendom op de slavernij, ook RENAN: „Marc Aurèle, p. 605—13.

en hun signatuur, in ons geval op den aard en de hoogte van moraal en moraliteit der middeleeuwen en daarna. Maar ook hierin volgt zij het voorbeeld harer meesters.

Zij had moeten ontdekken en waardeeren den invloed der zuiver christelijke leer, zoover als die ging. Ik lees in haar artikel geen krachtige poging hiertoe. O, ik ken ook de zonden en tekortkomingen van het middeleeuwsch Katholicisme, ik las HOENSBROECH's groot requisitoir en nu weer het kleintje van DUYS. GREGORIUS VII en INNOCENTIUS III zijn ook mij niet de rechte stedehouders van JEZUS, en het uitmoorden der Waldenzen zie ik ook als een zwarte smet. Maar juist omdat dit alles en zoo enorm veel meer uit die leer en uit dat voorbeeld niet is te verklaren, moet het een andere bron hebben en die had Mevr. H. moeten aanwijzen. Zij redeneert nu als hare tegenvoeters, de supranaturalisten, die den invloed van de christelijke leer geweldig overschatten en dus al wat er mee in strijd was wegredeneeren of er de niets verklarende etiket zonde op plakken. Zou de propagandiste, de predikante, misschien ook, in strijd met haar materialisme, de neiging bezitten den invloed van leer en leus op het leven der menschen te overschatten? De geschiedenis van het Christendom moest haar leeren, dat de pakkendste leer, onder de gunstigste omstandigheden gepredikt, toch maar een zeer voorwaardelijken en beperkten invloed heeft. Zij is nooit meer dan één factor onder velen.

De woordvoerders der sociaal-demokratie vervullen een zeer belangrijke taak met voortdurend, overal, bij

alles op de beteekenis van de tegenstelling arm en rijk te wijzen. Maar ergerlijk is hun overdrijving, in die tegenstelling de sleutel voor de heele wereldgeschiedenis te zien. Zoo makkelijk gaat dat slot niet open! Volgens Mevr. H. hebben de sterken altijd maar dit ééne vraagstuk in het hoofd gehad: hoe toch de zwakken te bedriegen? O zwakke sterken dan, en sterke zwakken! De godsdienstige en moreele ontwikkeling van Oost en West tot dusver is voor Mevr. H. niet veel meer dan de eeuwige poging der quasi-sterken om die energieke en begaafde armen te bedriegen, die, immers het begaafdst en het solidairst en verreweg het talrijkst, uit wonderbare edelmoedigheid hun product, de meerwaarde, aan die booze en minieme minderheid overlieten, die niets dan nuttelooze eigenschappen bezat. Vreemd, maar mooi wordt zoo de wereldgeschiedenis: de deugd steeds verslagen uit overmaat van kracht, de onderdrukkers steeds weer zegepralend uit voosheid! Raar is het toch wel. Een jaar of wat geleden zou men om zoo'n verklaring gelachen hebben, nu went men weer aan dit en erger.

Zou Mevr. H. heusch niet merken, dat hare philosophie der geschiedenis alles op zijn kop zet, een karikatuur is van een verklaring?

Ik moet nu nog enkele detailopmerkingen maken. Mevr. H. zegt, kol. II, al. 7, dat slechts ééne christelijke deugd in tel was bij de heerschers, n.l. de weldadigheid, en dat deze deugd „natuurlijk in iedere klasse-maatschappij gevonden wordt". En dan, kol. III, al. 1, dat met het protestantisme en de waren-productie deze deugd afnam, — was dus de maatschappij sedert de 16e eeuw, die van het kapitalisme, minder eene klasse-maat-

schappij?? — Wat een dwaze uitval tegen de philanthropie! Als de kloeke jager een deel van zijn buit aan den slechten jager overlaat, waarom heet dat dan communisme en niet philanthropie? Philantropie is wat de gezonde, sterke, begaafde verwerft [1]) en overlaat aan de zwakken, dommen, onbegaafden. Ik dacht, dat dit juist communisme, het ideaal van mevr. H. was. Alle gelijkheidsstreven bestaat in die nivelleering der feitelijke ongelijkheid, in klaploopen van de rest.

In de 1e al. van kol. III komt weer zoo duidelijk voor den dag, dat Mevr. H. van het mechanisme van het moreele leven maar weinig begrip heeft. Zij beaamt BAX's opmerking, dat in de middeleeuwen de theologische moraal min of meer was opgeheven. Neen, de moraal van JEZUS was eenvoudig één van de vele factoren, die het moreele leven der middeleeuwen beheerschten, wiens invloed bepaald werd door het samenspel der andere factoren. Precies zoo zal het verlangen van sommige zwakken naar communisme een van de vele omstandigheden zijn, welker gezamenlijke werking de moraal van onze toekomst zal bepalen.

In al. 3 en 4 van kol. III wordt de macht van de Christelijke leer in de harten der bourgeoisie, der burgerij, d. i. van de massa der beschaafden en welvarenden voor nul verklaard, daar deze allen huichelaars zouden zijn. In al. 6, daarentegen wordt erkend, dat „het Christendom het besef levend hield van de onvolledigheid van het

---

1) Daargelaten het erfrecht, dat echter met gewichtige gronden als in het maatschappelijk belang wenschelijk verdedigd kan worden, ondanks de vele nadeelige gevolgen, die ik waarlijk niet voorbijzie; het komt op het saldo aan!

individu" en dit hielp zich te verliezen in de gemeenschap! Van waar deze tegenstrijdigheid? Bij de eerste uitspraak dacht de schrijfster aan bourgeois, d. w. z. voor een groot deel goede arbeiders met het hoofd, wegens relatieve zeldzaamheid goed betaald, bij de tweede uitspraak aan de veel talrijker, minder nuttige en minder betaalde hand-arbeiders. Het staat dadelijk bij haar vast, dat het Christendom der eersten huichelarij moet zijn, want in de leer zelve ziet ook zij wel iets moois; evenzeer spreekt het voor haar van zelf, dat het Christendom bij arbeiders toch iets goeds moet hebben, zij zijn immers de aangebeden klasse; en wat kan dat goede anders zijn dan voorbereiding tot socialisme? Zij vindt het nog al aardig van JEZUS, dat hij zoo 'n klein bescheiden beetje op MARX leek! Wat herinnert die banale benauwde orthodoxie van Mevr. HOLST aan die van een dorpspastoor. En dat zou nu de poort moeten zijn tot een vrijer, hooger, wijder, dieper denkleven! Haar voorbeeld is wel eene luide waarschuwing tegen deze illusie. Het socialisme heeft van deze begaafde vrouw eene enge, fanatische bigotte gemaakt.

Krijgt iemand den indruk, dat Mevr. H., vóór zij die dwaze en zware beschuldigingen tegen de Christenen uitsprak, eerst ijverig, met liefde en eerbied heeft gezocht naar alle uitingen van echt Christelijke moraal, naar alle goede gevolgen van JEZUS' leer en leven, ook in het diepste en intiemste bestaan der menschen? [1]) Heeft

---

1) Lees toch eens MONTALEMBERT: „Les moines de l'Occident" 1860 en MAXIME DU CAMP: „La charité privée à Paris", 1885.

zij ooit gelet op de beteekenis van het geloof in God en van de liefde voor JEZUS bij de stillen in den lande, de groote massa der lijdenden en worstelenden, ik bedoel buiten de volksvergadering, onder de rijken, de welvarenden en de armen? Zou het geloof niet in tallooze gevallen de kracht verleend hebben om aan de eischen ook maar van onzen derden standaard te voldoen? Men dient toch op het feitelijke moreele leven der individuen te letten. Ik meen, dat Mevr. H. de maatschappij verkeerd en de individuen niet ziet.

Ik zal nu maar concludeeren. Het derde artikel van Mevr. ROLAND HOLST bevat miskenning van het Christendom als godsdienst, miskenning van wat de Middeleeuwen in moraal en moraliteit bereikten, miskenning van den invloed der verdere factoren op deze verschijnselen, miskenning van de latere en de tegenwoordige moreele waarde van het Christendom.

IV.

DE BURGERLIJK-KAPITALISTISCHE MORAAL.

Een griezelig gevoel bekroop me, toen ik het 4e artikel van Mevr. HOLST zou gaan lezen, als iemand die een heele stoet menschen, zijn vrienden en zijn vijanden, die hij toch ook wel mag, bij PROCRUSTES zag binnen gaan; nu moeten ze alle aan dezelfde maat voldoen, en anders uitgerekt, afgekort, verminkt in ieder geval, behalve wie net aan dat ééne maatje voldoet! Die laatste eeuwen van de beschaafde wereld, zoo rijk aan allerlei strevingen, lang niet alle in dezelfde richting, evenmin door allen gedeeld, waarlijk niet, ze zullen nu door deze simplistische vrouw beoordeeld worden, snel en radicaal. Ik griezel. De groote aarde-ontdekkingstijd, de renaissance, de hervorming, de statenwording, de katholieke tegenhervorming, het rationalisme, de moderne wetenschap, de moderne industrie, de sociale wetgeving — zou zij van dit alles en van nog oneindig veel meer, dat niet zoo gemakkelijk in hoofdwoorden kan samengevat worden, de strekking, de beteekenis, de levensvoorwaarden begrepen hebben? Met een driftig gebaar zet zij ze alle op haar eene

schaaltje, alle te licht, alle lichter dan dat één dat nog komen moet, dat niemand dus beoordeelen kan? Ze mopperen alle met burgerlijke rechtschapenheid iets van oneerlijk meten! Mevr. HOLST lijkt mij wel erg op een middeleeuwsch Dominicaan, die een mooi heksje schouwen gaat, hij vindt de stigmata per se, ze wordt verbrand. O, hoe goed, hoe gelukkig, dat die dame nog geen macht heeft, de nieuwe inquisitie zou even eng, even gevaarlijk zijn als de oude.

Wij zullen zien, dat Mevr. R. H. alles mist om de moraal van een geschiedenisperiode billijk en wijs te beoordeelen, dat zij ook heelemaal zich niet inspant om dit te doen. Nu moeten mijn lezers zich vooral niet gaan inbeelden, dat ik van plan ben onzen tijd en de vorige eeuwen, of wel de kapitalisten (een héél klein brokje van dit alles) te gaan schoonwasschen.

Ik zie de menschenmillioenen niet als een klasje, dat examen moet doen en gaat zakken. Mijn heele streven is de menschen te zien zooals zij zich voordoen en zooals zij zich zelf niet eens kennen; de gekleede jas, het lustren jasje, het ondergoed, de huid, de botjes, de ingewanden, 't beetje hersens, alles, alles wil ik kennen. U zult mij moeten vergeven, ik wil niet moralist zijn, niet wereldhervormer, dat wordt mijn achterkleinzoon, ik wil alleen maar socioloog wezen, o verwatenheid! 't Is heel gek en dom van mij, maar ik acht het toch verdedigbaar, eerst de sociale verschijnselen te willen kennen en overzien en begrijpen, vóór men ze gaat hervormen; men kan anders zoo licht al genezende den patient dooden, zoo'n beetje veel anatomie en physiologie kan heusch den medicus

geen kwaad. Mevrouw HOLST beseft dit ook wel nu en dan, zij heeft toch waarlijk in haar druk propagandaleven, den tijd weten te vinden om een klein maar interessant boekje over „Kapitaal en Arbeid in Nederland" te schrijven. Het boekje, dat wel vooral berust op de werken van DE BOSCH KEMPER en verder op losse notities uit een veertigtal boeken en artikelen, bevat nergens eene kritische bronnenstudie; alles wordt gladweg opgenomen wat in der schrijfster kraam past; nooit wordt dieper naar oorzaken gevorscht dan het schoolschema voorschrijft. Voor allen, behalve voor kritieklooze leeken, is het boekje alles behalve bevredigend. Maar ook voor niet-leeken geeft het dan toch een samenhangend overzicht van deze hoogst belangrijke feiten, dat wij, o schande, misten. Het is niet goed, maar het is iets, en we hadden niets. Bovendien is het zeer „anregend", boeiend en prikkelend tevens geschreven. Mij dunkt, het moet een spoorslag zijn voor onze oeconomen en geschiedkundigen, zoo niet een brandend verwijt, om nu toch eindelijk ons eene geschiedenis van onze oeconomische ontwikkeling te geven, vooral ook van de laatste eeuwen. Frankrijk, Engeland, Duitschland zijn al voorgegaan, wij kunnen veilig volgen. [1]) En laten zij vooral Mevr. H.'s voorbeeld hierin volgen, niet alleen op de boven- maar ook op de onderlaag te letten, op den handenarbeid,

1) Zou niet een van de beide heeren KOENEN en DE BOER die zulke interessante kritieken schreven op de boeken van de heeren BLINK en SPARNDAY, zich tot dit werk kunnen aangorden? Neen, het is niet te zwaar; voor LEVASSEUR, CUNNINGHAM, LAMPRECHT, VON BELOW was het nog veel zwaarder, en zij verrichtten het toch en nog veel meer.

maar vooràl ook op de armoede, en verder doen wat zij niet deed: de oorzaken dier armoe nasporen, in de verdere maatschappij en in de armen zelven. Als een jongen dom is en geen geheugen heeft, ligt dat niet alléén aan den onderwijzer! Vergeeft mij deze afdwaling, het moest mij van het hart.

Ik ga nu verder geregeld het vierde artikel bespreken. Wij moeten eerst eens goed nagaan, waarover Mevr. H. het eigenlijk hebben zal. Wie over een plant, een steensoort spreekt, kan die voor ons neerleggen en wij weten precies waarover hij het heeft. Een sociaal verschijnsel echter behoeft eene nauwkeurige definitie, d.i. afpaling van de verwante verschijnselen, waarmee het verward zou kunnen worden. Anders praat de een over dit, de ander over dat. Mevr. H. geeft zoo 'n precieze aanwijzing van haar onderwerp niet. Zij bespreekt, zooals uit het geheel van haar stuk blijkt en vooral uit 1e kolom, 4e alinea, niet de ethiek die in onze wereld geleerd wordt en die wij allen wel kennen, mijn tweeden en derden standaard. Zij vraagt niet, om welke deugden worden onze beste burgers in het openbaar vooral gehuldigd, niet met welke karakters de beter aangelegden wenschen, dat hun jongens dwepen, noch welke deugden in het algemeen als goed beschouwde ouders hun kinderen voorhouden. Zij vraagt niet naar de moreele lessen, die honderden van predikanten en priesters op den kansel, in de catechisatie, bij huisbezoek en biecht aan hun nog steeds talrijke [1])

1) Vermakelijk is het, hoe de sociaal-demokraten den indruk weten te verwekken, dat hun klein getal talloos is en de massa's der geloovigen een heel klein uitstervend troepje vormen.

geloovigen voorhouden, aan armen precies eender als aan rijken. Kan zij waar maken, met feiten, dat daar en in de groote godsdienstige litteratuur een aparte moraal voor rijken en armen geleerd wordt?

In welk theologisch college gebeurt dat? Of, als het al eens gebeurt, bewijs dan dat zoo'n gedrag het daglicht niet schuwt, niet rilt voor de kritiek der betere vakgenooten en van het groote publiek, neen niet voor die van het kleine socialistische? — Waarom neemt Mevr. H. niet de wetenschappelijke moralisten van verschillende scholen, waarom niet SPENCER, SIDGWICK, LESLIE STEPHEN, HÖFFDING, PAULSEN tot object van kritiek, die toch wel zoowat uitdrukken wat de besten aan deze zijde als goed en kwaad beschouwen? In plaats van dat alles bespreekt zij, wat naar hare idee wel de moraal onzer maatschappij moet zijn. Op zijn mooist dus negeert zij den tweeden standaard, waarnaar zich zeer zeker onze beteren richten en let zij alleen op den door haar, eene hartstochtelijke vijandin, vastgestelden en geïnterpreteerden derden standaard.

Wat dunkt u van dit geval? Wanneer een zendeling, die zeer laag neerziet op heidensche deugden en het heidendom haat, zoo'n heidenmoraal schetst, mag dan de ethnoloog veel waarde daaraan hechten? Mevr. H. beoordeelt zeker niet onze moraal, hoogstens onze door haar zeer zwart en eenzijdig geziene moraliteit. Zij vergelijkt ónze praktijk met háár ideaal, dat nog nergens en nooit praktijk werd. Zij wil maar allernaïefst het verschil tusschen praktijk en moraal niet zien, waarschijnlijk omdat zij zich verbeeldt, dat in haar gedroomde maatschappij dat verschil niet bestaan zal, daar zal

ieder het ideaal verwezenlijken, hoogste moraal en praktijk zullen elkaar geheel dekken. Zoo kunnen alleen menschen droomen, die niet gewoon zijn hun denkbeelden door de ervaring te controleeren, en — die niet zoo heel bescheiden zijn. 1) Van af hún optreden, hún leer, hún staat zal alles principieel anders, volmaakt worden. Duizende jaren lang hebben elkaar opvolgende geslachten van nóg meer verwaande dan goedige hervormers zich dat verbeeld van hun respectieve leeren, de vorige mislukte altijd, de nieuwe kon het zich weer inbeelden. De mensch echter, die de ervaring, de feiten eerbiedigt, trekt daaruit eindelijk de leer, dat zulke verwaten voorspellingen waardeloos zijn, en zoekt naar heel andere grondslagen voor de menschheidstechniek.

Dat infame alineatje 4 van kolom I moet ik nog wat meer in het licht brengen. Mevr. H. stelt het hierin voor, alsof de kapitalistische moraal gevraagd heeft, welke gevoelens, eigenschappen, daden de bourgeois, en welke andere de proletariër moet hebben „om de kapitalistische maatschappij en den burgerlijken staat groot te maken." Kan Mevr. HOLST één moralist van naam en autoriteit in de beschaafde en in de rijke klassen noemen, die direct of indirect de vraag zoo stelt? Kan zij dit niet, en wij weten allen, dat zij het niet kan, dan moet zij toegeven, dat haar haat en fanatisme haar vervoerd hebben tot een valsche beschuldiging,

1) Kritischer aanhangers van de denkbeelden die ook zij verdedigt, zien het wel anders in, bijv. A. MENGER: „Neue Staatslehre" 1904: p. 150, 187, 191.

die geen bijzaakje is in haar betoog, maar een hoofdzaak. U, mijn lezers, zijt, voor zoover onderwijzers aan volksscholen hier de getuigen, en zoudt ook de schuldigen, hoofdschuldigen moeten zijn, want naast de proletarische ouders zelve, prent gij de moraal in de proletarische kinderen. Zijt gij u bewust, of kunt gij eenigszins nagaan, dat gij eene andere moraal doceert dan uwe collega's van het meer uitgebreid lager onderwijs? Leert gij zelf een andere opvoedkunde voor beide scholen of past gij eene andere toe? Preken dominee en pastoor in dezelfde kerk voor hun zeer gemengd publiek soms luidkeels de eene, ter zijde voor de rijken een andere moraal? En hoe lastig moet dat zijn in de dorpsscholen waar allen samengaan! — Wat zijn die slimme, energieke bourgeois met alle macht in handen toch een domme, laffe zwakkelingen, dat zij, die een klassenmaatschappij met klassenmoraal willen verdedigen, niet zorgden voor klassenopvoeding met klasselitteratuur! hoe uilig, dat zij hun liefste boeken, zeker vol van hun klasseïdeeën, zoo opdringen aan het volk; wat deed het Nut al zoolang, wat doet de Toynbee-beweging [1]) nu anders met hare verspreiding van al de boeken, die de beschaafden het meest bewonderden? Zoo is het altijd bij Mevr. H. Zij kan niet ontsnappen aan deze rare tegenstrijdigheid: de bourgeois zijn dom en slecht, toch wordt het edele, krachtige, verstandige volk door hen onderdrukt! Hoe is 't mogelijk? Al die revolutionairen gelooven in den grond aan verleden en toekomstige mirakels. En dat

---

1) Leelijk misdoopt, ik begon die beweging in ons land, absoluut onafhankelijk van en onbekend met dien Engelschman.

boerenbedrog moet u als nuchtere wetenschap opgedrongen worden!

Mevrouw H. kome niet met uitvluchten en woordenspelletjes voor den dag. Feiten, Mevrouw! Uwe beschuldiging is valsch en arglistig, want zeer vele uwer lezers zullen haar tegenstrijdigheid geslikt, en er op voortgefantazeerd hebben, hoewel hun eigen ervaring er lijnrecht mee in strijd was. Bekent het maar!

In al. 5 zal DIETZGEN ons zeggen, wat dan de essence van de burgerlijke moraal zal zijn, nl. „de eigenschappen en daden die voor het individu, zoowel als die voor de soort, de maatschappij, nuttig zijn, zullen zedelijk, deugdzaam heeten." Ik wed, dat de meest socialistische mijner lezers eene hieraan beantwoordende moraal nog zoo kwaad niet vinden. Ik kom er op terug. Mevr. H. ziet het kwade hierin, zooals uit de eerste twee zinnen der al. blijkt, dat de mogelijke strijdigheid tusschen individueel belang en belang van allen (gemeenschap, maatschappij, soort) er in erkend wordt. Vandaar ook hare bezwaren tegen KANT (kol. III). De moraal, die Mevr. H. zonder recht de burgerlijke noemt, de moraal van de feitelijk bestaande beschaafde maatschappij geldend voor de reeds levende bekende menschen, zegt: ieder wezen heeft zijn eigenbelang, getuige zijn zucht tot zelfbehoud. Ook Mevr. HOLST gaat dood door vijf dagen zelf niet eten, en gaat niet dood door honderdduizend dagen niet eten van millioenen medemenschen, anders ware de heele socialistische partij allang overleden door de vele millioenen die honger lijden in de kommunistische mirs van Rusland, in Vóór-Indië, in China. Dit

feit van het eigenbelang loochenen kan alleen wie niet eerlijk is of die door den frazenwolk heen geen enkel feit meer zien kan, als door den dikken tabaksrook in een koffiekamer. Maar er is nog zéér veel meer dan dat eigenbelang van den eenling. Er zijn namelijk zéér vele eenlingen, alle met hun eigen eigenbelang, en daar komt nog het nageslacht bij! Maar bovendien zijn die allen niet alleen eenlingen. Zij hangen samen door hun verwante en dooreengestrengelde belangen, en bovendien door het feit hunner sympathie, van hun meegevoel voor elkaar. Om deze feiten, precies even hard feitelijk als het feit van het eigenbelang, kunnen de individuen niet maar alleen voor hun eigenbelang leven, dat eigenbelang botvieren, maar willen zij dat ook niet. Dit laatste met zeker weinige volledige uitzonderingen, n.l. de anti-socialen, zuiver egoïste, van medelijden verstokenen, te vinden onder de wreedste misdadigers, hetzij dan voor de wet bereikbaar of niet, erkenbaar of niet, rijk of arm, begaafd of zwakzinnig. Maar heel, heel vele partieele uitzonderingen zijn er op de algemeene wet, dat de menschen sympathie voor elkaar voelen. Niemand voelt werkelijk voor allen, zeer weinigen voelen werkelijk voor zeer velen, zéér weinigen voelen zeer levendig en echt voor allen buiten den engsten kring van hun leven, de over-overgroote massa voelt alleen voor dien engsten kring en dan nog meest gedeeltelijk, scheutwijze, met vele en rare open plekken. Vóór u nu uw boos protest hiertegen uit, neemt eerst eenige proeven, stelt zelve feiten vast. Hóe worden de rampen, in het ochtendblad weelderig meegedeeld, door de meesten gelezen? door hoe velen

met smart en pijn? hoe lang onthouden? vergelijkt den indruk, dien het overrijden van een weinig bekend ander en er bij het weten van het verdriet zijner naasten maakt met eigen hoofdpijn! Hoeveel lijdt het talrijke publiek, dat naar een brand gaat kijken? Maakt de drom omstanders, die naar een oude juffrouw, die haar been brak, kijkt, zoo dicht opeen, dat de stakker ook haast stikt, den indruk van daar diep bedroefd bijeen te zijn? Sommigen kunnen geen bloed zien, een zenuwachtigheid, maar hoe lang duurt zelfs hun verdriet? Vinden de afleveringsromans met allerlei verhalen van misdaad en wanhoop vele lezers? en waar? Beantwoord deze vragen eerlijk en u duikt op uit het moeras van frazen! Het meegevoel is zeer ongelijk verdeeld, bij sommigen is het zéér zwak ontwikkeld, bij zeer enkelen is het krachtig en uitgebreid, bij haast allen bestaat het eenigszins. De algemeenste regel, die er voor geldt, is deze: het meegevoel neemt af met den afstand, die ons van den ander en zijn gevoel scheidt, 't zij die afstand de feitelijke ruimte betreft, 't zij het onderscheid tusschen beide personen en gevoelens. De Chineesche zeeroover voelt niets voor het leed van den Engelschen geleerde bij het mislukken van een proef, als hij er van mocht hooren.

Wanneer wij nu dit alles in aanmerking nemen, dan kan het ons niet meer bevreemden, dat de bewust redeneerende moraal eensdeels aanneemt de strijdige belangen der menschen en hun lang niet volledig meegevoel, en anderdeels de noodzakelijkheid van eene verzoening van deze belangen, die de eenlingen zelve ook begeeren. Maar toch kan u hier nog

opvallen mijn aannemen van dien strijd der belangen.

Mevr. HOLST gelooft vast, dat die in hare toekomstmaatschappij ontbreken zal. Dit is de kern van het verschil tusschen haar moraal-ontwerp en de nu geldende moraal. Haast hetzelfde verschil als tusschen onzen eersten en tweeden standaard. JEZUS zeide ook: hebt uwen naasten lief als u zelven. Maar deze moraal gold nooit geheel, heeft nooit geheel eene maatschappij doordrongen. Nooit, ondanks de geweldige kracht, waarmee zij verkondigd werd, nooit ondanks de onovertrefbare sanctie, die het geloof, de liefde voor God en JEZUS, de angst voor de hel, het verlangen naar den hemel, haar verleenden, ondanks den vruchtbaren bodem, dien de vertwijfelde rijken en de snakkende armen van van het romeinsche rijk haar boden. zoowel als de nog half communistische Germanen onbedorven door kapitalisme. Nooit heerschte die leer, hoe gunstig ook de omstandigheden. Zou het dan ook kunnen zijn, dat zij niet heerschen kon en niet heerschen mocht, omdat zij strijdt met de menschelijke natuur? Dat opgaan van den een in den ander tot het oplossen, vervliegen en verdwijnen van de eigen individualiteit toe, dat volkomen gelijk en evenveel voelen voor ik en niet-ik, voor de groep, ja voor de menschheid (1600 millioen) alsof zij en ik één waren; — dat alles is onmogelijk door het zeer stellige feit van de individualisatie, het gescheiden, het apart, het twee zijn van mijn en van uw bewustzijn. Hebben de edelste denkers en teerste dichters er niet altijd over geklaagd, dat de fusie zelfs van maar twee elkaar beminnende en harmonieerende menschen onmogelijk is? De geestelijke structuur, de mate van

fantasie, ook van de hoogste en wijdste menschen, laat niet toe, dat de een geheel opgaat in den anderen. Meeleven, als men er wat hooge eischen aan stelt, met een klein groepje van eenige duizenden menschen is reeds den in dit opzicht meest begaafden psychologisch onmogelijk, laat staan den gemiddelden en den hierin misdeelden! Verwar toch het denkbeeld, het logische product, niet met de psychische werkelijkheid. De alliefde kan nooit meer zijn dan een limiet, een oneindig ver ideaal, een richtsnoer in zeker opzicht. De twee feiten die er nu eenmaal beide zijn, moeten beide erkend worden: het bestaan van het afgesloten ik, en het bestaan van vele dier iks, van de menschheid. De moraal, die dit over het hoofd ziet, is niet wijzer, niet edeler, niet reiner, want zij verkondigt onzin, en de pogingen haar quasi te verwerkelijken, zijn gevaarlijk. Verstaat mij wel: niet de pogingen om de sympathie tusschen de menschen te verdiepen en te verwijden en sterker te maken, keur ik af, integendeel, maar wel iedere poging om »en bloc" een maatschappij te stichten op den waan van een opgaan, een fusie van alle individuen in elkaar. Omdat zoo 'n maatschappij zou rusten op een leugen, een droom, en zelve dus alleen in schijn mooi zoude zijn. Zoo 'n maatschappij ware een ingebeelde vooruitgang en dat is achteruitgang. De kerken hebben ons behoed voor de quasi-realisatie van JEZUS' ideaal, omdat zij wisten dat de werkelijke menschen geen Jezussen waren. Dit was geen fout van hen, geen misdaad, maar zeer verdienstelijk realisme.

Leert toch, hoe onmogelijk zelfs de realisatie van dien absurden droom is in de kleine communistische

maatschappijen, die in de 19e eeuw in N.-Amerika ontstonden, en dan waren deze nog vervuld van religieus enthoesiasme of van politiek fanatisme.[1]) Hoe mat en ontmoedigd is daar reeds het tweede geslacht. Menschen, die gedwongen waren naar dit schijnschoon te leven, waarvan de werkelijkheid ver boven hun krachten zou gaan, zouden diep ongelukkig wezen, als zoo vele monniken en nonnen die ook een hoogheid van leven moesten veinzen, die hen uitputte en verlaagde, omdat zij doodmoede schijnmenschen werden. Neen, alleen uit forsch, rijk individueel voelen, kan reëel meevoelen geboren worden. Had die non een man en wat kinderen gehad, zij ware veel beter, veel reiner geweest; geef den opgeblazen schijncommunist, doodmoe van dat eeuwig torschen van het geheel, wat eigen eigendom met eigen verantwoording en gevaar en toekomst, en hij zal weer werkelijk voelen voor zijn medemenschen. Het communisme zou allen wanhopig maken. De gemeenschap mag niet de moordenaar der individuen worden. Vermoorde, uitgeveegde individuen maken nooit een sterke, blijde gemeenschap.

Zorgt voor de hygiène van den individu, en wilt gij groote gemeenschapsplannen met hem verwezenlijken, er is nu eenmaal geen ander bouwmateriaal, maakt hem dan vooral bizonder sterk en kloek. Kunt gij dat niet allen, of niet allen dadelijk, vermoord dan niet alle individuen als voorbereiding, want dan komen er nooit meer sterkeren.

---

1) H. SEMLER: „Geschichte des Socialismus und Communismus in Nord-Amerika" 1880; NORDHOFF: Communistic Societies in the United States", 1875.

O dat vreeselijke drillen en beduimelen van de menschen, dat totaal voorbijzien, dat ge met levende wezens te doen hebt, die groeien moeten naar eigen levenswetten! Gij verzet ze alsof het tinnen soldaatjes zijn. En die onbehoorlijkheid, die oneerbiedigheid dringt gij ons op als verbetering, als ideaal. Leerde uwe levenservaring u niet, dat men een levend wezen wel beneden zijn aard kan doen dalen, maar zeer moeilijk of nooit daarboven kan verheffen. [1]) En mocht die opvoeding bij heel enkelen al eens dat wonderresultaat hebben, zeer zeker zal dat niet bij allen of velen het geval zijn. Daartoe moeten er te vele gunstige omstandigheden samenwerken.

Laat toch varen uw wetgevingsbijgeloof! De wetgeving van de toekomst zal zoowat even leelijk en onvermogend bevonden worden, als gij zelf de wetgeving van heden vindt. Beschouwt toch niet u zelve en uw optreden en uwe leer en uw plan als een nieuwe geboorte van het menschdom. De gedachte is monsterachtig en niet mooi. De 1600 millioen bestaan al zoo lang en zijn zoo zéér, zooals zij zijn. Het menschdom is, feitelijk, nog nooit wedergeboren. Zij die nog het best over deze dingen kunnen oordeelen, nemen aan, dat de gemiddelde aanleg van het menschdom in duizenden van jaren niet veranderd is, en gij ontwerpt een maatschappij, waarvan de grondstelling is, dat allen oneindig veel begaafder zijn dan zij zijn, want de omvang en de kracht van het meegevoel, het altruïsme,

---

1) MOEBIUS, de anti-darwinistische psychiater, waarschuwt volkomen terecht tegen de moderne overschatting van wat door opvoeding te bereiken is. „Der physiologische Schwachsinn des Weibes", 1904: p. 77.

is nu eenmaal van de geestelijke begaafdheid der individuen afhankelijk.

Mevr. H. stelt het voor (kol. I, al. 6), alsof het doel van allen, die in onze maatschappij arbeiden, alleen is winst! Voor talloozen, rijken en armen, voor ontzaglijk veel arbeid in onze maatschappij verricht, geldt dit zeker niet. [1]) Het geldt niet voor het groote leger van allen, die een vast loon of inkomen genieten, en niet voor de massa van arbeid, die eigenlijk niet of nauwelijks betaald wordt. Maar ook voor de tallooze kleinste en kleine zelfstandig arbeidenden komt het streven naar winst neer op het trachten een behoorlijk inkomentje te verkrijgen en dit door vlijt en overleg als het kan wat te vergrooten. Mevr. H. had alleen het oog op de betrekkelijk weinigen, die aan niets anders denken dan aan het vergrooten van hun inkomen. Zeker, zulke zijn er — fluks worden allen zoo gedacht! O die onzalige methode van de abstractie, juister: van de éénzijdige overdrijving, die MARX aan al zijn volgers overleverde. MARX's heele werk werd er door een logische alchemie, uit de eene stelling, willekeurig gewonnen, wordt de andere afgeleid, en zoo voort in het oneindige, zonder ooit na te kijken of de conclusien

1) En overigens is het waarlijk geen eigenschap aan onze maatschappij alleen eigen. Er zijn wilde volkjes, waar zelfs de zoon geen dienstje aan zijn vader bewijst zonder betaling, en een Vedisch dichter (Voor-Indië, 800 j. v. C.) zegt: „welke middelen wij ook ontwerpen, wij zoeken allen weelde, want alle loopen wij het geld achterna." HOPKINS: „India Old and New", 1901, p. 42, en STEINHAUSEN: „Geschichte der deutschen Kultur" 1904: p. 454 over de geldzucht in de 15e eeuw, en OWEN PIKE: „History of Crime in England" 1873, I: passim, over die in de engelsche middeleeuwen.

strooken met de werkelijkheid. Zoo gaf MARX een karikatuur van onze maatschappij. Is het niet merkwaardig, dat zelfs aanhangers van zijn leer, socialisten, beweren, dat hij niet het oeconomisch leven onzer feitelijke maatschappij wou schetsen, maar alleen een abstract schema uitspinnen? [1])

De tegenstelling, die Mevr. H. maakt, produceeren om te winnen en produceeren om zelf te gebruiken, deugt zeker niet om onze maatschappij te karakteriseeren, waarin dan, volgens haar, alleen het eerste zou gebeuren. De middeleeuwsche gildeman, de afrikaansche marktbezoeker, produceeren ook om te verkoopen; dat is waarlijk niet tot onze maatschappij beperkt. Overal waar de productie gespecialiseerd is, moet wel voor den verkoop gearbeid worden, anders zou ieder veel te veel van eigen eenzijdig product overhouden en niets van het andere, dat hij behoeft, verkrijgen. Verkoopen en daarvoor arbeiden is onvermijdelijk waar arbeidsverdeeling heerscht, en deze is onmisbaar waar hooger productiviteit verlangd wordt. Of men dien verkoop nu al ruil of inwisseling noemt, de zaak blijft dezelfde; ik maak veel meer van een soort van dingen dan ik zelf behoef, om er veel van te kunnen maken, zoo doet ook gij, en nu ruilen wij samen. In de meest communistische maatschappij zal het ook zoo zijn; wie iets anders voorspiegelt, is onnoozel of bedriegt. Er is geen andere keuze: arbeidsverdeeling en dus ruiling van product of praestatie, alias huur en koop, òf: bittere armoede.

1) Zie o. a. CROCE: „Le Matérialisme Economique", aangehaald in mijn „Marxistische Theorie der sociale ontwikkeling", De Economist 1901.

En is het streven naar winst bij dien ruil zoo verkeerd? Dit streven bestaat in de behoefte eigen positie te verbeteren, en dus het eigen product zoo te verruilen, dat er zooveel mogelijk van het andere voor verkregen kan worden. Objectief uitgedrukt: wat men aanbieden kan, daar aan te bieden, waar het de meeste waarde heeft, het meest gewaardeerd wordt, waar de meeste behoefte er aan bestaat. Is het verkeerd? Is het verkeerd, dat een arbeider zijn arbeidskracht daar aanbiedt, waar men die het meest behoeft? Dit alles zal in eene communistische maatschappij ook plaats hebben, maar terwijl nu ieder zelf moet zorgen, dat die ruil zoo goed mogelijk zij, zal dat dan de centrale commissie moeten doen, — en wij dwepen immers allen zoo met het werk van commissies en met bureaucratische centralisatie!

Ook in het einde dezer 6e al. overdrijft Mevr. H. ten zeerste. Zij geeft een hypostaseering van den concurrentiestrijd, zooals die in de werkelijkheid maar ten deele gevonden wordt, reeds omdat die oeconomische deugden niet zoo algemeen verspreid zijn. Maar zéér weinigen zijn energiek, werkzaam, spaarzaam en slim. — Wonderlijk is de bewering, dat smart zou zijn de botsing tusschen kapitalisme en „overleveringen van andere maatschappijvormen", en daarom in Amerika niet zou bestaan, waar zulke overleveringen niet voorkomen! Vreemd, zeer vreemd! Mij komt dit voor als volslagen willekeur, spelen met woorden. Niet één feit tot bewijs! De overleveringen kleven toch niet aan den grond; de Amerikanen zouden in een eeuw vergeten wat in Europa een paar duizend jaar blijft heugen! — In kol. II, 1e al. erkent Mevr. H., dat de zelfzucht ook in het kapitalisme

niet almachtig is, dat zij de intieme kringen niet beheerscht, zelfs niet die van de gelijkgezindheid! Hm, hm! kan Mevr. H. het overdrijven niet laten? Zouden partijgenooten elkaar niet graag in geld, in eer en invloed overtreffen? iets op en van elkaar verdienen? Het is de theorie van de communistische overlevering, die aan het woord is, en daarom rept zij ook niet van andere even mooie verschijnselen, want die mogen nog niet in onze maatschappij bestaan. Ik denk aan de menschlievendheid op enorme schaal, aan al de zwakken en zieken en verongelukten, die feitelijk geholpen worden door de officieele lichamen en door talloozen uit vrijen wil. [1]) Zeg nu niet, dat al die hulp uit egoïste vrees voortspruit, want als u dit zegt, dan moet u het bewijzen. En u weet, dat u dit niet kunt. Onze klassenrechtvaardigheid eischt nu eenmaal: geen beschuldiging zonder bewijs! — Waarlijk, ik overschat de zedelijke waarde van een groot deel dier philanthropie niet, en vooral niet het sociale gevolg, maar ik houd vol, dat een zeer groot deel er van uit echt menschelijk medelijden, uit de reinste motieven voortspruit. — Mevr. H. vergeet ook de talllooze daden in het algemeen belang, voor een of ander hoog doel, voor een ideaal verricht, uit liefde voor individuen buiten eigen kring, voor kunst en wetenschap. Mevr. H. heeft geen overzicht van al de daden en al de gevoelens onzer maatschappij, MARX' schema maakt haar blind. Geweldige worstelingen om

---

1) Lees toch MAXIME DU CAMP: „La charité privée a Paris", en blader eens in de dikke lijst van Nederlandsche philanthropische vereenigingen!

punten van overtuiging gestreden, ook de gedragingen in de gewone oorlogen, ja een enorm deel van wat vooral de beschaafden maar ook de anderen beheerscht, dat alles valt buiten Mevr. H.'s beschrijving. Hare theorie sluit haar oogen. Vraagt het u allen zelven af: berusten alle daden (buiten den intiemen kring) op zelfzucht en winstbejag? en denkt nu niet ieder ander minder dan u zelven. En eigenlijk, waarom wil Mevr. H. de tegenwoordige menschen zoo zelfzuchtig zien? Ja, om het schema, maar zij moest toch ook bedenken, dat, als het heden zoo leelijk is, de kans op een mooier morgen heel klein, ja nul wordt. De geschiedenis maakt zoomin sprongen als de natuur. Geen mooie planten uit slecht zaad!

Twee dwaasheden: een edel, begaafd, sterk proletariaat onderdrukt door een onnutte, slechte, zwakke heerschende klasse, en uit dien poespas springt eensklaps de ideale menschheid! Zou dit wel de verstandigste philosophie der geschiedenis zijn?

Al. 2 herhaalt weer: „winst is het doel der productie.” Mij dunkt, deze formule baat ons niets om het leven onzer maatschappij te begrijpen. Het is een fraze en niets meer. Geeft het niet meer begrip van de werkelijkheid, wanneer wij zeggen: vele menschen streven werkelijk naar vergrooting van hun inkomen, naar beter en meer bevrediging van hun behoeften, door vermeerdering van hun praestatiën? Zij trachten meer bevrediging te erlangen door zich nuttiger te maken. Dit is het algemeene en het goede in het verschijnsel, het bizondere en het verkeerde, niet zeldzame is het louter verdringen van anderen, maar meestal gelukt dit

alleen door meer te praesteeren dan die ander deed, en in zooverre vaart het geheel er wel bij; het geheel der praestaties wordt er door vergroot, en wie meer kan, krijgt meer. Was het maar altijd zoo! — Wanneer de menschen tevreden waren gebleven met wat zij voortbrachten, ieder voor zich, behalve dan de oeconomisch onbegaafden, die al waren zij ontevreden, toch niet meer konden, — ja, denkt u, dat dan de bevolking die sedert de 18e eeuw zoo enorm toenam, [1]) gevoed had kunnen worden? dat die behoeftebevrediging van dat enorm veel grooter getal ook nog aanmerkelijk verbeterd zou zijn, zooals de socialisten huns ondanks erkennen? [2])

Wanneer allen die meer dan een zeer matig inkomen konden verwerven, daarmee tevreden geweest waren, dan had de rest honger geleden. De socialist begrijpt dit niet, omdat hij zich verbeeldt, dat de groote massa oekonomisch begaafd is, dat het hun alleen maar aan productiemiddelen ontbreekt om welvaart voor zich te scheppen. Het is niet zoo; deze oekonomische talenten zijn even zeldzaam als alle anderen, en wie ze niet heeft, kan er ook niet mee woekeren. Kijkt toch zelve om u heen, let eens op de menschen uit dit oogpunt. Hoe weinigen zijn energiek, praktisch, inventief enz. Hoe weinigen verstaan de kunst met menschen om te gaan, hen duurzaam te doen samen-

1) Verg. SCHMOLLER: „Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre" I: 1900.

2) Verg. mijn rede over de „Marxistische theorie der sociale ontwikkeling", De Economist 1901, en Prof. TREUB's: „Het wijsgeerig ekonomisch stelsel van KARL MARX" II.

werken tot het bereiken van één doel? Dacht u heusch, dat de volksleiders van vroeger en nu (priesters, partijhoofden) zooveel macht zouden bezitten, zoo dit laatste talent niet zoo zeer zeldzaam was? Waarom anders die haast religieuse eerbied voor de leiders? Weet u niet allen, hoe geweldig de sprekers in de volksvergaderingen op hun publiek hameren moeten, eer zij hen zelfs maar tot één daad kunnen brengen, waarvan het nut voor de hand ligt en waarbij de offers vrij gering zijn [1]). Het volk moet nu wel reeds merken, dat die politieke leiders hun groot nut hebben; zou het misschien ook eens gaan inzien, dat de oekonomische leider evenzeer onmisbaar is en dus hooge betaling verdient? Een TROELSTRA is voor zijn partij meer waard op politiek gebied dan duizenden, die alleen hun stem hebben, één BEBEL, meer dan tienduizenden van dezulken, het verlies van A. KUYPER zou misschien zijn heele partij tot nederlaag doemen, evenzeer is één goed fabrikant, één industrieleider van grooter beteekenis voor de productie dan vele honderden van menschen, die alleen of haast alleen hun lichaamskracht bezitten, één oeconomisch genie is meer waard dan tienduizenden van arbeiders, ook en vooral voor die arbeiders zelve! En vergeet niet, dat geen maatschappelijke verandering, hoe groot ook, dit ooit kan wijzigen. Gelijkheid van inkomen bij zoo enorme ongelijkheid van praestatie beteekent dus alleen: klaploopen van de onbegaafden op de begaafden. Is dát recht, is dát ideaal? kan dát blijven?

---

1) Leest eens het origineele boekske van F. DRIESSEN: „Theorie en Praktijk" 1903 dat bij alle fouten uit onkunde en verwaande eenzijdigheid toch zeer behartigenswaardige woorden bevat.

Neen, waarlijk, het is zoo kwaad niet, dat in onze maatschappij de oekonomisch sterken streven naar oekonomischen arbeid met zijn oekonomisch loon: winst. Dat is hun talent, hun taak, hun bevrediging. Talloozen zijn anders aangelegd, en zijn tevreden met een matig inkomen.

Zijn de oekonomisch onbegaafden overigens geestelijk en moreel gezond en verstandig, dan zullen zij, die ook onmisbaar zijn, mee moeten profiteeren van het werk der begaafden, dat toch alleen met hunne medewerking kan tot stand komen. (Ik zie dit laatste wél in).

De kommunistische maatschappij kan niet meer doen. Zij ook zal zeer spaarzaam moeten zijn, zeer veel arbeid moeten verrichten, of wel het nageslacht zeer moeten beperken, óf het heele volk doen armoe lijden. O, ik weet wel: luilekkerland wordt voorgespiegeld, maar het zal niet komen, eerder het omgekeerde. Er zal dan geen groote premie meer staan op de uitoefening der oekonomische deugden, dus zullen die maar slapjes beoefend worden. U weet, zooals ieder met wat levenservaring, dat, waar verantwoordelijkheid op velen drukt, niemand haar voelt; in de communistische maatschappij zal de verantwoordelijkheid voor armoe of welvaart voor allen op allen, dat wil zeggen op niemand drukken. A. zal inzien, dat er een dwaasheid gaat gebeuren; ware hij zelfstandig producent geweest, dan zou hij dat nalaten, maar nu? wat baat zijn beter inzicht? de duizenden hebben geen inzicht. A. zal zwijgen en meehuilen met de wolven.

Mevrouw HOLST dweept zoo met de gastvrijheid der wilden. Maar om gastvrij te zijn, moet er toch voorraad, overvloed wezen; de voorwaarde van gulheid is

zuinigheid. Zouden CARNEGIE en tallooze andere verachtelijke bourgeois op grootsche wijze gul kunnen zijn en bevorderen wat goed is, zoo zij niet eerst als oekonomische genieën geproduceerd hadden en spaarzaam geweest waren? Ook de kommunistische maatschappij zal angstvallig haar oogappel, het kapitaal, d. i. (het product dat productiemiddel geworden is) moeten bewaken en er zuinig mee omspringen, want anders zijn armoe en ellende het onvermijdelijke gevolg, veel moeilijker weer te verdrijven dan in de tegenwoordige maatschappij. Volgens mijn kennis van socialisten, zouden velen, werkelijk overtuigd van deze waarheden, alle aardigheid in hun ideaal verliezen. Het zijn de onvervulbare illusiën van een luilekkerland, waar alles van zelf goed gaat, die hen aantrekken. Zij zouden hun neus ophalen voor het beste, wat het feitelijke communisme hun ooit zal kunnen geven.

In al. 3 kol. II weer diezelfde bewering, dat in de tegenwoordige maatschappij als deugd geldt wat beantwoordt aan de behoeften der heerschende klasse, en, dat die deugden alleen van de kapitalisten geëischt worden, volgens het vorig artikel en al. 6, kol. I van dit. Dom van die kapitalisten hun eischen zoo te beperken. Maar hier spraken wij reeds over. — Die deugden zouden dan zijn: werkzaamheid, spaarzaamheid, energie, ook slimheid, — eischt nu de bourgeois het omgekeerde van den werkman, dus: luiheid, verkwisting, slapheid, domheid? hoort toch naar de klachten der werkgevers! Wat voor dunk geeft deze voorstelling van Mevr. H.'s oprechtheid en inzicht? Of heeft het dogma haar weer bij den neus? Zoude niet

menig socialistisch arbeider door een voorstelling als de hare zich verbeelden, dat waarlijk in de toekomstmaatschappij de weelde al luierend en verkwistend zal verkregen worden? Hoe ontzettend zal de werkelijkheid het tegendeel leeren.

Al. 4 verklaart, „dat de bourgeoisie niet door het zelfzuchtig handelen harer leden gedijt." De volgende zinnen doen twijfelen, of dat „niet" wel bedoeld is, want er wordt verklaard, dat de burgerij wel degelijk rijker en machtiger wordt door het onbelemmerd zelfzuchtig streven harer leden, en zelfs, dat zij deze „voor haar tijd, haar klasse, haar produktiestelsel" geldende waarheid tot algemeenen regel verheft. Daarentegen betoogt al. 5 weer, dat ongebreidelde zelfzucht niet den bloei der bourgeoisie bevordert. Zij zelve zoude eischen, dat die zelfzucht niet ruw, niet blind, niet bekrompen zij, maar verstandig en verlicht. Daarbij eischt de burgerlijke maatschappij als hare „deugden bij uitnemendheid: eerlijkheid, rechtschapenheid, goede trouw, fatsoenlijkheid." Och, moge de communistische maatschappij deze deugden steeds als ook haar bij uitnemendheid eigen bezitten en verlangen! En eigenlijk: mevr. H. betoogt, dat de kapitalistische productie niet gelukt zonder dat deze deugden algemeen zijn; ware het maar zoo, of ging de productie maar gladder, want ik vrees! Veel komen die belangrijke deugden zeker voor, maar al te vaak ontbreken zij echter, en zeker niet alleen bij de rijken en kapitalisten.

Bevat het slot van al. 5 een perfiditeitje? Mevr. H. zegt, dat die deugden alleen verplicht zijn tegenover gelijken (zij spatiëert)!, dus niet tegenover onge-

lijken; moeten de werkgevers, de ambtenaren etc. dan niet eerlijk en rechtschapen zijn tegenover de arbeiders?! Wil Mevr. HOLST dit werkelijk zeggen? Durft zij deze beschuldiging, die zoo terloops wordt geuit, volhouden? Noem één geacht blad of ééne vereeniging van gezag, die bedriegen van arbeiders toejuicht! Altijd weer insinueert mevr. H. in onze maatschappij die dubbele moraal en altijd zonder bewijzen! Sommige lezers zullen haar gelijk geven. Laten zij dan toch eens nagaan, of zij die ontbrekende argumenten kunnen aanvoeren, of dat alleen hun stemmingen en wenschen hen tot die toestemming brengen.

Dit ideaal van niets dan energie en eerlijkheid wordt nu voorgesteld als het burgerlijke bij uitnemendheid! Is dat eerlijk? Want ik moet onderstellen, het blijkt trouwens, dat de schrijfster heel goed weet, dat dit ideaal het product was van de eerste opkomst der grootindustrie en van het wereldverkeer: dwaze droom van eersten roes! En dien maakt zij voor het blijvend, essentiëel ideaal van al wat niet socialistisch arbeider is uit. Het Manchesterdom, zoo heet die leer, werd lang en grondig door allerlei niet-socialistische oekonomen en moralisten als uiterst eenzijdig en onvoldoende veroordeeld; het was de overdrijving van een partiëel inzicht, meer niet, en het geldt ook als niet meer. Welk man van gezag zweert nog bij den vergeten BASTIAT? Het is niet waar, wat mevr. H. beweert, dat wie die Manchesterdeugden bezit, bij de burgerij als een voorbeeldig mensch geldt. Zoo'n energiek en eerlijk mensch mag als een ferm man bewonderd worden door hen, die niet oordeelen kunnen, of die reden hebben

die eigenschappen juist hoog te schatten, zooals een muziekliefhebber een liederlijk violist bewondert, of BEBEL den kameleontischen MEHRING, maar geen bevoegde zal hem voorbeeldig noemen. Lees BAIN, SPENCER, SIDGWICK, HÖFFDING, PAULSEN [1]).

En nu moet ik nog even aandikken: de socialistische maatschappij zal de genoemde deugden, die samen niet ons ideaal vormen, maar die toch lang niet zoo min zijn, allesbehalve kunnen ontberen. Er zal eerlijkheid noodig zijn om niet minder dan de broeders te werken en meer te genieten, er zal heel veel energie noodig zijn zoo allen niet hopeloos arm zullen worden, en er zal een bitter conflict zijn tusschen eigen beter inzicht en het oordeel der meerderheid: dus strijd tusschen neiging en plicht of beter dwang! Leelijk en hatelijk zal die strijd zijn: nu buigt en lijdt de wezenlijk zwakke, dan zal buigen en lijden de wezenlijk sterke voor — de massa, de meerderheid!

Zou het al te gek zijn, zoo de socialistische arbeiders zich voorloopig wat oefenden in de bourgeois-deugden, als energie, spaarzaamheid, goede trouw, rechtschapenheid, waarheidsliefde, met tal van bourgeois samen, die van al die deugden ook nog heel wat velen kunnen? Een aanmerkelijke vermeerdering van die banale deugden zou een niet te versmaden verbetering van onze maatschappij beduiden, zij zijn waarlijk niet beneden ons. Meer dan zij is absoluut noodig, maar zij zijn absoluut onmisbaar, nu, bij wilden, bij communisten, overal. Als ik één enkele deugd vertienvoudigd kon tooveren, dan

1) Of lees DICKENS. Hij gaf het oordeel van de beteren uit den Manchestertijd over de Manchesterhelden. Bijv. „Hard Times" 1854.

koos ik nog steeds de energie. Kijk eens rond bij uw kennissen, voor u mij om die keus beschampert.

Al. 6 verwijt den bourgois-moralisten, dat zij de behoeften van hun tijd aanzagen en uitgaven voor die van alle tijden, — maar toetst Mevr. H. niet de burgerlijke moraal of wat zij er voor uitgeeft aan haar ontwerp, haar droom van de behoeften der nog nergens bestaande communistische maatschappij? Is dat niet minstens even verkeerd? Toch hebben alleen bourgeois-denkers, om ze eens even zoo te noemen, ik bedoel: denkers, niet beëedigd op het Kommunistisch Manifest, vrije denkers, in de 19e eeuw reeds op die relativiteit der moralen gewezen. De heele evolutionistische school gaat hiervan uit. Maar voor moreele enthousiasten is dit moeilijk te vatten, moeilijker vol te houden en het is ook maar betrekkelijk waar. Het eigendomsrecht is in verschillende maatschappijen verschillend, maar het handelen in strijd er mee, stelen, is overal en zal ook in de kommunistische maatschappij slecht zijn. — Mevr. H.'s voorstelling van BENTHAM'S leer is de gewone foute, maar ik zal er niet op ingaan, want hoeveelstehandsch is die kennis bij haar wel?

Kol. III, al. 1 en 2, zal menigeen vreemd zijn voorgekomen. Aan KANT wordt hier verweten niet zijn zeker zéér onvoldoend inzicht in de behoeften der maatschappij, maar zijn moreele leer, dat ieder het eigen belang moet stellen beneden het maatschappij-belang. Het maatschappelijk belang zag KANT misschien geheel verkeerd, een ander dan dat van zijn tijd kon hij moeilijk zien (projecteeren is geen zien), maar dat hij het boven het individuëele stelde — ja, vindt Mevr. H. dat anders

niet heel mooi, bij de wilden bewonderde zij het, waarom is zij nu zoo individualistisch? Wat is er toch tegen, dat „de enkeling de noodzakelijkheid van deugd" inziet, en eerbiedigt de levenseischen van het geheel, van allen, beoordeeld met het inzicht van zijn tijd? Dit polemiekje tegen KANT lijkt mij een onnoodige vergissing van Mevr. HOLST, maar onschuldig, KANT'S „vermaardheid" zal het niet schaden. Niet onschuldig is echter dat zinnetje in al. 2: „rekende (de enkeling), dat geen ander haar (de deugd, de zedenwet) zou overtreden, dan deed hij er zeker tegen wat hij kon." Mevr. H. stelt het voor, alsof KANT dat huichelachtig gedrag zou goedkeuren. Dus volgens KANT mag men tegen het geheel handelen. als die handeling maar geen navolgers vindt! Is dat een juiste voorstelling? Is het geen dun poginkje om KANT neer te halen?

Het ergste in KANT vindt zij, dat hij den strijd tusschen plicht en neiging, tusschen het belang van het geheel en het eigenbelang als essentieel in zijn moraal opneemt. Ik wil dit niet verdedigen, maar zeker is die strijd zoo niet essentieel, dan toch zeer, zeer algemeen, van immens belang. Vinden de onderwijzers onder mijn lezers het nooit moeilijk hun geduld te bewaren tegenover een luien, kwaden jongen, of om door een sneeuwbui naar school te moeten gaan? Ik wees al op den grond van Mevr. H.'s verzet. Zij verbeeldt zich, dat in hare gedroomde, niet bestaande maatschappij het belang van het geheel en ieders neiging altijd samen zullen gaan! Ja, voorspellen en bluffen op wat niemand, niemand kent, is zóó gemakkelijk, dat geen enkel verstandig mensch er waarde aan zal hechten. Zij verwacht,

dat „dan" alles volmaakt zal zijn — bewijs? Wel, zij zegt het toch zelf! U bent veel te kritisch, mijn lezers, om aan den hemel te gelooven, niet waar? Maar aan die belofte gelooft u wel! Waarom? Omdat u dien droom ook droomt, niet op goede gronden. Verlangt die ook hier. Wie van al die beschaafde toekomstmenschen zal de groote massa van het saaie, zware, nare, gevaarlijke werk doen? Wie het dan doet, zal die nooit afkeer voelen? Zie hier al een bronnetje van strijd tusschen plicht en neiging.

Ik geloof, dat KANT, de eenzame denker, maar denker, de menschen heel wat beter begreep dan de dwepende dame der volksvergaderingen.

Loonarbeid verwijt Mevr. H. in al. 3 aan onze reëele maatschappij. Maar loonarbeid zal alle arbeid in de kommunistische maatschappij even goed wezen. Waar eenmaal arbeidsverdeeling is en voor een ander gearbeid wordt, bestaat loonarbeid, al is die ander een gemeenschap. Nu werken zeer velen zelfstandig, voor eigen rekening, en ook nog zeer velen verteeren hun eigen product, „dan" juist zal niemand meer zelfstandig zijn. Wat een verbetering! Dan zijn allen ambtenaar, o ideaal! en hebben tot baas — de meerderheid, de onvervalschte meerderheid.

De heeren onderwijzers moeten eens deze proef nemen: nagaan hoe groot gedeelte van een klasse of school de allerbegaafdste leerlingen en hoeveel grooter deel de middelmaat en wat daar beneden is vormen. In de maatschappij bestaat natuurlijk geen beter verhouding. Laat ieder het maar nagaan in kringen, die hem bekend zijn en die hij beoordeelen kan.

Wil de communistische maatschappij eenigszins rechtvaardig zijn en tevens haar eigen productievermogen handhaven, dan zal ook zij aan de nutteloozen weinig, aan de nuttigen zeer veel meer moeten geven. [1]) Anders zijn algemeene armoe en een voortdurend verzet der begaafden te verwachten. De laatsten zullen dan voelen, dat zij het belang van het geheel voorstaan, dus ook dat der zwakken. In dien essentieelen strijd tusschen getal en talent zal het laatste winnen, zooals het altijd gedaan heeft, waar de maatschappij niet sterven ging.

Mij dunkt, dat Mevr. HOLST in al. 3, kol. III niet het diepste kenmerk van het loonstelsel vergeleken met de slavernij aangeeft. De slavernij verdween, toen de vrije grond verdween. Zoolang er onbezette grond in overvloed was, was het de militaire overmacht die den een dwong voor den ander te werken, en wel den in die omstandigheden zwakken voor den sterkeren. Daarna dwong de nood den oekonomisch minder begaafden zich onder den begaafderen te voegen. Dus eerst dwong militaire overmacht tot oekonomische onderwerping (slavernij en hoorigheid), daarna oekonomische overmacht tot oekonomische onderwerping. Deze verhouding is nu bezig zich te ontwikkelen tot oekonomische coöperatie onder leiding en met het overwicht der oekonomisch begaafden, die echter steeds minder een kaste vormen, maar voortdurend onwaardigen en onbekwamen laten zakken, en daarentegen waardigen en bekwamen voortdurend opnemen. De behoefte aan

---

1) MENGER ziet in zijn aangehaald boek eenigszins in, dat de rechtvaardigheid dit mee brengt.

intensieve productie dwingt tot dit laatste. Wat er nog aan resten van een heerschende kaste bestaat, moet verdwijnen, het behoort tot eene vroegere phase. Het proletariaat als kaste, als afgesloten groep, eene soort van volk, waarin men onvermijdelijk sterft als men er in geboren wordt, heeft nooit bestaan. Altijd waren er vele heffingen er uit en zinkingen er in. Maar zeker bestaat die kaste nu minder dan ooit. De intensiteit van het moderne leven laat dergelijke starheid niet toe.

Maar geen feit ter wereld pleit voor de standen-evolutie-schets die Mevr. H. geeft. Zij is de socialistische, natuurlijk. De Fransche revolutie verhief de burgers niet; zij werden ook de politieke leiders, toen zij reeds de sociale en oekonomische waren geworden. Zoo al vroeger in Italië en Vlaanderen [1]), wat later in Holland. Wat wijst er toch op, dat de handenarbeiders nu de leiding in industrie, handel, landbouw, verkeer op zich kunnen nemen? Meer dan ooit is er een combinatie van oekonomische talenten noodig om in die bedrijven op den voorgrond te treden en anderen te leiden. Hierin ligt ook juist een waarborg, dat steeds meer het loon evenredig zal worden aan het werk, en dat op de hooge plaatsen alleen de hooge menschen zullen staan. Maar nog zijn wij zéér ver van dit ideaal verwijderd: nog zijn er boven te vele onbegaafd, en er blijven beneden nog te vele begaafden. Het zal veranderen door de kracht der omstandigheden, door de eischen zelve van productie en leven.

---

1) Voor Vlaanderen verg. PIRENNE: „Geschiedenis van België" I, een zeer leerrijk werk.

Het proletariaat is waarlijk genoeg geneigd aan zijn leiders, veelal bourgeois, grooten invloed toe te kennen. En die leiders moeten zelve toch ook wel weten, dat zij stuwen en steunen en leiden. De beweging zelve is maar zeer betrekkelijk eene beweging der massa. Van eene geestelijke productiviteit der massa is niets te bespeuren, eenvoudig niets [1]).

En dit kan ook niet. De sociale massa zal steeds meer worden de groote meerderheid, die bestaat uit de gemiddeld en vooral uit de minder dan gemiddeld begaafden. Hare kracht zal dus zijn de schijnkracht van het getal. Mede-invloed, vooral tot wering van misbruik van de macht der anderen, moet zij zeer zeker hebben, overheerschen mag z ij zeker het minst.

Wij hebben geen enkelen waarborg, dat overheersching van de massa, van het proletariaat der toekomst, het ideaal zal nader brengen, dat bestaat in: het loon evenredig aan de praestatie voor het geheel (loon naar werken), deze zoo juist mogelijk geschat, ieder daar werkzaam, waar hij zijn kracht het best kan ontplooien („right man on the right place"), en dan: hulp aan de zwakken, en verheffing van allen tot de hoogste voor hen bereikbare hoogte. De illusie, de leugen van algemeene aanlegsgelijkheid staat dit ideaal in den weg, bevordert zijn komst niet, zoo min als eenige leugen.

De maatschappelijke invloed van alle menschen mag en zal dus nooit gelijk zijn. Het was en is de groote fout van het liberalisme, een gevolg van de abstracte verkeerdheden van de klassieke oekonomie en van de

1) Niet allen zien het proletariaat zoo goedig onkritisch als prof. KRABBE in zijn Gidsart. van Mei 1904 over „Het algemeen kiesrecht."

eenzijdig-juridische, ook al weer abstracte behandeling van staatsrecht en staatsfilosofie, niet open en nadrukkelijk die immense verschillen tusschen de menschen in aanleg en in definitieve vermogens van geest te erkennen. De nieuwe realistische, sociologische behandeling van alle deze dingen van mensch en maatschappij zal hierin verandering brengen. Niet op illusies, maar op de feiten der waarneming moeten moraal en politiek bouwen. Gelijkheid is geen natuurlijk feit en dus zal nooit het samenleven der menschen gelijkheid vertoonen, noch in macht en invloed, noch in belooning. Gelijkheid is niet het ideaal, of liever: het moet niet het ideaal zijn van hem, die de menschelijke werkelijkheid zien kan, die zich en anderen niet bedot. [1])

Leest nu niet, dat ik de bestaande ongelijkheden in macht en rijkdom „en bloc" verdedig of bewonder. De konijnenschietende baron op zijn prachtig buiten en de brave weduwe, die al zwoegend voor hare zes kinderen alleen armoe bereikt, zijn voor mij ook hatelijke tegenstellingen, die mij zeer smartelijk, beleedigend herinneren, hoe ver de maatschappij nog van mijn ideaal verwijderd is. Maar mijn studie van vroegere en van tegenwoordige maatschappijen heeft mij zeer ernstig geleerd, nu niet dadelijk om een wet of een revolutie te roepen met radicalen of socialisten, om mijn ideaal nader te komen. Waar ter wereld en hoe dan toch hebben die heeren bewezen, dat dit de beste manieren zijn, waarmee een sociaal doel bereikt wordt? De materialistische theorie ontkent het zelfs volledig, maar haar socialistisch aan-

1) Verg. mijn Gids-art. van Maart 1904 over Prof. TREUB'S MARX: p. 25—30 van den afdruk.

hanger kan die illusie toch niet loslaten, zooals een verdrinkend ingenieur toch naar een bies grijpt.

Overigens is die oude gelijkstelling in al. 3 (einde) van arbeiders met slaven niet meer dan een onware gemeenplaats. Zou Mevr. H. den ruil willen? Zou één arbeider, die begrijpt wat een slaaf is, met hem ruilen willen? Niemand is vrij, ieder ligt aan duizend banden. Wie van loon of salaris of inkomen leeft: arbeider, ambtenaar, kunstenaar, fabrieksdirecteur, minister, wat meer, in zeker opzicht, dan de weinigen die van kapitaalrenten alleen bestaan, of liever de niet-rijken wat meer dan de rijken. Kijk toch niet altijd naar die paar rijken! Doe toch niet, alsof er niets dan arbeiders en millioenairs bestaan. Vrij zijn wij allen, reeds om onze oekonomische banden, niet, maar slaven evenmin. Wij kunnen streven, even goed als ieder ander, naar verbetering van onzen toestand. Dat kan de slaaf niet. Wij kunnen ons onbeperkt vereenigen, zoolang wij anderen geen overlast aandoen. Slaven niet. De betere slaaf bleef slaaf, de betere arbeider kan tot het hoogste opklimmen. En vooral: de slaaf had geen verantwoordelijkheid, de arbeider leert verantwoordelijkheid, leert al zijn krachten in te spannen, leert op die krachten te vertrouwen en met hen huis te houden. Dit is de eerste les tot een menschwaardig leven.

De oekonomische ongelijkheid met politieken invloed en juridische vrijheid en gelijkheid is dus ten eerste het natuurlijk resultaat van de feitelijke verhoudingen tusschen de menschen, door geen wet te veranderen, en ten tweede is zij de vervulling van de belangrijkste voorwaarden tot het spoedig meer bereiken van sociale

rechtvaardigheid en hoogste oekonomische praestatie, dus tot grootste welvaart van allen in verhouding tot hun krachten. Wie dit ideaal veroordeelen wil, denke het eerst eens grondig door.

Het is absoluut onnoodig, dat de arbeidsleider huichele tegenover zijn arbeiders, zooals al. 3 kol. III dat wil. Hun algemeene principieele verhouding is zoo gezond, zoo natuurlijk, zoo onvermijdelijk als de beste. Om dit te erkennen, moet men ze alleen maar beide zien, zooals zij zijn. Veeleer moet de volksleider huichelen, die den arbeider prat doet gaan op ingebeelde eigenschappen. Overigens moet en zal er ook in die verhouding tusschen arbeidgever en -nemer veel verbeterd worden. Dit jaar is het laatste niet. Wij beginnen pas, ook in dit opzicht.

In al. 4, kol. III, geeft Mevr. H. moeilijk te verdedigen beschouwingen over den modernen staat ten beste. Zij houdt den modernen gecentraliseerden staat voor een schepping der burgerlijke klassen, zooals haar boekje haar voorschrijft. Toch waren RICHELIEU, MAZARIN, LODEXIJK XIV, NAPOLEON I, de groote Hohenzollern's geen burgers; Nederland, waar de burgerij reeds vroeg groote beteekenis had, kende geen centralisatie. [1]) De Vereenigde Staten, waar de burgerij nooit tegenwicht vond, zijn niet gecentraliseerd. In het gecentraliseerde Rusland bestaat geen bourgeoisie. Mevr. H.'s theorieën kunnen er niet tegen, ook maar even aan de feiten getoetst te worden. Veeleer kan men zeggen, dat de burgerij eerst kon bloeien, het individualisme eerst kon opkomen, toen de feodale machten getemd waren door

1) NIJHOFF: „Staatkundige Geschiedenis van Nederland".

het koningschap. Eerst de groote staatsgemeenschap maakte de kleine gemeenschappen voor de individuen overbodig. Alleen binnen haar bescherming konden de individuen zich, naar gelang van hun krachten, ontplooien. Dus eerst de staat, toen de bloei van de burgerij, niet omgekeerd. Zooals DE TOCQUEVILLE en TAINE aantoonden [1]), hebben noch de Fransche revolutie, noch NAPOLEON de staatscentralisatie ingevoerd, maar was deze onder het koningschap reeds geheel ontwikkeld, toen de burgerij zeker nog niet heerschte. — De eerste stelling van al. 4 gaat dus niet op.

De tweede stelling, die zoowat insinueert, dàt de staat alleen nuttig is voor de kapitalisten, omdat deze feitelijk behoefte hebben aan eenheid van wet, munt etc., ten bate van een ruime inwendige markt, is wel wat eng. Mevr. H. verliest hier heel de materialistische evolutieleer uit het oog. Die nationale markt was de noodzakelijke ontwikkelingsstap, volgend op de productie voor de eigen stad [2]). Mevr. H. kon dit ook van haar standpunt wel degelijk inzien, zoo zij er zich op toelegde geen karikatuur van de geschiedenis te maken. Zij moet begrijpen, dat, als ooit de massa van het menschdom tot menschheidsliefde en menschheidsorganisatie zal komen, dit slechts zal kunnen, doordat al de voorafgaande stadiën geheel afgelegd zijn, werkelijk afgelegd. MARX leert, of liever verkondigt dit ook. Trouwens hij vergeet het ook voortdurend, ja in beginsel.

---

1) DE TOCQUEVILLE: „L'Ancien Régime et la Révolution"; H. TAINE: „Les origines de la France contemporaine".

2) Ik neem nu maar eens die simpele volgorde even aan. Verg. BÜCHER: „Die Entstehung der Volkswirtschaft", 1901.

Staat, vaderland, vaderlandsliefde zijn even reëel als zon, aarde, zwaartekracht. Mevr. HOLST schijnt mij toe hun aard, nut en voorwaarden van ontwikkeling niet recht te begrijpen. Wat is de Staat? De organisatie voor zekere doeleinden van de wijdste groep, het volk, waarin feitelijk (niet in frase, plan of belofte) min of meer samenleven is verkregen. Dus een zeer reëel ding met zeer reëele grenzen, lang niet van elastiek! Ook die grootteverschillen tusschen de staten zijn zeer positieve producten van heel hun geschiedenis, niet willekeurige bedenkseltjes. Vaderlandsliefde is dus voor de overgroote meerderheid het wijdst bereikbare, min of meer werkelijke solidariteitsgevoel. Maak u niet wijs, dat ik mij over haar diepte, reinheid en echtheid vele illusies vorm. Ik heb daar geen behoefte aan. Ik ben zeer diep doordrongen van de noodzakelijkheid van verbetering in in alle richtingen, ook van dat gevoel. Ik houd niets van wat wij nu bereikt hebben voor af, mooi of goed.

Maar u moet die vleugjes van internationale werkmanssolidariteit niet voor sterker, hooger, echter gevoel houden dan de beste nu bereikte vaderlandsliefde. Ik vrees zoo, dat u eigenlijk heelemaal niet eens nagaat, hoe vluchtig die sympathiën zijn, hoezeer uitgelokt door voorbijgaande stemmingen en zeer egoïste nuttigheidsredenen, en dat u evenmin probeert na te gaan, wat de kracht en de waarde van de beste nu voorkomende vaderlandsliefde is. Ik acht het mogelijk, dat u niet eens probeert die twee werkelijk bestaande gevoelens, die dus meetbaar zijn, te vergelijken, maar dat u tegenover elkaar stelt een karikatuur van vaderlandsliefde, zooals het natuurlijk ook wel voorkomt, met het ideaal

van menschheidsliefde, zooals het in de verste verte nog geen algemeene realiteit is of kan wezen.

Overigens wordt die vaderlandsliefde door geen enkel burgerlijk moralist van gezag boven de menschheidsliefde gesteld, en is de laatste waarlijk geen uitvindsel van de socialisten, daargelaten dat deze zelve met hun goed en hun kwaad produkten van onze burgerlijke maatschappij zijn. Mevr. H. erkende reeds, dat het Christendom algemeene menschheidsliefde leerde en kende. De edelste en hoogste individuën hebben haar altijd bezeten. De Stoa, de leer der Romeinsche Stoïcijnen, eischte haar al vóór CHRISTUS. Maar een levende, echte werkelijkheid, een macht, is zij altijd maar voor zeer weinigen geweest. Natuurlijk, want zij kan alleen zuiver abstract zijn, geen bekende voorstellingen kunnen haar bij de massa tot basis dienen, oefening in haar is voor bijna iedereen onmogelijk. Het internationale samengaan van eenige tienduizenden arbeiders uit landen en volken na bij elkaar, met dezelfde hartstochtelijk verdedigde eigenbelangen, met dezelfde theorie in het hoofd, met één zelfden haat tegen medemenschen in het hart — hoe naïef en gemakkelijk dit voor een uiting van menschheidsliefde te houden; een ander noemt het partijbelang, partijleer, partijgeestdrift. Uitnemend nuttige dingen, maar wel wat anders dan m e n s c h h e i d s l i e f d e.

De overgroote meerderheid van de arbeiders houden evenveel van Chineezen en Boschjesmannen, als van inktvisschen; onverschilligheid, wat nieuwsgierigheid, wat afkeer, licht wat vrees en haat maken hun werkelijk gevoel uit. Het Amerikaansche publiek is zeker

niet veel minder ver dan het Europeesche, hoe behandelt het den medeburger-neger? De menschheidsliefde uit zich hier in lynchen, wreed vermoorden op een schijn van recht. Wat deert ons hier feitelijk, zonder fraze, het haast van honger sterven van millioenen Chineezen? Hoe velen werd het ontbijten onmogelijk door het vergaan van de „Petropaulowsk" met een 1000 man?

De voorwaarden van algemeene menschenliefde, en zij heeft zulke zeer werkelijke voorwaarden zoo goed als een regenboog of als ieder geestelijk verschijnsel, kunnen waarlijk niet zoo op eens vervuld worden. Sommige, zooals het veel hooger en wijder bevattingsvermogen der massa, zullen wel nooit gerealiseerd worden. Van andere voorwaarden, als gemeenschappelijke actie, diepere gelijkheid en intiemere kennis, is de vervulling voor de groote meerderheid van het menschdom ook al heel moeilijk en dus zeer ver verwijderd, alles behalve aanstaande. Het verschijnsel zelf is dus even ver van ons. Het is heel jammer, maar zoo'n streng inzicht is beter dan die onnutte illusies. Zóó nu beschouwd, in verband met de menschelijke vermogens als voorwaarden voor die gevoelens, is menschheidsliefde en zal zij nog heel lang blijven een fraze, en is vaderlandsliefde al heel mooi, als zij maar werkelijk en warm is, zóó, dat zij tot zelfverloochening in staat stelt. Ik vrees, dat de massa den sprong van gezinsliefde en partijbelang tot menschheidsliefde niet zal doen; zij zal wegzinken in frazen, in leugen, in aanstellerij.

En dan: liefde leidt tot bemoeiing! is nu bemoeiing van allen met allen gewenscht? Wenscht één van mijn lezers die bemoeiallen in zijn eigen zaken, die hem heel na

ter harte gaan? Over de belangen van het vaderland kunnen sommigen nog eenigszins oordeelen, over die der menschheid misschien niemand. Dus is die liefde, die drijft tot voorschrijven, voor het menschdom zeker nog niet gewenscht. Ons is niet alles toevertrouwd. Onuitstaanbaar en gevaarlijk zijn die menschen, die meenen dat zij voor alles zorgen moeten. Zoo de menschheid ze leert kennen, zal zij dat even zoo bevinden, als wij individuen nu. Betuig je liefde voor de menschheid voorloopig door je handen thuis, je vingers van haar af te houden. Niemand heeft nog een begrip van al de kennis, die noodig zal zijn om de bemoeiing met de menschheid tot een daad van eerbied, ja gewoon ongevaarlijk te maken. Voor de over-, overgroote meerderheid is het kleinste vaderland nog veel te groot om te omspannen met hun gevoel en hun kennis.

Maar Mevr. Holst, Berlijnsch-katholiek als zij is, kent natuurlijk al de receptjes voor heel de menschheid. Die sectarissen kennen schroom noch eerbied. O, het immense gevaar, dat ons dreigt met die centralisatie en éénmaking van de menschheid! Wat een armoe, wat een ellende, wat een bloedbladen zal de bevrijding ervan kosten, zoo het even, schijnbaar, gelukken mocht, en reeds de poging ertoe. Het zou zijn verbrijzeling van de besten, slavernij voor allen, miskenning van al de ongelijkheden, de eigenheden van rassen, volken en individuen.

In al. 4 verklaart Mevr. H., dat de vaderlandsliefde aan de jeugd van alle klassen wordt ingeprent! Heh, waarom is bij die jeugd die voor de burgermaatschappij zoo gewichtige deugd geen klassenmoraal? Waarom die nu niet hetzij aan de arme, hetzij aan de rijke kinderen

geleerd? Mevr. H. vergeet weer eens haar eigen leer.

Op het einde van kol. III wordt vaderlandsliefde gelijk gesteld met liefde voor het grondgebied van den staat en voor de regeeringsvorm of het vorstenhuis. Die laatsten zijn zeker historisch van groote feitelijke beteekenis, maar vaderlandsliefde is heusch véél meer, zooals ik straks betoogde. Het beste laat Mevr. HOLST weg. Eene handige, gelukkig bekende manier van betoogen. Hoort tot de vaderlandsliefde soms niet de liefde voor eigen volksaard, voor eigen wetten en instellingen, voor het doen en laten, het karakter van het eigen volk als geheel, voor al wat eigen wijdste groep onderscheidt van andere? [1])

Vaderlandsliefde is niet alleen onvermijdelijk, zoolang er volken bestaan, maar ook zeer nuttig, natuurlijk alleen als zij echt en rein is, en dus een hoog en belangrijk ideaal. [2])

Eigenlijk moest Mevr. H. er dit alles ook en met blijdschap in kunnen zien, natuurlijk alleen volledig en mooi te vinden bij de betere exemplaren, in hare betere vormen. Maar dat zou te mooi wezen; het karikatuur van vaderlandsliefde moet nu de menschheidsliefde, creatie van de socialisten (zie boven!), doen uitkomen. Erbarmelijk ideaal, dat door het verminken en neerdrukken van andere verheven en geflatteerd moet worden!

In al. 1, kol. IV, is Mevr. H. weer eens in strijd met

---

1) Lees eens in Boutmy: „Psychologie politique du peuple anglais" 1902, van dat behagen der Engelschen in hun volksaard.

2) Weinig begrip van de zaak heeft b.v. ook GODARD; „Patriotism and Ethics" 1901. Verg. mijn: „Der Krieg als sociologisches Problem" 1899, en: „Oorlog of Eeuwige Vrede", De Tijdspiegel 1899

zich zelve. Zij verklaart, dat de edelste naturen in de kapitalistische periode maar éénen standaard, de kapitalistische moraal, kenden. Toch erkende zij zelve vroeger het voortbestaan van christelijke normen en idealen. Feitelijk is dit moeilijk te ontkennen. OWEN, de socialist, die een zoo heel ander ideaal als het manchesteriaansche opstelde, leefde in den eersten bloei van het Engelsch kapitalisme. Zoo ook de toch niet socialistische HOOD, KINGSLY, MAURICE, DICKENS, RUSKIN [1]) die waarlijk een ander ideaal dan het eerste, erbarmelijke van fabrikanten en groothandelaren huldigden. Mevr. H. bewijze eens, dat het manchester-ideaal in zijn scherpsten vorm ooit het eenigste ideaal van het hoogere Europa was. [2])

Die partieele moraal van de jeugd van het kapitalisme is niet de moraal van onze maatschappij. Beoordeel den man niet naar wat doorslaan in zijn jeugd bij een eerste bevrijding, een eerste succes. Of wel: bedenk bij die eerste ellende van het kapitalisme, dat kinderziekten niet altijd duren.

Terecht meende men indertijd, en meenen doordenkenden nu nog, dat een groot, een zeer groot deel van die ellende op den duur verdwijnen kan, dat alleen blijven zal het essentieele, en dat ook dit verzacht kan en zal worden. En waarom hier niet aan gelooven? Het kapitalisme is nog zeer jong, in Europa nog lang geen eeuw oud! [3]) Onder kapitalisme in dezen zin van

1) Lees van den tweeden „Alton Locke", van den vierden „Hard Times" 1854 en over HOOD zie G. OSWALD: „THOMAS HOOD und die sociale Tendenzdichtung seiner Zeit" 1904.

2) Verg. RUSKIN over „Hard Times", in FORSTER: „Life of Ch. Dickens", p. 284.

3) Vergl. W. SOMBART: „Der Moderne Kapitalismus," 1902.

industrieel of oeconomisch systeem verstaat men de groote beteekenis van het kapitaal voor de industrie, in tegenstelling met het vroegere handwerk, en als gevolg daarvan de grootindustrie. Is het niet zeer onwaarschijnlijk, dat het nu reeds stervende zou zijn, in plaats van in zijn eerste jeugd? Niets ter wereld waarborgt den spoedigen overgang van onze maatschappij in eene geheel andere. Zouden de priesters, de ingewijden voor het volk geheim houden, dat geen enkele, let wel op, geen enkele der profetiën, die op ondergang van het kapitalisme wezen, zijn uitgekomen? Weet iedereen, dat de leiders zelve dit elders erkend hebben? De armoe neemt niet toe, de loonen worden niet lager, de middelstand en de middelvermogens verdwijnen niet, de rijken worden niet steeds rijker en zeldzamer, de krisissen nemen niet toe! Gééne der groote profetiën van MARX is uitgekomen [1]).

MARX en ENGELS meenden werkelijk, hoewel zij geen enkelen goeden grond er voor aangaven, dat onze maatschappij spoedig in elkaar zou rollen [2]) — en ziet: het gebeurde niet. Zou dit nu de ietwat verstandigen niet doen nadenken? Onze maatschappij begrepen die twee dus klaarblijkelijk niet — en evenmin hun volgers. Het kon onmogelijk duidelijker, minder

1) Verg. Prof. TREUB's boek over MARX, dl. II; mijn rede over het Hist. Materialisme in de Economist, 1901 en vooral SOMBART's uitspraken in „Archiv f. Soz. Gesetzgebung u. Statistik" 1903, p. 18: echte ellende komt nu minder voor dan 50 jaar geleden. En CONRAD: „Grundriss d. polit. Oekonomie" I: p. 267.

2) Vergelijk dat kostbaar dokument van fanatisme en verblinding: „Das Kommunistische Manifest," Berlin Verlag Vörwarts 1899, vooral p. 16—22.

weerlegbaar dan door dit experiment bewezen worden.

Waarom nu voetstoots de andere voorspelling dier valsche profeten gelooven, dat in die onbekende toekomstmaatschappij, het kommunisme, minder ellende zal bestaan?

Het heldere omvattende inzicht leert, dat er geen enkele reden is, om aan de principieele verandering van onze maatschappij te gelooven, noch aan de voordeelen van het kommunisme voor eenige klasse.

Allernaïefst is die eisch van Mevr. H. in al. 2, kol. IV, dat de burgerij plus de overgroote meerderheid der andere klassen nu maar hun moraal moesten opgeven, omdat het socialisme toch weldra zal zegevieren. Waaruit blijkt dat? Voorloopig vormt de socialistische partij de minderheid, in de meeste landen de zeer kleine minderheid. Wat een verblinding om dit over het hoofd te zien. MARX' leer, in de hoofdpunten verre van origineel, maar gesteund op SAINT-SIMON, COMTE, RICARDO, SIMONDI, heeft zeker enormen invloed als propagandaschrift gehad, maar is dien nu steeds meer aan het verliezen; ook partijgenooten als CROCE en BERNSTEIN vallen haar af. De anderen, getuige FRIEDLÄNDER en HARWITZ [1]), verliezen hun eerbied voor haar. Het inzicht wordt algemeener, dat MARX, ondanks alle pretenties van wetenschap een utopist was. De socialistische theorie is als al het andere aan de universeele wet der evolutie onderworpen. Zal zij trachten te blijven stilstaan, ook hierin gelijkend op Rome?

De socialistische beweging, ontdaan van alle utopisme,

1) HARWITZ: „Urgeschichte, Geschichte und Politik," 1904.

zich bevrijdend van de tyrannie der pausen en doctrinairen, zal zijn een arbeiderspartij, laten wij hopen een vrije, zelfstandige, krachtige. Het is èn onvermijdelijk èn zeer goed, dat de oekonomisch zwaksten zich aaneensluiten, en in die solidariteit van hun groot aantal een vergoeding zoeken voor hun gemis aan oekonomische eigenschappen. Maar het spreekt niet vanzelf en is nooit aangetoond, dat deze enkele groep van menschen al de andere moet overheerschen of dat haar moraal, ondersteld eens dat zij eene eigene bezit, die der andere groepen moet omvormen.

Niets ter wereld rechtvaardigt den bluf, dat de arbeiderspartij, grootendeels aangevoerd door bourgeois, het eenige zaad der toekomst zou bezitten.

Het is waar, enkele burgers en burgeressen voelen zich tot het sociaal-democratische ideaal aangetrokken, evenals tot al die tijdverdrijfjes, die Mevr. H. noemt. Maar zij zijn niet de sterksten, niet de edelsten; zij zijn de wankele modezieltjes, de suggestibelen, die zwichten voor den durf en de eenzijdigheid der sociaal-democratische beloften. Zij kunnen niet neen zeggen, waar een ander luid ja zegt. Het nieuwe trekt hen aan, zij willen altijd graag beginnen; uitbouwen, voltooien is hun te zwaar. De idealen van vroeger en heden: vrijheid, recht, verantwoordelijkheid der individuen, zijn te groot voor hun krachten. Zij vertrouwen liever in de vage beloften van de geraamde regeering van allen over alles, gebaseerd op de sentimenteele onwaarheid van de algemeene gelijkheid van aanleg van allen. Die zoete, zwakke zielen hebben behoefte aan directie, een kostschool moet hun ideaal zijn; ver-

antwoordelijkheid, inspanning, initiatief zijn schrikbeelden voor hen. Geen wonder, dat zij naar Luilekkerland verlangen en er daarom aan gelooven. Maar de beschaafde menschheid bestaat niet alleen uit oekonomisch of geestelijk zwakken. Geheel anderen hebben tot dusver de wereldgeschiedenis gemaakt en zullen daarmee voortgaan.

In plaats van een min of meer vluggen sprong naar een wondermaatschappij, verwacht ik de voortgaande ontwikkeling van de onze, de bestaande. De groote daden van de eerste kapitalistische periode zijn geweest: vermindering van bijgeloof, vermeerdering van vrijheid, vermindering van politieke misbruiken, vermeerdering van medelijden, vermeerdering van samenwerking. [1]) Is er zelfs in deze richtingen niet nog enorm veel te doen? Is hier alles reeds voltooid? Waarom niet voortgaan, snel, krachtig, blij voortgaan op deze wegen, in plaats van een onbekend zijpaadje in te slaan?

De onmisbare, de essentieele voorwaarde van allen socialen en moreelen vooruitgang is de kracht der individuen. Die kracht loopt het grootste gevaar bij alle vormen van communisme of sociaal-democratie. Deze onderstellen alle de heerschappij, de waarachtige heerschappij van de massa, de groote meerderheid, die uit zwakken bestaat. Zij zullen dus alle vormen een

---

1) Verg. eens onbevangen de 19e eeuw met de vroegeren, in West-Europa, b.v. na de lektuur van PIKE: „History of Crime in England", TAINE: „Ancien Régime", FREYTAG: „Deutsche Vergangenheit", en van het genoegelijke boekske van GIRAUDEAU: „Les Vices du Jour et les Vertus d'Autrefois" 1899. De geldeeuw hoeft zich waarlijk niet te schamen.

cultus der zwakken en dus der zwakheid. Zij moeten dus leiden tot verzwakking van het geheel, tot verarming van allen. Ik zou communist zijn, wanneer ik niet volledig overtuigd was, dat het communisme zou wezen de grootst denkbare ramp voor de menschheid, vooral voor de zwakkere helft.

Mevrouw HOLST heeft in haar vierde artikel getoond de ware moraal van onze tegenwoordige maatschappij niet recht te kennen en niet in staat te wezen haar te waardeeren. Deze periode van sociale ontwikkeling is niet op het punt van afgesloten te worden, zij is jong, zij begint pas. Niets wijst er op, dat zij om gaat slaan in eene socialistische. Ik roem niet hare moraliteit, maar hare moraal is voorloopig goed genoeg. Ware de eerste maar overal gelijk aan de tweede! Waren de eischen harer besten maar werkelijkheid!

Waarom zouden de krachtige geesten niet laten varen het bijgeloof in wetgeving en in massaheerschappij? waarom niet opgeven de illusie, dat aller aanleg ongeveer gelijk is? en waarom zouden zij dan niet hun volle kracht inspannen, om de moreele idealen van onze maatschappij te realiseeren?

Wij zullen in ons laatste hoofdstuk zien, dat het goede in de door Mevr. H. aangekondigde nieuwe moraal niet nieuw, en het nieuwe niet goed is, dat die heele moraal niet gebaseerd is op den werkelijken aard en het waarachtig belang van de menschheid.

V

DE PROLETARISCH-SOCIALISTISCHE MORAAL.

Laten wij maar heel stipt bij het begin beginnen. In het door Mevr. HOLST boven haar vijfde artikel aangehaalde motto verzekert ons KAUTSKY, dat de Marxisten de waarde der zedelijkheid niet loochenen. Lief van hen. Die waarde wel loochenen, artistiekerige lieden deden het wel in hun onnoozelheid, kan niemand die weet wat zedelijkheid is. (Zij is het geheel der beginselen ter regeling van het gedrag der menschen onderling.) Hare waarde ontkennen kan dus alleen hij, wien het onverschillig is, hoe anderen zich ten opzichte van hem gedragen, of zij hem mishandelen of eerbiedigen. Zoo iemand zou krankzinnig moeten heeten. Deze verzekering van KAUTSKY is dus waardeloos. Verder zegt hij, dat volgens de Marxisten de moraal ontspringt uit de wereld der verschijnselen. Ik ben het geheel met hen eens, maar het werd reeds eeuwenlang beweerd en in de 19e eeuw onvergelijkelijk beter, positiever dan door de socialistische schrijvers.

Het motto van KAUTSKY beteekent dus niet veel.

In alinea 1 van kolom I verzekert ons Mevr. HOLST,

dat dezelfde deugden voorloopig gelden voor arbeiders en burgers, zooals spaarzaamheid, vlijt, rechtschapenheid. In het vorige stuk stelde zij het voor, alsof eene geheel andere moraal door de burgers geleerd werd aan hen zelven en aan de arbeiders. En in kolom III, alinea 4 van het 5e artikel zullen wij zien, dat de schrijfster die zelfde deugden eigenlijk ook in de ideale maatschappij laat gelden. Alleen eischt de burgermaatschappij volgens haar nog eenige christelijke deugden alléén van de arbeiders, zooals deemoed, onderwerping, tevredenheid, standvastig dulden etc. Weer voert Mevr. H. geen enkel feit voor deze bewering aan. Het christendom eischt deze deugden nog steeds van allen. Wordt JEZUS, de dulder, niet aan allen ten voorbeeld gesteld? Huichelarij! zal Mevr. HOLST zeggen. Bewijs het. Zeker is het, dat talloozen, ook uit de hoogste klassen der maatschappij, die christelijke moraal zeer diep ter harte namen. Wie er over oordeelen wil, verdiepe zich eerst hierin en passe de gewone kritische methode op de feïten toe. [1]) Zoo maar ontkennen, uit geen andere gronden dan onwetendheid en vooroordeel, verdient toch heusch geen eerbied. Ja, Mevr. HOLST, er is zoo zeer veel meer op aarde dan uwe propagandatheorie vermoedt. — De manchester-lieden hebben daarentegen nooit deemoed en tevredenheid aan de arbeiders geleerd. Hun optimistische moraal vindt men in de bekende, weinig gelezen werken van SAMUEL SMILES. Hij meende dat iedereen hoog kon stijgen door eigen inspanning. Zij

---

1) Lees eens over den zedelijken ernst van het „réveil" bij A. PIERSON: „Oudere Tijdgenooten", 1888.

allen geloofden vaagweg in aanlegsgelijkheid; hun psychologie begreep niet, dat die mogelijkheid van groote inspanning ook al eene aangeboren eigenschap is, die de meesten missen, en dat er bovendien nog meer zulke eigenschappen gevorderd worden om het in de wereld ver te brengen. [1])

De laatste zin van alinea 1 leert ons, dat de proletariërs, zoodra zij revolutionair voelen, gehoorzaamheid aan hun leiders als ondeugd zullen beschouwen. Ter voorbereiding wordt hun voorloopig het omgekeerde ingeprent. Men zal toch wel toegeven, dat op het Dresdener sociaal-democratisch congres het uitspreken van vrije kritiek niet aangemoedigd werd. Revolutionaire gezindheid schijnt in de partij niet zoo zeer begeerd te worden. Dat riekt zoo'n beetje naar exo- en eisoterische moraal, moraal naar binnen en naar buiten. Het is heel natuurlijk en begrijpelijk en vergeeflijk, — maar niet om op te bluffen en niet nieuw.

Uit de zoo vaak herhaalde oekonomische theoriën van alinea 2 wil ik alleen op de onwaarheid wijzen, dat geen arbeider meer aan productiemiddelen kan komen. Feitelijk is het groote algemeene productiemiddel, het geld, door ieder die eenige oekonomische eigenschappen bezit (energie, inventiviteit, praktische blik, organisatietalent etc.) zeer gemakkelijk en licht te verkrijgen. Is het waarlijk wenschelijk, dat de oekonomisch totaal onbegaafden toch de oekonomische hulpmiddelen kunnen erlangen? Bewijs dat dan, maar zeg niet wat niet

1) Verg. mijn: „Nachwuchs der Begabten" in Zeitschrift für Socialwissenschaft" 1904.

waar is. Feitelijk werken zich telkens personen zonder eenig bezit naar boven. CARNEGIE, een der allerrijksten, begon met niets; is niet de bekende fabrikant AUGUST BEBEL als arbeider begonnen? Zouden wel 20 % der rijke burgerfamilies vóór 3 à 4 geslachten fortuin bezeten hebben? de namen leeren al anders. De groote behoefte onzer productie aan talenten, de gemakkelijkheid van het krediet, maken het opkomen aan alle ietwat begaafden vrij gemakkelijk. Bevat de onderwijzersstand niet vele zoons uit betere werkliedengezinnen? Kan de onderwijzer zich niet tot eene vrij goede positie opwerken, zoo hij de geestvermogens bezit en den vasten wil? Kan een goed opgevoed en behoorlijk aangelegd onderwijzerszoon niet even zoo vèr komen als eenig ander? Wat hier nog in den weg mocht staan, moet opgeruimd worden en dat zal gebeuren, dat waarborgen de eischen der steeds intensievere productie. — Maar ja, wat karakter en wat talent zijn onmisbaar. En het socialisme vleit de talent- en karakterloozen.

Vele neigen tot de leer, dat alleen geluk en schurkerij vooruit brengen. Is het niet zoo? Maar als begeerlijkheid en ruim geweten rijk maakten, och dan waren er veel, veel rijken! helaas, aan die eigenschappen ontbreekt het zeer velen niet, die toch nooit verder komen. Kijk toch om u! En geluk? wel, als geluk, als toeval, als kans moet het ongeveer gelijk verdeeld zijn, en dus komt het weer op het talent het gelukkig toeval te erkennen en te gebruiken aan. Den slappen dwaas baat geen geluk.

Het is absoluut onwaar, dat de individueele gaven den arbeider als eenling niets helpen (midden van

alinea 2). Slaagt dan de luie domoor evengoed voor een examen als de ijverige knappe jongen? Worden alle arbeiders gelijk beloond, de domme slons precies als de vlugge intelligente? Verstaan de werkgevers hun eigenbelang dan heelemaal niet?? Zulke beweringen verdienen zeker geen weerlegging, maar — juist zulke stellingen zijn zoo populair, ze doen zoo in een vergadering, waar, zoo als overal, die luien en dommen rijkelijk vertegenwoordigd zijn; zoo'n leer zingt hun liefelijk in de ooren, hun applaus klinkt even luid, en als nummers, als leden der meerderheid figureeren zij evengoed. Zou een leer, die hun bevalt, niet hierom al revisie behoeven? Een fiere waarheidszoeker zou dit zeker eischen.

De consequentie van het einde der alinea zou dus zijn: de knapste beste werkman wordt het armst; de bekwaamsten met vaste zuivere karakters komen bij het Leger des Heils terecht, niet de zwaksten uit alle klassen; bij vermindering van werk worden de beste werkers het eerst ontslagen, met groote offers houdt de patroon dan de luie domme dronken Maandaghouders aan het werk [1]). Het zou mij niets verwonderen, als Mevr. HOLST de wereld werkelijk zoo op haar kop zag. Zoo'n omwenteling maakt alle verder revolutionair inzicht gemakkelijk.

Alinea 3 zegt: de proletariër kan niets voor zich zelf doen, hij kan en moet dus zijn energie alleen aanwenden ten bate zijner klassegenooten. Op die premisse

---

1) VON TUGAN-BARANOWSKY „Studien zur Geschichte der Handelskrisen in England" 1901, p. 417: de werkeloozen zijn meer en meer alleen de minder goede arbeiders.

komt veel aan; de broederlijkheid krijgt hier geen edele basis; want men mag dan ook zeggen: wie wèl voor zich zelf zorgen kan, hoeft dus niet broederlijk te wezen. De gemeene bourgeois zeggen het omgekeerde: juist de sterke moet zich broeder toonen en helpen. Dit wat de fundeering betreft. De toepassing van Mevr. H.'s redeneering is: De proletariër moet zelf geen deugden beoefenen, maar op hun beoefening aandringen bij de collega's. Het is me, of zulke gevaarlijke leer al meer verkondigd is. Gevoelt Mevr. H. niet, hoe onmenschkundig deze leer is, gegeven de menschen zooals zij zijn, liever lui als moe, zeer genegen anderen te preeken en zelf niet te doen. Ik verkies het volgende: De proletariër, als ieder ander, late voorloopig zijnen medemensch met vree, hij prate niet of zéér zelden in de vergadering, maar spanne al zijn krachten in eerst een zeer goed huisvader en echtgenoot, en een zeer goed arbeider in zijn vak te worden; overvloedige kracht bestede hij om zich te ontwikkelen, eerst in zijn vak en dan verder, om zich zoo tot hooger werk te bekwamen. Juist zoo zal hij in staat zijn, zijn plicht tegen zijn standgenooten te vervullen, en mee te werken om aller positie te verbeteren door gezamentlijke actie, waar deze het beste middel hiertoe is.

Mevr. H.'s voorschrift kweekt vergaderingshelden, die luieren, hun gezin (het nageslacht) verwaarloozen en armoe verdienen. Geen echte kracht kunnen zij aan eene beweging bijzetten. Het fluiten drijft den trein niet voort. Later, in een kommunistische maatschappij zouden zij de klaploopers op de gemeenschap zijn, de baantjesjagers. Menschkundige socialisten (zoover dit

geen contradictie is) moeten deze „moraal" en opvoeding dus evengoed afkeuren als ik. Maar de mondhelden vinden ze prachtig, precies hun smaak: Maandaghouden en de maatschappij verbeteren! Wie mijn bezwaar niet voelt, mag villa en vergadering kennen, de werkplaatsen kent hij niet.

Het is de lui bedotten, te doen alsof die „oude deugden" niet meer noodig zullen zijn, alle vervangen door de solidariteit. Wat hebt gij aan de solidariteit van prullen en praters? Neen, de ware kameraad zal aan zijn vereeniging de hulp van een goed man willen geven, die de gewone deugden, die moeilijke ouderwetsche, eeuwige deugden, als zuinigheid, ijver, eerlijkheid, gezond oordeel etc., zich waarlijk eigen heeft gemaakt. De vakvereenigingen zelve weten het beter dan Mevr. H. en eischen zoo ouderwetsche deugden als matigheid en eerlijkheid wel degelijk [1]). Overigens is die solidariteit niets dan de oeroude groeptrouw, die steeds als een deugd gegolden heeft, dus niets nieuws. De solidariteit der Nederlanders is de Nederlandsche vaderlandsliefde.

Volgens het begin van alinea 4 voelt de arbeider alleen collectief, voelt hij niet het scheidende tusschen de iks, niet zich als appartheid, als individu. Is het wel zoo? Of is het eene illusie, een poëtische droom, iets wat men wil en daarom al maar vast ziet? Het kon zijn. Maar ten deele kon het misschien ook werkelijk zoo wezen, doordat de arbeiders voor het groote meerendeel (denk niet alleen aan Amsterdam) te weinig ontwikkeld en té zeer vervuld zijn van zorg voor de

1) Zie de werken van BRENTANO en van de SYDNEY-WEBB's over de Engelsche vakvereenigingen.

eerste levensbehoeften. Hooger ontwikkeling met meer welvaart moet leiden tot ontwikkeling van verschillen tusschen de personen, met bewustzijn daarvan en gevoel er voor. Wat nu massa is, worden dan individuën. Ieder wil dan in de eerste plaats zichzelf zijn, een meevoelend en meedeelend wezen, maar toch een vrij, eigen, appart ik. Het is een onvermijdelijke ontwikkeling. Zoolang de individuën zoo verdwijnen kunnen, staan ze laag, zijn ze zwak. Geen enkele eng verbonden groep staat hoog. Als dichteres weet Mevr. H. dit ook wel.

Volgens de schets van het solidaire leven, door Mevr. H. gegeven, moet het gezin nu al opgeofferd worden. Zouden de betere arbeiders, de onderwijzers daar lust in hebben? Het gezin is waarlijk geen bourgeois-uitvindsel. Het is het belangrijkste, het nuttigste, het oudste van alle instituten. Na de eerste wildheid in de horde heeft het zich ontwikkeld en aan alle eeuwen weerstand geboden [1]). Waar het verzwakt, gaat de maatschappij te gronde. Het schijnt dus een stevige fundeering in eeuwige menschelijke eigenschappen te bezitten.

De solidariteit (van wie?) wordt de eenige, de basisdeugd, bij Mevr. H. Ik ben overtuigd, dat zij alleen als eisch van het gevecht zoo excessief groot, alles opslurpend kan zijn. Zoo was zij eens groot bij altijd vechtende wilde stammen, bij de vechtende kerk, bij

1) Goede en aangename lectuur over de ontwikkeling der familie hebben wij niet in het Hollandsch. In het Duitsch zou ik in zeker opzicht aanraden HELLWALD: „Die menschliche Familie". Verg. STEINMETZ: „Die neueren Forschungen zur Geschichte der menschlichen Familie," Zeitschrift für Socialwissenschaft 1899.

alle vervolgde secten [1]). De vechttoestand is dus de eerste voorwaarde der solidariteit. De tweede is de betrekkelijke kleinheid en afgeslotenheid van de groep. De derde voorwaarde is: armoe. De tweede voorwaarde is niet meer te vervullen, de betrekkingen van ons allen met anderen zijn te wijd, te ver uitgestrekt en de verknochting met anderen is te groot. Geen groep is meer geheel afgesloten, de kleinere groepen het minst. [2]) De socialistische politiek wenscht overigens zulke kleine exclusieve vechtende groepjes allerminst, de heele menschheid moet immers solidair zijn (1600 millioen). Toch wordt voor de vervulling der eerste voorwaarde, den vechttoestand, practisch wel gezorgd; daarom dat opzwepen tot klassestrijd, die toorn tegen pacificatie, dat dwepen met klassehaat, al dat kunstmatig gedoe, die moreele achterlijkheid!

Jammer en lastig, dat die klassestrijd steeds minder zal beteekenen, en wel door de progressieve werking van twee factoren: 1e. de onfeilbaar naar beneden zich verspreidende welvaart; 2e. de toenemende sociale rechtvaardigheid, het gevolg van de steeds intensiever productie op elk gebied. Wij zullen steeds nader komen tot de vervulling van onze leus: loon naar werk; de onwaardig hooge worde naar beneden gestooten, de waardig lage

---

1) GLASER: „Die Franziskanische Bewegung" 1903; p. 11 toont hoe de consequente toepassing der solidariteit alleen in tijden van vervolging mogelijk is.

2) Ontwikkeling, vormen, functiën der menschelijke groepeeringen zijn een hoofdonderwerp der Sociologie, die niet anders wil dan de regelmatigheden van opvolging en gelijktijdigheid in de feiten der geschiedenis, volkenkunde, statistiek etc. ontdekken. Verg. STEINMETZ. „Wat is Sociologie?" 1900.

opgeheven. Klassestrijd in Mevr. H.'s zin wordt op deze wijze even onnoodig als onmogelijk, de klasse-solidariteit wordt, wat zij al moest zijn, een ouderwetsche vergissing; eigentlijk is zij dat reeds.

Die solidariteit als vechtmiddel (de vereeniging als regiment, de klasse als leger), is geen deugd en geen geluk, maar het grootste gevaar voor de leden. Die solidariteit zou worden de volledigste tyrannie, en wel uitgeoefend door de leiders, die zich moeten aanpassen aan de meerderheid; de leden zouden blindelings hebben te gehoorzamen, s i c u t c a d a v e r, als een lijk, zooals de solidariteit der Jezuïten het ook van hare leden verlangt. Denkt nu aan de goedige voorstelling van alinea 1: gehoorzaamheid en onderwerping zouden geen deugden voor proletariërs meer zijn! Och wat, blinde onderwerping met opoffering van alles wordt van de leden voor de vereeniging geëischt, in naam van het solidair belang der klasse, feitelijk naar zijn interpretatie door de leiders, of naar de besluiten van bewerkte en geleide vergaderingen. Wat een zelfbedrog en bedrog van de anderen, dit voor te stellen als afschaffing van de deugd der gehoorzaamheid. Hoe durft Mevr. HOLST solidariteit eischen en tevens vrijheid en zelfstandigheid toezeggen? Voelt zij niet, dat die strijdig zijn? Is zij zoo bevangen in de illusie, dat het individu op zal gaan in zijn groep en de kleine groep in het groote geheel (1600 millioen), wat daartoe even noodig is? En waar bleven dan nog vrijheid en zelfstandigheid? Hoogstens zou men hun gemis niet meer voelen, als volslagen kudde-dieren.

Geen macht bestaat er n u, in o n z e maatschappij,

van patroon, kerk, staat en zoo voorts, of zij wordt opgewogen, gecontroleerd, beperkt door eene andere macht; daarmee is alle tirannie onmogelijk en wordt een sfeer van vrijheid aan het individu, aan u ook, gewaarborgd, en dit zal in toenemende mate het geval zijn. De solidaire vereeniging, voor zoover de leden de beperking door de burgerlijke instituten opheffen, zal absoluut tiran zijn, bitter voorproefje van den lateren absoluten tiran, den „volkstümlichen Arbeitsstaat". Zou menigeen nu al niet veel te klagen hebben over de tirannie der solidariteit, als hij maar dorst, als illusies en verwachtingen hem niet verblindden?

Vertrouwt toch niet op de onafhankelijkheid der volksvergaderingen, die immers moeten oordeelen naar wat de leiders hun gelieven voor te leggen. Zij zijn zoo zelfstandig als vorsten, ja nog wat minder om hun talrijkheid! De leiders zullen nooit hooger dan de geest der meerderheid, wel vaak lager laten beslissen, en de meerderheid, de echte, staat al zeer laag, en kan nooit anders dan zeer laag staan. [1])

O ik begrijp zoo goed, dat iemand „met gerust geweten" (4e alinea) daden zal begaan, die zijn verstand als verkeerd voor zich en voor de klasse afraadt, als maar de suggestie gegeven is, dat de solidariteit ze eischt (volgens de leiders!). Juist, juist zoo handelde de moordenaar van Willem I, zoo ook de tallooze andere blinde knechten van theocraten. Eens excuseerde „Gods

1) Vergelijk eens de studiën zonder politiek doel van SIGHELE: „La psychologie de la foule", en die van LEBON en TARDE over hetzelfde onderwerp.

wil" alles, nu zal de solidariteit de zelfde diensten bewijzen. De leiders lachen over hun marionetten.

Verbeeldt u toch niet, dat u persoonlijk zult mogen zeggen, wat u het best dunkt. Waar ze hun niet schikt, zullen de leiders uwe meening voor verraad aan de solidariteit verklaren, en de massa, 't domme kind, zal hun toejuichen.

Houdt nu ten slotte deze beweringen van Mevr. H. in de 4e alinea van kolom I niet voor iets nieuws, iets waarover wij niet oordeelen kunnen, want zulke verschijnselen zijn er al zeer vele geweest in de geschiedenis. In alle uiterst solidaire vereenigingen ontstond tirannie, zoodra de andere machten verzwakten, en des te lichter gebeurt dit, naarmate de vereeniging meer het heele leven betreft of hoofdzaken ervan.

Deze vierde alinea is een precieus dokument. Als een nuttig „enfant terrible" flapt Mevr. H. er alles uit. [1])

Mevr. H. blijve dus niet in de gezellige verbeelding, dat wij die solidariteit niet begrijpen, zij zelve is alleen maar niet op de hoogte van de studiën er over. Zij leze eens JELGERSMA's studie over het monoïdeisme der massa's. [2]) Alle politieke en religieuze sekten hebben hetzelfde vertoond: Wederdoopers, Assassijnen, Thugs, Jezuïten, Jacobijnen, Mormonen etc. etc. Als nieuwheid is het sociaal-demokratisch solidarisme dus niet eens interessant.

Wat is dat toch een kinderlijke reclame voor de kame-

---

1) Grappig, hoe iedere partij zoo 'n enfant terrible heeft. (V. d. BIESEN.)!

2) In de Travaux du Congrès d'Anthropologie Criminelle à Amsterdam. Zeer leerrijk zijn de studiën van prof. GIDDINGS, New-York, uit dit oogpunt: „Principles of Sociology", 1896.

raden en andere naïven, van alle stokpaardjes te verklaren; de tegenstanders, de bourgeois, begrijpen het niet! Zoo wordt de trots van den proletariër gestreeld en zijn gevoel van kracht verhoogd, alle kritiek bij voorbaat afgeweerd; hij bezit een heele kast vol met wonderbare geneesmiddelen! Ik vermoed, dat de truc wel pakt. Ook lang niet nieuw. Mochten de Kruisvaarders ook niet eens zoo'n speciaal geheimmiddel in de gedaante van een heilige lans opgraven? Ja, ja, de massa is alle eeuwen door zoowat de zelfde gebleven, dies kunnen de leiders dezelfde regeermiddelen gebruiken.

Waarom zouden wij ook weer niet de „trouw aan de organisatie" begrijpen? en de militaire trouw dan, die nog heel wat moeilijker en grooter daden doet verrichten, al miskent Mevr. HOLST deze zeker, daar zij alleen die eene trouw, die in haar kraam te pas komt, bewondert. Veel eenzijdiger dan wij. Ik misken de zedelijke schoonheid van de trouw aan de broeders bij stakingen en oproeren in het geheel niet, ik geloof, geen der moralisten doet dat. Hier, als bij de legertrouw, is het niet alles goud wat er blinkt, maar er blinkt in beide gevallen ook goud. De bijmotieven zijn eveneens voor een groot deel dezelfde. Vele stakers respectievelijk militairen zouden geen helden zijn, als zij maar laf dorsten wezen. De bedwelmende redevoeringen met hun extract van honderdvoud overdreven illusies maken zelfs den lafaard even, quasi, moedig. Maar zeker blijft er wat te waardeeren over: trouw, opoffering van oogenblikkelijk en persoonlijk voordeel voor later vermeend grooter voordeel van de groep, dat is: van zich en anderen, soms zelfs geheele

opoffering van eigen ik, hoewel dan meest in roes of nood. Hier als bij legerheldendaden: veel invloed van suggestie, pressie van allerlei invloeden, maar hier als daar ook veel wat waarlijk groote moreele waarde heeft. Iets eenigs en onbegrijpelijks is hier natuurlijk niet te ontdekken. En zooals Mevr. H. terecht zou kunnen opmerken: men kan een edel held zijn in een slechten oorlog; de schoonheid der individuëele trouw bewijst niet, dat die absolute solidariteit geen groot gevaar is, natuurlijk allereerst voor de door haar getiranniseerde arbeiders.

Niets is begrijpelijker, dan dat een vrij laag ontwikkelde massa met eene sterke organisatie en zeer simpele door allen gedeelde begeerten (naar loonsverhooging, verkorte arbeidsduur etc.), daarbij met grove en makkelijk op te wekken hartstochten (als haat tegen de oude superieuren, jaloezie op de rijken etc.), niets is begrijpelijker, dan dat onder deze omstandigheden deze massa eene zekere groote, zoo al niet duurzame solidariteit bereikt. Overigens schijnt er meestal veel aan te haperen. Te oordeelen naar wat er uitlekte, schijnt ook de Aprilbeweging juist niet van ideale solidariteit te hebben getuigd. Heel begrijpelijk, maar niet om op te bluffen. Ik vermoed, dat de enthousiaste leiders meer trouw en volharding verwacht hadden, dat zij wel zeer teleurgesteld waren. Overigens worden echte enthousiasten niet licht teleurgesteld; 't type is stekeblind; gelukkige, gevaarlijke menschen.

Volgens kolom II, alinea 1, is de tegenstelling dus deze: uitgangspunt der burgerlijke moraal is het individu met individuëele verantwoordelijkheid, uitgangspunt der proletarische moraal is de gemeenschap met groepver-

antwoordelijkheid. De gemeenschap is hier de vereeniging, niet de gemeente of de staat, maar de vereeniging van lieden door één belang verbonden. Ik vermoed, dat Mevr. H. hier niet hare geheele meening uitspreekt. Zij zal toch voor individuëele daden ook wel individuëele verantwoordelijkheid willen behouden. Zij kan niet ontkennen, dat zulke daden altijd voorkomen zullen; het is heel naar voor haar, maar zij raakt de individuën nooit kwijt. Eigenlijk, zonder frazes, bestaan er alleen individuëele daden en geen andere: A en B hebben hoofden en handen, maar de gemeenschap niet, zij handelt altijd dóór de individuën. En dan: uit jaloezie doodt een proletariër een ander, 't komt vaak voor, of wel hij verricht een gewelddaad uit dronkenschap, of hij onttrekt zich aan zijn werkplicht. Dan is hij toch het eerst aansprakelijk, verantwoordelijk en gaat het niet aan hem te laten loopen en de gemeenschap.... te bepreeken. Ik weet wel, Mevr. HOLST is hoog boven zulke consideraties verheven, wat deeren haar de feiten en de practijk? zij houdt zich aan de klinkende algemeenheden. Ik wed, dat deze eenzijdige dame nooit aan al de moeite denkt, die noodig is om doodgewone ordelijkheid en huisbakken braafheid zoo'n beetje op peil te houden en langzaam aan wat te vermeerderen. Zij ziet de menschen, ja ja die menschen die wij wel kennen, als geboeide engelen en genieën, slaak die boeien en fluks maken zij een hemel op aarde. Hoe kwamen ze dan toch aan die boeien? hoe ontstond toch de aardsche hel? O, een paar waren slecht en de anderen al te goed! Mevr. H.'s sociale geschiedenis is eigenlijk een herhaling van het oude verhaal van engelen- en

menschenval. Het naïve wondergeloof verlaat ons niet zoo gauw.

Heel het innerlijk zedelijk leven, de onafgebroken zielestrijd van af slecht of goed humeur tot moord of zelfverloochening toe, dat alles blijft voor eeuwig individueel, zooals alle geestelijk leven, alle leven. En het blijft verborgen voor Mevr. HOLST. De partijblinddoek belet haar ook dit te zien, zooals zooveel, haast alles. Zij wil alleen de troep, de massa zien, net als MARX. [1])

Feitelijk behouden wij dus dit: sommige daden verricht in zeker opzicht de gemeenschap of de groep, en daarvoor gelde groepsmoraal met groepsverantwoordelijkheid. Dit geldt voor alle besluiten van gemeenten, kerken, staten, vereenigingen. Dit is waarlijk niets nieuws. Nieuw is alleen voor de socialistische leer de enorme uitbreiding van de groepsactie. Origineel is dit ook niet, daar de groepsactie in verschillende perioden der geschiedenis reeds zeer uitgebreid was (gilden, absolute staat) en daarna weer inkromp; nu beleven wij weer eene zeer sterke uitbreiding, die ook wel in eene reactie zal eindigen.

Weer wordt ons in alinea 2, kolom II, onder den neus geduwd, dat wij het socialistisch streven niet vatten; zoo wordt, heel handig, aan onze kritiek het zwijgen opgelegd. Het herinnert aan de ridikule figuur van het onbegrepen genie: ze kunnen hem niet begrijpen! Is het nu zoo moeilijk te vatten, dat de ecclesia militans der sociaal-democratie in hare eenzijdigheid van wor-

1) Verg. mijn opstel over: „De Marxistische Theorie der Sociale Ontwikkeling", De Economist 1901, en MASARIJK: „Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus" 1899: p. 180 en volg., en 187 en volg.

stelende minderheid van hare leden vóór alles eischt trouw, solidariteit, vóórgaan van groepsbelang? Zoo deden toch alle worstelende groepen van de wilde horden af tot de oorlogvoerende kerken en de mogendheden toe, zoo doen ook de huisgezinnen tegenover elkaar („laver son linge sale en famille", „niet uit de school klappen"), en zoo doen ook de jongens tegenover de meesters en vaders („niet klikken" is de eerste wet van de klassemoraal der jongens). Neen, als dàt nieuw en onbegrijpelijk moet heeten!

Een geliefde methode in al zulke gevallen is het verschijnsel te overdrijven, op te bluffen tot eene afmeting, waarin het in werkelijkheid niet voorkomt (deftig gezegd: hypostaseeren), en dan dat niet bestaande verschijnsel voor te stellen als onmogelijk te verklaren.

Nog eens: ik betwijfel zeer, of één enkel toongevend bourgeois-moralist staaltjes van groote, ja van overdreven solidariteit ooit karakterloos en laf zou genoemd hebben. Déze verwijten verdienen zulke daden niet, vooral niet het laatste. Zij kunnen echter zeer wel bewijzen zijn van onzelfstandigheid, gebrek aan oordeel en dergelijke. Het is, casu quo, heel wat moeilijker ze hier van vrij te wasschen. Mevr. H. doet dat eigentlijk ook niet; zij zegt alleen: die volkomen overgave, dat opgeven van eigen oordeel en eigen geweten, in het belang van de groep (zooals meerderheid en leiders dat inzien), dat is nu voortaan de hoogste deugd, het edelste en wijsste waartoe iemand ooit komen kan! De bergen moeten geslecht worden, de platte vlakte moet nu hoogte heeten! De reuzen bukken zich tot de laagte der dwergenmassa, dan lijken alle even laag en

het maakt de dwergjes trotsch. Dat is de heerlijkheid der toekomst!

De solidariteit is dus niets nieuws, al stelt alinea 3, kolom III het ook anders voor. Zij is zoo oud als er menschen waren, ja, al bij de kudde dieren bestaat zij; zij is dus ook niets om op zichzelf of als nieuwigheid mee te bluffen. Zij, als levensvoorwaarde der groepen, was er altijd, wat veranderde waren aard, vorm en grootte der groepen, beteekenis, vrijheid en waardeering der individuen. De laatste was het grootst, waar de beschaving het hoogst stond. Stel eens tegenover elkaar: Amerika, Engeland, Nederland, en: Rusland, Turkije, China! Nieuw is nu de uitbreiding der functiën van sommige groepen, niet van die van het gezin of van de familie, wel van die van staat en gemeente, vooral van den eersten. Nieuw is in het socialistische plan de uitbreiding van de staatsfunctiën tot exploitatie en bezit aller productiemiddelen toe, met het doel oekonomische gelijkheid voor allen te verzekeren.

Dit is het ideaal der socialisten. Nog eens: het is smokkelen, dit voor te stellen als het ideaal der arbeidersklasse. Mevr. HOLST weet zoo goed als iemand, dat haar ideaal aangehangen wordt door een bepaalde partij in de arbeidersklasse, een deel, in haast alle landen een zeer klein deel dier klasse. Waarom stelt zij het anders voor? Is dat grootzien, bluffen of reclame? Waartoe ook, zoo het anders ware, die hartstochtelijke, onophoudelijke, geen middel versmadende propaganda door haar en de haren? Die was toch onnoodig, zoo alle arbeiders of haast alle reeds overtuigd waren. Mevr. H.'s daden logenstraffen dus hare woorden.

Dus, nu zooals het is in waarheid: het socialisme is het ideaal van een vrij klein deel van het volk.

Dit klinkt heel anders. Maar het heeft het voordeel waar te zijn. Toch wel aardig, al imponeert het niet.

Alinea 3 geeft weer eens een résumé van de socialistische theorie. Herhaling werkt krachtiger dan overtuiging, denkt de menschenkennende propagandiste. — Het dogma op allerlei concilies als absolute waarheid vastgesteld luidt als volgt. De produktiekrachten (de machines vooral) worden te sterk voor de productieverhoudingen (privaat eigendom, concurrentie, kapitalistische organisatie). — De basis, de drager van het socialistische ideaal is die groei der productiekrachten, d. i. de illusie dat er letterlijk oneindig veel meer of wel evenveel met oneindig veel minder arbeid kan geproduceerd worden, dan nu. Deze illusie keert in allerlei socialistische en anarchistische geschriften weer [1]). De ondernemers en hun technici verstaan het klaarblijkelijk niet de machines, die zij zelve uitvonden, te exploiteeren. De schrijvers, de ideologen weten het beter! — Zelfs in Amerika, het land der machinale productie, waar alle voorwaarden zooveel mogelijk tijdelijk vervuld zijn, is het feitelijke resultaat niet te vergelijken met het door die theoretici gedroomde, gewenschte en dadelijk maar als zeer zeker voorgestelde. Onverantwoordelijk utopisme! Hoe durft men op zoo weinig soliede gronden zoovele illusies opwekken? Mevr.

1) Bijv. in BEBEL: „Die Frau," 1904, p. 352 volg. en in KRAPOTKINE: „Landwirtschaft, Industrie und Handwerk" 1904: pag. 95—140. Om KRAPOTKINE's idealen te verwezenlijken, is het bezit der ouderwetsche deugden al zeer noodig.

HOLST en hare genooten moeten wel zeer naïef, zeer kritiekloos gelooven alles wat zij maar wenschen, anders zijn zij zeer misdadig.

Laten wij de argumenten, de gronden eens nagaan. Die heele voorspelling van oneindig verhoogde productie berust op eene generalisatie van productie onder de allergunstigste omstandigheden: wat eens gebeurt, kan altijd gebeuren! Neen, want die voorwaarden zullen nooit algemeen vervuld zijn. Die redeneering vinden wij allervermakelijkst bij HERTZKA [1]), op wien BEBEL zich beroept. HERTZKA heeft waarlijk wel bewezen geen praktischen blik te bezitten, de voorwaarden der verschijnselen niet te doorgronden. Zijn grootsch plan tot stichting eener ideaal-maatschappij mislukte bij de allereerste poging, uit intrinsieke gronden [2]). HERTZKA miskende maar even het menschenmateriaal als den allerbelangrijksten factor aller productie. En diezelfde fout, de ergste die hier mogelijk is, begaan alle socialisten en anarchisten. — Een enkel staaltje van de door het socialistisch utopisme gebruikte argumenten. BEBEL citeert op p. 361 van zijn genoemd boek een chemicus, die meende dat eens de voedingsmiddelen langs chemischen weg direkt uit de grondstoffen te maken zouden zijn. Eéns! wat een triomf! over de voorwaarden, de kosten, of het physiologisch wel nuttig, wanneer dat „eens," — daarover geen woord. — Zulke menschen eischen toch enorm veel

1) „Die Gesetze der Socialen Entwicklung," 1886.

2) Ik betoogde den samenhang tusschen de hoofdideeën van het plan en den hoofdgrond der mislukking, in den Nederl. Spectator: „Vrijland," 1896, 16 Mei.

van de lichtgeloovigheid der lezers. Zijn zulke voorspellingen utopie of niet? Wacht toch af tot ze vervuld zijn. Volgens Mevr. H. (alinea 3) is dit de basis van het socialistisch ideaal. Die grondslag bestaat dan uit de voorspellingen van een paar scheikundigen, uit eetbaar zand, wat een stevig fundament!

Wacht toch af, tot de concurrentie een ondernemer gedreven heeft tot de productie van eetbaar zand en bouwt dan een ideaalstaat in de Sahara!

Mevr. H. noemt grootgrondbezit of liever de bebouwing in 't groot (het bezit kan daarbij groot of klein zijn) een wondermiddel tot verhooging der productie. Ja, bij roofbouw als in Amerika met maagdelijken bodem en dunne bevolking. Maar anders? alle voordeelen van intensieve exploitatie, en die zijn niet weinige, verdwijnen dan immers. Op den duur, bij steeds toenemende bevolking en bebouwing van allen grond, zal die intensieve bebouwing het eenige redmiddel zijn, en zij eischt zelve vele hulpmiddelen, bijv. van kunstmeststoffen. De benoodigde hoeveelheid mest is allesbehalve verdwijnend klein. De houtproductie van de Vereenigde Staten begint nu al kostbaarder te worden, minder op te brengen. En nog is onze aarde dun bevolkt, nog leven reusachtige bevolkingen in armoede, ja in ellende (300 millioen Hindoes, 120 millioen Russen etc.). De betere exploitatie der aarde eischt ook eene nog dichtere bevolking en eene betere voeding, hooger beschaving en daarmee meer behoeften van deze grootere massa's. Als eens de 300 millioen Hindoes, en de 400 millioen Chineezen, en de 120 millioen Russen in beweging komen, behoorlijk eten,

minder gauw sterven! als eens de bevolking van Afrika (170 millioen) en Zuid-Amerika (30 millioen pas) zich uitbreidt, hooger levensstandaard bereikt! Verwacht dat alles in de toekomst ook. Uwe menschheidssolidariteit zal hen allerkrachtigst daarbij helpen. De maagdelijke terreinen zullen dan zeer zeldzaam zijn [1]).

Zeker, de productie zal wel toenemeu, zoo de voorwaarden daarvan vervuld blijven. Wij moeten aannemen, dat naast gunstige ook ongunstige omstandigheden zich zullen voordoen, Kritiekloos optimisme wordt door niets gerechtvaardigd. Wij allen verlangen, hetzij dan egoïstisch of altruïstisch, naar dat enorm vergrootte produkt. Wij moeten dus aannemen, dat ten minste het begin dier blijde toekomst ook door onze organisatie zal kunnen bereikt worden. Zij kan hier wijzen op wat door haar reeds verricht werd. Dat zegt wel wat meer dan eene voorspelling en eene pretentie. Eene groote productietoename met algemeene welvaartsvermeerdering en enorme bevolkingsuitbreiding had feitelijk plaats onder onze kapitalistische organisatie, in de afgeloopen eeuw [2]). — En de rest is voorspelling.

Wat geeft eerder recht tot bluffen, een bloote voorspelling of feitelijk verricht werk?

Zal de productie blijven toenemen, dan onderstelt dat

1) Verg. F. OPPENHEIMER: „Das Bevölkerungsgesetz des Malthus und der neueren Nationaloekonomie" 1901, en de uitstekende kritiek van J. WOLF: „Ein neuer Gegner des Malthus" in Zeitschrift für Sozialwissenschaft" 1901, en van denzelfden: „Bemerkungen über die Verhältnisse der Landwirtschaft im 20en Jahrhundert," t. z. pl. 1900.

2) Verg. J. WOLF's te weinig gelezen boek: „Socialismus und kapitalistische Gesellschaftsordnung" 1892.

de toewijding van vele begaafden met heel hun hoofd, hun hart, hun tijd. Zullen zij dat doen zonder extra-belooning, terwijl anderen luierend de vrucht van hun werk opeten? Geen helder denkend mensch kan dit anders dan als een utopie beschouwen. En als eene zeer leelijke!

Ten tweede wil Mevr. HOLST bewijzen, dat nu weldra de gemeenschap zal gaan produceeren en wel beter dan de vrije ondernemers. De gronden voor deze voorspelling zijn: toename der klassetegenstellingen, der overproductie, der krisissen, der werkeloosheid. Altijd weer wordt hetzelfde beweerd. Toch hebben eenigszins zelfstandig denkende socialisten als BERNSTEIN en CROCE moeten erkennen, dat die heele toename onbewezen is. Leest daar nu TREUB'S tweede deel eens op na. Bedenkt verder, dat onze groot-industriëele productie nog jong is, nog zeer jong (geen eeuw oud, in vele opzichten nog lang niet), dat zij dus zeker nog niet heeft getoond alles wat zij vermag. Volgens MARX' eigen criterium moet zij dus nog niet vervangen worden [1]). Bedenkt verder dat vele van de ergste fouten uit het begin der nu nog durende jeugd van dat stelsel van productie al reeds zijn verdwenen, zelfs in Engeland, ook al volgens MARX en ENGELS. Bedenkt ook nog, dat vele factoren van onze maatschappelijke organisatie eerst sedert kort en nog zeer onvolledig werken, zooals de vakvereenigingen der arbeiders, die der onderne-

1) K. MARX: „Zur Kritik der politischen Oekonomie" ed. v. 1897 (KAUTSKY): „Eine Gesellschaftsformation geht nie unter, bevor alle Productivkräfte entwickelt sind, für die sie weit genug ist," p. XII.

mers, de controle door het publiek onder leiding der intellectuëelen, die van den staat onder wisselende partij-invloeden, waarvan geen enkele geheel overheerscht, sociale politiek van staat en gemeente, controle van de kerken die wel zullen moeten leeren meer aan praktische moraal te doen, coöperatie, verhoogde opvoeding van allen enz., enz. Nog eens, dit alles werkt pas kort en gedeeltelijk, veel is nauwelijks aangevangen.

Lijkt een maatschappij, waarin dit alles groeit en zich ontwikkelt, waarin telkens oude misbruiken verdwijnen of ten minste bestreden worden, op een ondergaande? De abstracte MARX zag alleen een abstracte maatschappij, die hij met logisch gegoochel trachtte te begrijpen of liever te construeeren; van de reëele werkelijkheid zag hij maar een klein beetje. De rest praatte hem blindelings na, — of ziende een pakkend propagandamiddel in de totaal foute voorstelling.

De klassetegenstellingen nemen in heel de beschaafde wereld af, nergens toe; er is nu veel minder afstand tusschen een milliardair en een onderwijzer dan vroeger tusschen een arm edelman en een rijk koopman. De arbeidersvereenigingen, de arbeiderspolitiek, de mogelijkheid van de sociaal-democratische partij zelve bewijzen eveneens, dat de klassetegenstellingen verminderen. Alleronaangenaamst voor de propaganda! De middelvermogens nemen toe in aantal [1]). Van hoogeren arbeider

1) Het aantal aanslagen in de vermogensbelasting nam in Nederland toe van 79.912 in 1899 tot 85.192 in 1903, het meeste namen toe de vermogens van *f* 15—30.000, dus juist de middelvermogens! „Jaarcijfers. Rijk in Europa 1903": p. 116.

tot groot ondernemer, van spaarbankinlegger tot grootkapitalist bestaan alleen geleidelijke overgangen (zonder wetlijke of conventioneele barriéres), die voortdurend door een individu of in een paar geslachten overwonnen worden. Zijn er onoverkomelijke hinderpalen op den weg van af onderwijzer, hoofd eener school, leeraar met M. O. akte, gepromoveerd leeraar, professor, zelfstandig geleerde? kunnen aanleg en inspanning dien weg niet afleggen? is het wenschelijk, dat het zou kunnen zonder aanleg of inspanning? Hebben in den winkelstand niet voortdurend opwerkingen plaats? De adel is het laatste onbeteekenende restje van echte klassetegenstelling. Heel de rest is onderworpen aan de wetten der sociale heffing en daling.

Er is dus, zooals wij zagen, geen verergering van sociale tegenstellingen en ongerechtigheden, die onvermijdelijk tot een katastrofe zou voeren. Die heele verergering is niets dan socialistische fantasie.

Bedenkt nu nog bovendien, wat ik al meer betoogde: de steeds intensievere vrije productie eischt, dat steeds meer de waarlijk beste krachten de beste, d. i. de moeilijkste en gewichtigste plaatsen verkrijgen en het hoogste beloond worden. De waardeering der individueele praestaties moet uit dezelfde gronden steeds objectiever, wijder en dieper worden. Nog hapert in beide opzichten ongeloofelijk veel. De onvermijdelijk intensiever wordende productie zal onvermijdelijk, hoewel langzaam waarschijnlijk, verbetering aanbrengen. In eene socialistische maatschappij, eene met massaheerschappij over alles, zijn wij even zeker van een snellen en vol-

ledigen achteruitgang in deze beide opzichten. Na al het gezegde kunt u zelve betoogen waarom.

En nu de derde profetie: de gemeenschap zal beter produceeren! Zoudt u zelf een of ander zaakje, een schoenmakerswinkel of een school, graag laten beheeren door de meerderheid van stemmen van al de familieleden of zelfs ook maar van al de betrokkenen? Bedenkt u nu eens goed! Maar 't moet uw eigen zaakje zijn, u moet er direct belang bij hebben, dat het goed gaat, en u moet, als het slecht gaat, u niet kunnen verschuilen achter een ander. U begrijpt, een experiment op risico van een ander durft men allicht aan. Vandaar het vertrouwen der socialisten in hun proefnemingsplan.

Zoo vaak de uitbreiding der productie moeilijk was, als inventiviteit, energie, durf een hoofdrol moesten spelen, heeft de inspanning der zoo begaafde enkelingen ontzaglijk veel beteekend. Ik denk aan de groote landontginningen der middeleeuwen, aan de koloniale expansie en de ontdekkingstochten, aan de geweldige vernieuwingen der 19e eeuw. Die laatste eeuw alleen, zoo overheerscht door privaatbezit en concurrentie, heeft wel bewezen, hoe geweldige macht die persoonlijke inspanning is, aangespoord door de hoop op meer welvaart en beteekenis. Deze beproefde en groot bevonden macht zal de socialistische productie in ieder geval ontberen. En zij werkt in het groot zoowel als in het klein. Wie zal nog zijn best doen, als het resultaat ervan kan opgeheven worden door het gedrag der anderen? In den volksarbeidsstaat zal de meerderheid van welk lichaam dan ook: staat, gemeente of bedrijf,

de productie leiden, beheerschen. Óf direkt, daartoe is zij geheel onbekwaam, óf door een representant, dan zal deze, die door die meerderheid dus zeker al niet goed gekozen zal wezen, voortdurend letten moeten op de stemming, den wil van zijn oppermachtigen souverein, de domme meerderheid. Wat een onvrijheid, wat een logheid, wat een achterlijkheid! Wat een armoe!

Onze vrije-talenten-industrie heeft zóó veel geproduceerd, de productie zoo zeer verbeterd, dat het socialisme zijn droom er op kan baseeren, maar tevens wil het die basis veranderen, wegrukken! Is dat wijs? Zal die nieuwe onbeproefde basis, de productie beheerd door de massa, geheel ingericht om der massa aangenaam te zijn, evenveel, neen, veel, veel meer produceeren? Is die verwachting geen sprong in het duister? In eigen zaken zou ieder dat vinden, in de zaak van allen denkt men luchtiger, frivoler: de eigen risico is klein. Is dit zelf weer geen waarschuwing?

Op deze utopie wordt alles gebaseerd. Kan het eigenlijk gekker? Wat wij voorloopig bij ervaring, lange, pijnlijke, algemeene ervaring, w e t e n, is, dat alle gemeenschapsproductie duur en log is, omslachtig, improductief, vergeleken met die van zelf winnende, zelf verliezende, zelf verantwoordelijke individuen. Dit w e t e n wij. Wie het wil b e g r ij p e n, k a n het ook begrijpen bovendien. Ik bedoel: zielkundig inzien, dat het zoo moet zijn, niet anders kan zijn.

Nog even moet ik een klein dom foutje (in al. 3, kol. II) terugdringen. Productie voor eigen gebruik zal de socialistische productie zoo min kunnen zijn als de individualistische. Die is onmogelijk bij arbeidsverdeeling:

wie scheermessen slijpt, zal toch wel wat anders gebruiken dan scheermessen, wie domheden schrijft, zal toch wel wat anders willen eten, een matroos kan toch niet tegelijk druiven kweeken, of in een mijn werken! Mevr. H.'s naiviteit is Van Eeden waardig. Er is maar één middel om de warenproductie met de arbeidsverdeeling kwijt te raken, en dat is: de bittere armoe der wilden weer invoeren.

Ondanks al. 4, kol. II, zullen wij in kol. III zien, dat, ook volgens Mevr. HOLST, de nieuwe moraal niet veel anders zal zijn dan de oude. Maar al. 4 belooft nog groote veranderingen, die neerkomen op de vervanging van hierarchie door broederschap — jawel, maar daarbij onvoorwaardelijke onderwerping aan de meerderheid en hare representanten, want de basis dier maatschappij zal immers juist zijn de solidariteit, de absolute onderwerping van eigen neiging, eigen wil, eigen oordeel zelfs, aan de groep, d. i. aan de meerderheid [1]). Mevr. H. geeft dus heusch wel andere woorden, maar feitelijk zal worden verlangd gehoorzaamheid als van een lijk aan de heerschers, en dat zonder tegenwicht, en in alles, want de arbeidsstaat bemoeit zich met alles. De vrijheid der nieuwe maatschappij zal dus voor de minderheid neerkomen op onverdraaglijke tyrannie. Wat een heerlijke verandering! Nu, in ónze maatschappij, bestaan er vele machten en geen enkele is absoluut, ja zelfs van geen enkele is het gebied heel wijd, daardoor zijn de individuen in tallooze opzichten vrij, ééne gewichtige voor-

1) Leest eens over Dr. GORTER's rapport over het overleg der Fransche socialisten ter uitvoering der Dresdensche motie in „Het Volk" van 6 Januari 1905.

waarde van hun kracht en ontwikkeling, die weer de voorwaarde van kracht en ontwikkeling van het geheel is! Dan, in de ideaal-maatschappij: ééne absolute macht, die der meerderheid, die alles kan, alles mag, alles doet, zonder eenigen rem of tegenwicht, dus: absolute tyrannie, verbrijzeling der individuen, en als onvermijdelijk gevolg: een arm en machteloos geheel. Wat zou de oppositie van die toekomst terug verlangen naar onze vrijheid!

In al. 5 moet de bourgeoise, Mevr. ROLAND HOLST, weer aan de arbeidersklasse voorhouden, dat het socialisme hun ideaal is. Raar! Waarom zwijgt Mevr. H. niet en laat zij zich niet bescheiden door die eenige brengers van het ideaal, de arbeiders, onderrichten? Als alleen de arbeiders dit ideaal kennen, waartoe dan MARX, ENGELS, BEBEL, LIEBKNECHT en de kleine profeten als SINGER, Mevr. HOLST, Mr. TROELSTRA, HUGENHOLTZ, Dr. GORTER, etc. etc.? Wijst dit alles niet op humbug en opschroeverij? Waarom die arbeiders als mystische bewaarders en brengers der toekomst voorgesteld en feitelijk door bourgeois een enorme arbeid verricht om aan die arbeiders dat ideaal in te stampen? Is het geen boerenbedrog? De priester die het stomme afgodsbeeld voorzingt van zijn macht!

Overigens ziet Mevr. H. bij het stellen van de voorwaarden van dat ideaal even wat realiteit. Zij noemt die voorwaarden „de politieke en ekonomische organisatie der arbeidersklasse," en „de stijging van haar zedelijk en verstandelijk peil boven dat der bourgeoisie," — juist zooals eens de burgers zich boven den adel verhieven. De praktische conclusie moest nu zijn: afwachten tot, uit intrinsieke krachten en door den gang der omstan-

digheden, o.a. door de praestaties en den vooruitgang der proletariërs zelven, dit peil feitelijk bereikt is. Is het inzicht in die voorwaarden iets waard, dan moet het tot het tweede inzicht leiden, dat revolutie voor die verheffing niets ter wereld baten kan. Zoomin als eene meerderjarigheidsverklaring van een kwajongen een wijs man kan maken. — 't Mocht wat, in al. 6 is al. 5 al vergeten. Zoo'n revolutionaire geest springt vlug.

Mevr. H. zal wel even voor hen zeggen, wat volgens haar alleen de arbeiders (lees: een heel klein deel der arbeiders) inzien.

Al. 6 zegt ons dan, dat de nieuwe gezindheid moet zijn revolutionair, en dus preekt zij de neiging tot revolutie. De ideale maatschappij is nu (al. 6), niet meer te bereiken door de vervulling der eenige in al. 5 genoemde voorwaarden, maar daarentegen door „stelselmatig georganiseerd verzet tegen de heerschende klassen" (regel 23, 3e kol., van onderen) [1]). Ik geloof Mevr. HOLST geen onrecht aan te doen met aan te nemen, dat niet in de kleine al. 5, maar in de groote al. 6 hare ware meening is uitgedrukt, de rest stemt immers met de laatste al. overeen.

Voelt Mevr. H. nu niet, dat het „stelselmatig... verzet" van al. 6 lijnrecht in strijd is met het als evangelie beschouwd historisch materialisme? Volgens dat stelsel van MARX en de zijnen moeten de ideologiën, in de eerste plaats de moraal, den oekonomischen onderbouw volgen en zijn zij van dezen afhankelijk [2]).

1) Zoo ook MARX en ENGELS in het „Kommunistisch Manifest."

2) MARX: „Zur Kritik der politischen Oekonomie" 1859 ed. v. 1897: p. XII, en „Das Kapital" I (ed. v. 1872): p. 166, 385 noot 89.

Nog in dit zelfde artikel spreekt zij het MARX na. En nu hier draait zij het eensklaps om. Hier beweert zij, dat de ideologie, de moreele gezindheid moet vóórgaan, de ekonomische toestand zal wel volgen. Is dat consequent? Is dat wetenschappelijk? Het mag dan orthodox-wetenschappelijk socialisme heeten, en dat is het ook wel, het is tevens onlogisch, tegenspraak met zich zelf, doodgewone onzin. Historisch materialisme en revolutieprediking zijn niet te vereenigen. Daar helpen frasen noch drogredenen aan, noch superieure hoon. Eén van beide reclamemiddelen moet men laten vallen; waarschijnlijk zal men het eerste opgeven, naar den gewijzigden geest des tijds, het tweede pakt nu meer.

Volgens al. 6 zijn de deugden van den arbeider bij privaatbezit: nederigheid, gedweeheid, onderwerping, onderdanigheid. Natuurlijk is deze lijst geheel onjuist en onvolledig, want 1° werden vele andere deugden gedurende vele eeuwen van privaatbezit ook aan het volk gepredikt, zooals: liefde voor allen, barmhartigheid, plichtsvervulling tegenover vrouw en kind, matigheid, streven naar zelfvolmaking, en ook zuinigheid, vlijt, eerlijkheid — lees toch de werken van den pas gestorven S. SMILES, en 2°. werden en worden deugden als nederigheid, ootmoed, onderdanigheid niet alleen aan arbeiders voorgehouden. Wat heb ik als jongen 'n disputen met mijn vader gehad, een zéér goed en beminnelijk man, omdat hij van mij en van ieder eerbied voor alle gestelde machten verlangde, en ik het recht van kritiek verdedigde.

Opeens wordt nu door Mevr. HOLST van algemeenmenschelijke deugden gesproken en erkend, dat deze

nog deugden blijven ook bij veranderde maatschappelijke verhoudingen, — natuurlijk in strijd met het herhaaldelijk door Mevr. H. uitgesproken beginsel: deugden veranderen met de maatschappij; als de maatschappij geheel veranderde, zouden dus alle deugden moeten vervallen, het blijkt derhalve, dat Mevr. H. zich hare toekomst-maatschappij toch maar weinig veranderd denkt, — zeker heel wat gematigder en verstandiger.

De algemeen-menschelijke deugden zullen dus blijven; maar de deugden der vroeger onderworpen klasse worden dan ondeugden; „moederdeugd" wordt dan de revolutionaire gezindheid met hare dochters: „trots, ontevredenheid met het bestaande, drang tot weten, zelfbeheersching, vrijwillige discipline, volharding etc." Laten wij deze lijst eens nagaan. Eerst maar de dochters, aan de dochters zal men de moeder kennen!

„Drang tot weten" is zeker niet nieuw, hij geldt al eeuwen lang als deugd. Bij verreweg de meesten wordt die kennisdorst al heel gauw gelescht. 't Is naar, Mevr. HOLST, maar die mooie dorst is afhankelijk van aangeboren geestvermogens en een zeldzame gave: 999 per mille bezitten dien drang niet en kunnen hem door hunnen schedelbouw en hersenvolumen, alias en even waar: door hun geestescapaciteit, niet bezitten, nooit verwerven [1]). Ik wou dat het anders was, ik wou dat een goed onderwijzer de geestvermogens van een leerling kon vermeerderen. Maar het kan niet, niemand kan het. Ik neem de ervaring, niet de illusiën, niet de theoriën mijner

---

1) Verg. MATIEGKA: „Beziehungen des Hirngewichts zum Berufe," Politisch-Anthropologische Revue, April 1904, en HEYMANS: „Einführung in die Metaphysik" 1904, p. 86 en volg.

lezers tot getuigen. Een vergissing is hier licht mogelijk. Goede opvoeding, voeding en onderwijs kunnen een gegeven aanleg opvoeren tot zijn eigen toppunt, dat hij te voren niet bereikt had, maar dien aanleg verhoogen? dat is heel wat anders. En dan die mogelijkheid van opvoeding en goed onderwijs! Hoevele *echte* paedagogen zijn er? Hoe zullen wij hun gegeven aantal vergrooten? Daartoe zouden er meer noodig zijn en wij hebben er juist niet meer! 't Een zit vast aan het ander. Wij hebben de voorwaarden tot onbeperkte verbetering *niet* in de hand. — Groote vermeerdering van kennisdorst is uiterst wenschelijk, niets is zoo wenschelijk en tevens zoo onwaarschijnlijk. Wel is er kans op eenige, langzame verbetering, zoo velerlei voorwaarden vervuld worden.

„Volharding" is niets anders dan de oude energie; werd zij niet al lang aan ieder gepreekt? Wat zijn hare kansen in de ideaalmaatschappij? Daar zal niemand gebaat worden door eigen grootere volharding, zoolang de anderen niet even volhardend zijn geworden. Ik hoor al klagen: wat baat mijn ijver? 't is boter aan de galg zoolang de troep luiert. Mevr. H. zag dit in kol. I al. 4 wel in. Zou niet klaploopen de moederdeugd worden, van den slappen op den fermen? — Er is dus niet de geringste waarschijnlijkheid, dat de „volharding" een goeden voedingsgrond zal vinden in den volksarbeidsstaat.

„Zelfbeheersching" is ook al zoo'n oude deugd, pas werd zij door Mevr. H. onder den naam van onderwerping afgekeurd. Feitelijk is zelfbeheersching op zich zelve geen deugd; de vraag is: zelfbeheersching tot

wat? door wat? Zelfbeheersching wil zeggen, dat eene vaste neiging opkomende neiginkjes overwint of terugdringt. Het hangt er dus van af of die vaste, overheerschende neiging goed is en welke andere neigingen zij terugdringt. Als fanatisme ieder sprankje van zelfkritiek vertrapt, is dat een droevige zelfbeheersching.

„Vrijwillige discipline" — een mooi ding, nu ook zeer nuttig voor boeren, burgers en buitenlui! Maar als die vrije discipline later te kort schiet ter bereiking van kompleete solidariteit, wat dan? Dan vrijheid van het individu, of doodgewone dwang door de gemeenschap? Wat zal het zijn? Anarchisten, hoort! Liberalen en anti-revolutionairen, hoort! Mevr. ROLAND HOLST, wel bekend uit de Aprilbeweging, zal dadelijk, als regelrecht gevolg uit haar principe, den dwang der stakers op hen die niet staken willen ten scherpste afkeuren, zij zal KUYPER'S wetten, die **zelf**-discipline waarborgen, toejuichen. De logica eischt het, maar...!! Het spreekt van zelf, dat de absolute almacht van den demokratischen arbeidsstaat, d. w. z. de staat als patroon geregeerd door de meerderheid of hare leiders, het is onvermijdelijk, dat die staat in plaats van vrije zelfdiscipline toe te laten, zeer hardhandig hem zal dwingen die het niet met hem eens is. Arme minderheid van dan, arme vrijheid, arme bereiders der toekomst dan!

Eindelijk die „ontevredenheid met het bestaande." Zij geldt nu bij Mevr. H. als een deugd voor arbeiders, zal zij d a n ook zoo in tel zijn? Zal de minderheid met het dàn bestaande ontevreden mogen zijn? Zal die ontevredenheid wat baten, waar ieder vastgeklonken zal zijn aan de massa, en eensgezindheid met de

massa zal gelden als ideaal? Zullen „solidariteit" en „revolutionaire gezindheid" niet blijken in absoluten strijd met elkaar te zijn? Maar ook op zichzelve beschouwd: is die ontevredenheid per se toe te juichen? Wil zij iets meer zijn dan afgunst en slecht humeur en onmacht om te leven en veeleischendheid, dan heeft zij tot voorwaarde hoogere geestelijke vermogens; dan eischt zij verder zien dan anderen en vasten wil tot inspanning, d. w. z. zeldzame eigenschappen.

Ware uw onvermoeide propaganda noodig, zoo deze laatste eigenschappen bij het volk algemeen waren? Zouden niet de bezitters van die eigenschappen zich in alle eeuwen een goede plaats hebben verzekerd en dit nog doen? Zouden de andere ontevredenen niet zijn zij, die op de schouders van de beteren vlug vooruit willen, een log lastje? Is ontevredenheid niet alleen mooi in hem, die meer en beter kan, zelf? Anders lijkt zij op die van den luiaard in de hondenkar, die nóg nerveuzer ijver van zijn klein beestje vergt. — Och, ontevredenheid preeken en tevens solidariteit! iemand vooruitzweepen en tegelijk hem vastklinken aan een berg! Mevr. HOLST weet heel goed, dat er nooit en nergens een progressieve massa was. De massa kan alleen profiteeren door den vooruitgang van individuen, soms vrij talrijke. Had de massa haren wil gehad, dan waren wij nu nog conservatieve hongerende menschenetende wilden. De massa wil niet en kan niet uit eigen kracht vooruit. Boei dus weer de begaafden aan de massa, dat moet en wil uw solidariteit, en ellende en machteloosheid wordt weer het deel van allen, tot eindelijk weer de individuen zich bevrijden en de massa

vooruitstuwen, haars ondanks. — Uw massa is nauwelijks uit zich zelve boos op wie zij als haar onderdrukkers beschouwt, u moet hare élite zelfs eerst nog ontevreden en boos maken. Kunt u uwe oogen niet eens uitwrijven en de werkelijkheid der eeuwen en van onzen tijd zien? en dan ook erkennen?

Wij hebben nu nog met ééne nieuwe deugd, n.l. den ouden „trots" te doen, de zelfoverschatting. Wij hebben hem aan den adel afgeleerd, bij het proletariaat wordt hij nu weer aangekweekt. En met succes, hij is in arbeiderskringen al lang niet zeldzaam, wie er een schijntje van een paar negatieve deugdjes heeft, roemt en prijst zich zelf aldoor daarom. Mevr. HOLST wou nu, niet de vervulling van haar eigen voorschrift (al. 5), niet dat de arbeider wacht tot hij intellectueel den beschaafden burger overtreft en dit bewijst o.a. door de hulp der bourgeois-socialisten beslist af te wijzen, een éérste symptoom, en door verdere daden van zelfstandig intellect, door geestelijke productie op alle gebied. Neen, Mevr. H. wil, dat de arbeider zich maar vast, wissel op de toekomst, boven iedereen stelt, trotsch op zijn wenschen, op de plannen van anderen, trotsch op zijn trots! Deze deugd der zelfoverschatting zal wel populair worden. Heeren en dames bourgeois-socialisten preeken den handenarbeiders voor, dat zij de heerschende klasse moeten worden, arme kroonprins, nu reeds door zijn mentors overheerscht. De oude taktiek der vorstenopvoeders wordt gevolgd; men vleit den kroonprins: handenarbeid is alles, handenarbeid maakt allen rijkdom. Iedereen weet beter, de onderwijzers niet het minst. Maar de ongelukkige RICARDO, dien MARX na-

volgde [1]), leert het zoo. Bewijzen de gevolgen van zoo'n intellectueele fout als deze van RICARDO alweer niet, dat het intellectueele werk van oneindig grooter kracht is dan het handenwerk? Welk handenwerk kàn zoo'n gevolgenrijke fout maken? Overigens is de hoofdoorzaak van deze overschatting van den handenarbeid bij de handenarbeiders en hunne hovelingen niet die fout van RICARDO en MARX, maar het eenvoudige feit, dat iedere partieele functie de tendenz heeft zichzelve te overschatten: het denken, de godsdienst, de militaire macht, het handenwerk — alle hebben zich op hun beurt voor de hoofdzaak gehouden en de maatschappij op zich alleen willen baseeren. Gelukkig, dat al die zelfoverschattingen elkaar opheffen, de maatschappij behoeft al die functiën, de beoefenaars van geen enkele mogen overheerschen, alle mogen aandeel hebben aan het beheer, meer niet.

Blijft er veel origineels over van het nieuwe deugdenlijstje?

Het einde van kol. II en het begin van kol. III zijn natuurlijk bezijden Mevr. H.'s meening: „natuurlijk kan deze moraal slechts gelden voor wie den klassenstrijd aanvaart." Mevr. H. meent immers, dat die moraal voor allen zal gelden, ook voor de oppositie. Gek die liefhebberij in den klassenstrijd! Hij zou de drijfkracht zijn van verleden en heden, en de toekomst zou hem toch moeten missen! Nog meer: de maatschappij was mooi en vol toekomst, toen hij er niet was (in het wilden-communisme, zie art. 2 van Mevr. H. en mijn

1) Verg. mijn opstel over „TREUB's MARX", De Gids 1904, Maart, pag. 32 en 46 van den afdruk.

2e hoofdstuk), het ideaal is, hem weer kwijt te raken, en toch is hij de drijfkracht bij uitnemendheid! Wat zal hem vervangen? Zou er in de toekomst geen vooruitgang meer zijn? niet meer noodig? Dat is bar conservatisme in spe. Wat een tyrannie en inquisitie zal dat worden! En dat alles in blind vertrouwen op de heldendaden van haar, de massa, die nooit wat kon, die altijd door anderen geholpen moest worden, nu weer aan nieuwe deugden.

Zal ik nog veel zeggen over de moederdeugd, de revolutionaire gezindheid? Mij dunkt, men kan die moeder nu wel naar hare dochters beoordeelen, die opgedirkte oude bestjes bleken te zijn of zeer verdachte blaagjes.

Het spreekt wel van zelf, dat de „revolutionaire gezindheid" hoogstens een tijdelijk vechtdeugdje kan zijn, zoolang de revolutie voorbereid wordt en duurt. Voor revolutionairen is zij de conditio sine qua non, dat eischt geen betoog. Maar dan? daarna? Wij zagen eigenlijk reeds, dat zij dan evenmin als haar dochtertje dat het meest op haar lijkt, de ontevredenheid, zeer gezien zal wezen. De toekomststaat zal, meer dan eenige andere, blinde en volslagen onderwerping eischen, en revolutionairen tegen zichzelven strengelijk vervolgen. Men bewondert alleen revolutie tegen anderen.

Wat is het erg, dat die stoute kerken voor de nieuwe deugd maar geen propaganda willen maken. Ja, dat niet iedereen het met Mevr. H. en hare actieve kameraden eens is! dat zij een klein troepje vormen met vrij zwakke praestaties! Vreemd klinkt u dat in de ooren, maar denkt eens aan de groote bevolkingen

onzer beschaafde landen, aan de enorme massa's arbeiders, en vergelijk daarmede het getal der sociaal-demokratische of zelfs dat der georganiseerde arbeiders! [1]) Ik ook verheug mij van ganscher harte in de werkelijke verbeteringen door de Engelsche trade-unions verkregen en door andere, maar... een heldere ster wordt in mijn oog niet dadelijk een zon. Denkt ook eens lang en ernstig aan wat de anderen in de 19e eeuw verricht hebben. Men moet zeer zeker de handenarbeiders en hun praestaties en hun streven zien en erkennen, maar niet alleen dat. — Overigens geeft al. 1 van kol. III toe, dat zelfs de christelijke arbeidersvereenigingen wel solidariteit kennen, hoewel natuurlijk zwak. Uit den aard der zaak is solidariteit in iedere vereeniging min of meer aanwezig, zij is voor haar wat de vitaliteit is voor het enkele organisme. Waar de vereeniging een moeilijke taak heeft, offers moet eischen, moet de trouw der leden aan haar, de solidariteit, evenredig groot zijn. Nog eens: nieuw is deze levensvoorwaarde der vereenigingen zoomin als er nu voor het eerst vereenigingen ontstaan zijn. Beide zijn wel zoo oud als het menschdom, ouder kon niet. Die nieuwheid (kol. III, al. 1) is dus weer een onbewezen blufje.

Die ellendige christelijke vereenigingen missen de revolutionaire gezindheid, en daarom is hun solidariteit niet bestand tegen het beroep op alle andere plichten, zooals die tegenover andere medeburgers, den staat en de staatsorganen, de kerk, etc. etc. Zij zijn niet eenzijdig genoeg, dus niet zoo'n handig wapen voor de sociaal-

---

1) Bv. in W. SOMBART: „Dennoch!"

demokratische leiders. Zij erkennen, dat de arbeider niet alleen arbeider is: zij erkennen plichten hunnerzijds tegenover de voordeelen die zij genieten van staat, gemeente, kerk en vele andere instituten, zooals de talrijke gemakken van het verkeer, rechtspraak, medische hulp, onderwijs, zieletroost, beschaving enz. enz. De solidariteit van de socialistische vereeniging daarentegen slurpt alle wijdere plichten op, de menschheidsmoraal gaat daar feitelijk op in de partijvechttaktiek. Vaderland, maatschappij zijn veel te wijd voor haar. Zij kan niet meer omvatten dan één éénzijdig eigenbelang. Alles moet vergeten worden voor het belang van eigen stand, eigen opvatting en eigen vereeniging. De socialist **kan** niet begrijpen, dat heel zijn streven maar één streven is, van éène relatiet kleine groep. Hij meent heusch, dat met uitzondering van een paar verstokten, heel de menschheid met hem meegaat, desnoods onbewust. Wat een engheid van blik, wat een éénzijdigheid! Die solidariteitsverenging van moreel leven mag tijdelijk een goed vechtmiddel voor de arbeidersvereenigingen zijn, een hooger, wijder moraal vormt zij zeker niet. Die aangekondigde ideaalmoraal verdwergt in tijdelijke arbeidersvechttaktiek.

De arbeiders zouden veel wijzer doen, meer bereiken, zoo zij zich medeinspanden zich zelve te verheffen, onze maatschappij te verbeteren, ons staatsleven te reinigen. Zoo zouden zij naar de eigen theorie der leiders de ware toekomst helpen bereiden.

Volgens al. 2 kol. III is de socialistische samenleving het ideaal van het proletariaat (f e i t e l ij k van een klein deel daarvan, erkent toch dit eenvoudige feit!) en dus

het doel dat de middelen heiligt. Het doet mij plezier, dat Mevr. HOLST erkent, dat het doel de middelen heiligt. Wat anders zou de middelen kunnen heiligen dan het doel? Feitelijk zijn alle moralisten het hierover eens. Maar: het komt nu nog aan op het doel en de keuze der middelen. Niet ieder doel, dat iemand gelieft te stellen, kan heiligen, en ook voor een goed doel wordt niet per se het juiste middel gekozen. Mevr. H. maakt het zich weer heel gemakkelijk. Zij stelt maar ééne voorwaarde aan het middel: dat het doel bereikt worde. Mag de arts een patient vreeselijke pijn aandoen, wanneer evenveel bereikt kan worden zonder pijn? Men kan een stad in brand zetten om zijn sigaar aan te steken. Zoo'n middel is niet het beste, want niet het eenvoudigste en er wordt meer mee geschaad dan gebaat. Een middel is goed, als het geschikt is om er het doel mee te bereiken, als het doel goed is, als er met de aanwending van dat middel tevens geen meerdere en hoogere belangen benadeeld worden. Mevr. H. vergeet dit alles natuurlijk. Alleen ziet zij gelukkig toch in, dat die middelen verschillen moeten naar de omstandigheden, in Nederland andere dan in Rusland. Als de theorie, die Mevr. H. in al. 5 kol. II voorstond, juist is, zoude in Rusland eerst nog heel wat anders moeten gebeuren, vóór er op het socialisme kon aangestuurd worden. [1]) Eerst zou het kapitalisme er nog moeten ontstaan, dan bloeien, dan zichzelf opheffen. De Russische socialisten

1) Vergelijk voor Rusland vooral VON DER BRÜGGEN: „Das heutige Russland" 1902, een buitengewoon leerrijk boek, dat vooral nu gelezen moet worden.

vinden dat natuurlijk niet, zij achten het socialisme, in strijd met de geliefde theorie, altijd goed en overal mogelijk. Hoe oordeelt Mevr. H. hierover? Verlangt zij, dat de Russische socialisten, zooals de theorie meebrengt, in Rusland nu eerst het kapitalisme zullen bevorderen? Zoo niet, dan wil zij het historisch materialisme niet toepassen.

Mevrouw HOLST stelt als voorwaarde voor de opkomst harer nieuwe maatschappij, dat hare organen in de oude volgroeid zijn en dat de meerderheid de nieuwe maatschappij bewust begeert. Overrompeling en gewelddaden keurt zij dus af, omdat zij toch niet tot het doel voeren. Zeer verstandig. Alle soorten van dwang door stakers op arbeidswilligen uitgeoefend, keurt Mevr. H. dus alweer af. Het doet mij plezier.

Maar verder (al. 3). Ieder klein doel moet ondergeschikt gemaakt worden aan het groote doel. Toepassing door Mevr. H.: geen streven naar persoonlijke welvaart! De knappe werkman besteede zijn kracht niet aan zijn werk, maar aan de propaganda. Praten worde ieders hoofdtaak, de rest verwaarloosd. Daar staan vele ooren wel naar. Dat treft weer aardig. Preek aan de menschen wat ze graag hooren! — Gelukkig wordt ook meer geëischt. Welvaart en vrijheid moeten opgeofferd worden om het ééne einddoel te bereiken (al. 3). Dit klinkt prettig fanatisch. Hooren zal men vooral de aanmaning tot niet veel werken en wel veel praten. Zou die eenzijdige opvoeding praktisch zijn? Zou zoo de nieuwe maatschappij volgroeien? Zouden zoo de productiemiddelen tot in het wonderbare toenemen? Zijn woorden dan de stoom der nieuwe industrie? Wat een

advokaten-paradijs! Volksleiden het eenige aangekweekte en geëischte talent. Wel een beeld van de socialistische maatschappij. Vreemd worden die aanstaande dragers van de nieuwe productie voorbereid: ze zullen alleen redevoeringen kunnen houden.

Laten wij uit al. 3 vooral noteeren, dat de vrijheid ook opgeofferd moet worden, met de rest blindelings geofferd voor de middelen die de vóórpraters aanwijzen.

Maar ziet: het einde der al. brengt nog eene verrassing. In al. 2 werd geweld afgekeurd, zeer verstandig en consequent, daar geen der noodige voorwaarden (erkend in kol. II, al. 5) er mee bereikt kan worden. En nu in al. 3 (kol. III) is geweld eensklaps geoorloofd! Overigens hier alleen in de vorm van staking of boycot, maar die zijn feitelijk geen geweld, als ze op behoorlijke wijze geschieden. Dus wat wordt nu bedoeld? Toch eigenlijk wel „geweld als dit het eenigste middel is?" echt geweld? Dan wordt de theorie van al. 5 kol. II geheel verlaten. Zouden theorie en praktijk, moraal en moraliteit soms héél ver uiteenloopen?

In al. 4 kol. III wordt eensklaps erkend, dat vlijt een deugd is en ook bescheidenheid, — straks werd trots gepreekt, die twee vloeken toch. Het oordeel der kameraden zal de maatstaf zijn, hoever de vlijt („ca'canny") 1) en de bescheidenheid gaan mogen. Daar de meerderheid noch vlijtig noch bescheiden is, zullen beide deugden zich niet heel ver ontwikkelen kunnen.

Spaarzaamheid is volgens onze schrijfster wel een

1) Vergelijk over die remming van vlijt, die prediking van luiheid, VON REISSWITZ: „Ca'canny" 1902.

deugd, maar niet als zij met het doel „opteleggen" (sparen) van het lidmaatschap eener vakvereeniging afhoudt. Ik zou het hiermee geheel eens zijn, zoo Mevr. H. wilde erkennen, dat de vereeniging moet wijken, waar de kinderen hongeren of noodzakelijk geld voor hun opleiding behoeven. Het nieuw geslacht is ook een heilig belang, vooral voor de ouders, en het vakvereenigingsgeld wordt vaak dwaas besteed. Partijbelang gaat toch niet boven menschheidsbelang, dat zeer zeker eng betrokken is bij de kweeking van het nageslacht? Of maakt het groot verschil, zoo de partij de sociaal-demokratische, die der schrijfster, is? Eigen oordeel moet hier geoorloofd zijn. Of vindt Mevr. H. 't goed, zoo de socialistische arbeider trouw zou bijdragen tot een christelijke of liberale vakvereeniging? Moet wie de gedragslijn der vereeniging afkeurt, toch maar steeds bijdragen, onderworpen, deemoedig, zonder protest, als een slaaf? Mevr. H. bedenke, dat haar raad heel best tegen haar doel kan gewend worden! — Huiselijkheid mag ook niet van gemeenschapsleven afhouden. Maar wie nu liever thuis zit of een hekel heeft aan dat eeuwige gebabbel en gezwets van de broeders en de leiders, mag die de nieuwe deugd der zelfdiscipline te pas brengen, de ondeugd der onderworpenheid afleggen en — zijn eigen zin doen? Of moet hij voor iedere stap aan zijn nieuwen en allesbeheerschenden baas om permissie vragen, bedrogen meerderheidsslaaf met revolutionaire gezindheid?

Wat goed is voor het individu en zijn gezin, kan schadelijk zijn voor de klasse, zeer zeker. Maar wie zal beslissen? dat is de groote vraag. Oneindig veel

beter hebben de oudere moralisten dien strijd tusschen de verschillende plichten behandeld. Het is natuurlijk heel eng, het zoo voor te stellen, alsof plichtsvervulling tegenover zich en het gezin niet ook belangrijk voor de klasse zou zijn, en voor wat veel meer is dan de klasse: de maatschappij en de menschheid. Mevr. HOLST vergat die twee kleintjes hier, in den volgenden kolom denkt zij weer aan hen. — Wie een kind heeft, moet er voor zorgen; aan de vereeniging had hij dan maar wat eerder moeten denken. Maar zeker, men moet streven beide plichten en nog zoo vele andere te vervullen. Mevr. H. heeft allerminst bewezen (wel gezegd, maar dat is niet hetzelfde), dat de zeer problematische plicht van het steunen van de oogenbliks-politiek van het vakvereenigingsbestuur moet gaan boven de zekere plicht tegenover de eigen kinderen. En of de meerderheid van het proletariaat, ook van de vaders en de moeders, er zoo over denkt?

Weten de proletarische moeders helder bewust, dat van hen verwacht wordt de opoffering der moederplicht aan de vereeniging? en wel niet naar hun eigen oordeel en geweten, maar naar dat der meerderheid, grootendeels ongehuwden, en der fanatische leiders?

Voelen de kameraden, en die het begeeren te worden, dat een benauwde dwingelandij hen onvermijdelijk wacht?

Het blijkt voldoende. De oude deugden worden door Mevr. HOLST slap erkend, hun aankweeking en aanmoediging acht zij zeker niet noodig. Ik zou wel durven vragen: heeft Mevr. HOLST zich hier de werkelijke verhoudingen, de heele realiteit van het leven wel helder voorgesteld? Is zij zich goed bewust geworden, hoe

dringend noodig en hoe relatief zeldzaam en weinig kompleet die oude deugden beoefend worden? Doodgewone eerlijkheid en goede trouw, vlijt, matigheid, liefde voor vrouw en kind (resp. voor man en kind), waarheidszin, zijn toch bij de overgroote meerderheid in alle klassen nog zoozeer het aankweeken waard. Als Mevr. H. eens even kalm doordacht, niet polemisch niet debatteerend met een tegenstander, en hare ervaring buiten de volksvergadering eens raadpleegde, zou zij dan niet voelen, dat het opwekken tot trots en revolutionaire gezindheid wel van deze noodzakelijkste deugden zal aftrekken, maar ze lang niet overbodig maken.

De wel zéér kort geschetste proletarische ethiek van Mevr. H. wordt in al. 5, kol. III erkend, ook uit bepaalde behoeften te zijn voortgekomen, zeer zeker, en wel uit de bepaalde partijtaktiek. Is Mevr. H. zich hiervan bewust? De aanhangers van andere moralen zouden zich niet bewust zijn, dat hun zedelijke normen in de maatschappij wortelen. Zóó gezegd, is dit onwaar, zooals ik al boven aantoonde. Er zijn moreele stelsels, die een bovenmaatschappelijke basis aannemen. Maar er zijn er ook andere. Om van ouderen niet te spreken, is Mevr. H. onbekend met het streven van GROTIUS, HOBBES, LOCKE etc.? met de geheele evolutionistische school? Maar dan moest zij toch niet over moraal schrijven en niet zoo deftig oordeelen over wat zij niet kent. Mevr. H. kan alleen zoo bout spreken, omdat zij meent, dat hare lezers de geschiedenis der ethiek niet kennen. De trotsche tirade van al. 1, kol. IV, is dus ongepast. Zij is ook slecht geformuleerd. Naar deze woorden

verwerpt zij de heele bestaande moraal, keurt zij alles af, wat wij nu goed noemen. Maar zij meent dat natuurlijk niet, zie al. 6, kol. II en al. 4, kol. 3 van dit zelfde artikel! Waarom zegt zij het dan? Botsen alle daden van tegenstanders met Mevr. H.'s moraal? is zij verontwaardigd, als eene dochter hare zieke moeder verpleegt? of is zij het alleen, als deze die plicht verwaarloost zonder hooger motief? Mevr. H. zal het zoo wel meenen, maar dit is zeer ouderwetsche, gewone moraal, niets nieuws.

Het slot der al., dat het historisch materialisme het oordeel zou verzachten, is heel lief en prettig voor ons om te hooren. Maar we vertrouwen 't niet recht. Is het oordeel van „Vörwarts," „Het Volk," BEBEL, CLARA ZETKIN, ROSA LUXEMBURG e. a. zacht? of zijn zij het historisch materialisme niet toegedaan? Nu vindt men de behandeling van een tegenstander al heel gauw zacht. Ik twijfel geen oogenblik, of Mevr. HOLST meent de tirade, zoolang zij ze schrijft.

De sociaal-demokratische schrijvers hebben de theorie van het historisch materialisme nooit begrepen of diep doorzocht of juist geformuleerd. Zeker ook niet in het totaal on-origineele boekje van ENGELS over den oorsprong der familie, noch in zijn oppervlakkig boekske over het socialisme als utopie en wetenschap, hoewel KAUTSKY deze beide nog wel theoretische hoofdwerken noemt [1]). Beide werkjes zijn wetenschappelijk waardeloos. Ook in MARX's „Kapital" wordt deze theorie niet meer dan

1) In de voorrede p. VI van „Das Erfurter Programm" 1902.

even aangeroerd [1]). Zooals zij dan van deze zijde geformuleerd wordt, is deze theorie zeer eenzijdig en onvoldoende; deze vrienden hebben aan het groote waarheidsdeel der theorie geen dienst bewezen. Zij moest in hun handen meer tot reclame dan ter vorsching dienen. Zoo wordt het begrijpelijk, dat de sociaaldemokraten in hun redeneeringen die theorie telkens vergaten; zij is nu eenmaal niet te vereenigen met dat kinderachtige revolutiegedweep, met het aannemen van de revolutionaire gezindheid als een hoofddrijfkracht, het bewust verlangen als een hoofdvoorwaarde van de sociale verandering (kol. III, al. 2). Deze ideologiën volgen immers, naar de theorie, de oekonomische verandering. De theorie staat of valt hiermee. [2]) Ernst maken met de theorie zou de heele demagogie opheffen. En dat ware wat veel gevergd van de demagogen.

Nog eens, naar aanleiding van de grootspraak in al. 1, kol. IV: worden in de socialistische volksvergaderingen en in de socialistische pers toorn en haat tegen de kapitalisten verzacht of.... opgewekt? Het kan zijn, dat het eerste wel eens voorkomt. Eerlijke, nog denkende aanhangers, getuigt eens of gij niet meesmuildet bij het lezen dezer passage van Mevr. H.'s artikel!

Kol. IV al. 2 is ook vol illusiën. De proletarisch-socialistische moraal (dat is dus: solidariteit en revolutionaire gezindheid) zou in oeroude instinkten wortelen,

1) Vergelijk mijn opstel over „TREUB'S MARX" in De Gids van Maart 1904 en de daar genoemde litteratuur.

2) J. E. W. DUYS: „Recht of Klasserecht" 1904, p. 32 verkondigt de juiste s. d. theorie: de ideologie volgt de oekonomische verandering.

de diepste natuur van den mensch uitmaken. We zagen echter reeds, dat de individueele instinkten zeker even origineel zijn als liefde voor en trouw aan de groep; zucht tot zelfbehoud, tot voortplanting etc. zijn de voorwaarden van menschelijk bestaan, en dus dieper en hechter ingeworteld dan eenig ander instinkt. Vergelijk ons tweede hoofdstuk.

De allernaïefste illusie wordt weer uitgesproken, dat nu reeds bij proletariërs geen strijd zou bestaan tusschen eigenbelang en klassebelang. Waarom dan nog in kol. III einde van al. 4 betoogd, dat in zoo'n strijd, die dus toch mogelijk wordt geacht, het klassebelang m o e t zegevieren (dus niet altijd z a l zegevieren)? hoe kon daar dan zoo'n strijd worden geconstateerd? Is zoo'n averechtsche voorstelling, waarin, wat men wenscht en met inspanning tracht te bevorderen, dus toch niet als reeds bestaande beschouwt, eensklaps als bereikt wordt aangenomen, is zoo'n voorstelling bewuste taktiek, grootspraak om aan te moedigen, òf hallucinatie, onnoozelheid, onvermogen om dingen te zien zooals zij zijn?

Mevr. HOLST heeft ook nergens getracht aan te toonen, dat, in eene, hoe ook verder georganiseerde, socialistische maatschappij, die strijd tusschen eigen-, en klasse- resp. algemeenbelang zou verdwijnen. Dat betoog zou ook heel moeilijk zijn. Zou hij, die moeilijk en belangrijk werk doet, het altijd prettig vinden, dat de massa met de vruchten er van gaat strijken? zouden de groote werkers altijd juichen als hun belooning gelijk is aan die der slapste prullen? Zouden gevoel van eigenwaarde en rechtvaardigheidsgevoel geheel opgeheven zijn? En zouden verstandigen en begaafden altijd

berusten in het vonnis van meerderheid of commissie over hunne plannen en daden? Zoo ja, wat zou dan de menschelijke natuur, ten minste de betere, veranderd en bedorven zijn? Zou de fiere begeerte naar zelfstandigheid met die naar verantwoordelijkheid voor eigen daden ooit uit de sterksten en edelsten kunnen verdwijnen? Zou de hoogere mensch een kuddedier kunnen worden? Zou zijn verlaging voor de rest een voordeel, een verheffing beteekenen?

Voelt Mevr. H. niet, hoe verlammend, hoe doodelijk het moet zijn voor de ietwat beteren altijd die logge massa te torschen? Alle inventie, alle initiatief, allen vooruitgang zal zij neerdrukken. Wat zullen tegen haar alle inzicht, alle gave, alle eigen eerlijkheid, het eigen geweten baten? De domme, voor alles essentiëel te domme massa moet dan alles goedkeuren, alles weten, alles willen. Wat een rustige rust zal er dan heerschen. Dan breekt de ware bloeitijd aan voor de bureaucratie; alles gaat dan per commissie. Wij weten het uit ervaring, hoe snel en goed en goedkoop die werken. Praten, om de meerderheid, de massa om te praten, wordt dan het eenige talent; politiek de voorwaarde van iedere actie op alle gebied.

Waarom zou het toch voor een verstandig proletariër een vreugde worden het eigen gezin in gevaar te brengen ter wille van de eerzucht van een leider?

Mevr. HOLST heeft dit alles niet aangetoond, noch getracht het te doen. Kon zij verwachten dat hare lezers zoo maar voetstoots hare illusiën zullen deelen, zonder kritiek?

Mevr. H. heeft eigenlijk in dit heele opstel alleen

de eischen der sociaal-demokratische vechttaktiek besproken en die „proletarische moraal" gedoopt. Over de moraal der socialistisch georganiseerde maatschappij geen woord.

In al. 3 valt nog iets te bespreken. Er wordt erkend, dat de geschetste proletarische moraal een klassemoraal is. Erkend moet worden, dat zij zelfs maar eene partijmoraal is en wel die eener relatief kleine partij, met zeer weinige leiders en een extra grooten tros van geheel onzelfstandig denkenden, getuige de bizonder groote inspanning der eersten en hun inquisitoriaal optreden. De partij heeft er zeker niet op tegen, dat wij haar meer naar de feiten dan naar plannen beoordeelen. Voor „proletarisch" gelieve men dus hier in Mevr. H.'s artikel en elders „socialistisch" te lezen. De sociaal-demokratische partij omvat lang niet alle arbeiders en niet alleen arbeiders, de **leiders** zijn voor het meerendeel geen arbeiders. Zoo'n beetje realisme is wel goed.

De socialistische partij begint haren strijd voor het algemeen belang met aan allen op te dringen, dat zij alleen recht van bestaan heeft, dat alle anderen niets ter wereld van de maatschappij begrijpen en alleen een eng partijbelang beoogen. Voorloopig is in allen gevalle de niet-socialistische partij veel grooter dan de wel-socialistische. De niet-socialistische moralisten en sociologen zijn in allen gevalle zeer vast overtuigd, dat zij **niet** alleen voorstaan de belangen der ondernemers en der bezittenden in het algemeen, maar zéér bepaald en evengoed die der niet-bezittenden, der arbeiders, der armen. Overigens vormen die ondernemers en be-

zittenden geen kleine, verdwijnende groep, maar een groote, steeds grooter wordende. De socialisten zijn zoo.... handig steeds te doen, alsof alleen de millioenairs bezitten en alsof alle bezitters millioenairs zijn. Laat u toch niet bedotten. De overbodigheid dier talrijke klasse van bezittenden (niet millioenairs) is nooit aangetoond, noch de wenschelijkheid hen om te zetten in ambtenaren der almachtige meerderheid, wat toch in een socialistische organisatie per se het geval zou zijn.

Ik en talloozen met mij zijn zeer vast overtuigd, en na vele jaren van grondige studie, dat de socialistische maatschappij voor allen, voor de begaafdsten en besten het meest, maar ook voor alle anderen, voor de meerderheid, voor het geheel en de toekomst der menschheid zoude zijn de allergrootste ramp, een onduldbare toestand.

Wat verbeeldt Mevr. H. zich wel, dat, als wij dit niet meenden in eerlijkste overtuiging, wij geen socialisten zouden worden? ik zeker terstond, met graagte, met alle offers. Ik wou, dat ik in zoo'n panacée (universeel heilmiddel) geloofde. Mevr. H. kan zich geene andere dan simplistische moraal en maatschappelijke overtuiging denken; zij is wel te benijden. Hoe verleidelijk zoo'n theorie! Hoe sterk moeten toch de niet-socialistische instinkten zijn, dat zij niet veel meer zielen verovert. Ik ben altijd verbaasd over het kleine getal socialisten. Zouden gezond verstand, rechtsgevoel dat loon naar werk eischt, zelfstandigheidsdrang toch in velen sterk genoeg zijn om den schoonen schijn dier drogredenen te doorzien en met afkeer zich van dàt leelijke ideaal af te wenden? Zouden zoovele doorzien, dat „de be-

langen der gemeenschap" in een echt socialistisch georganiseerden staat hoogstens en op zijn mooist zullen zijn die der meerderheid, d.i. van het slechtste deel der gemeenschap, en dan nog steeds geformuleerd door de leiders, dus hoogstwaarschijnlijk oneindig ver verwijderd van de ware belangen der geheele gemeenschap, ontdekt door de besten? Echt socialistisch is alleen een staat met echte meerderheidsheerschappij. Welk een godsdienst, meerderheidswil en -inzicht tot god, haar vleiers tot priesters!

Zeker wil Mevr. HOLST haar ideaal zoo niet voorgesteld zien, maar dit zal de realiteit wezen in hare richting alleen bereikbaar, en dus het eenige waarmede wij rekening hebben te houden. Op de grootste waarschijnlijkheid komt 't hier aan, lieve wenschen zijn machteloos. Zoo'n minderheidje als de socialistische partij nu, worstelend bovendien, kan nog vrij aardig zijn, maar de heerschende, triumpheerende meerderheid is geheel anders.

Al. 3 kol. IV bedoelt eigentlijk zoowat te zeggen, dat de niet-socialistische groepen geen moreel en geen sociaal streven kennen, dat zij alleen hun bezit verdedigen (weer de insinuatie dat *zij* alleen uit bezitters zouden bestaan, — zijn die dan zoo ontzaglijk talrijk?) Is deze hatelijke bewering nu een product van den in al. 1 zelfde kolom geroemden eerbied voor tegenstanders? of helpt het gevoel van al. 1 in al. 3 reeds niet meer? Ik kan me die uiting alleen verklaren als gevolg van fanatisme, dat in tegenstanders alleen kwaad kan ontdekken. Hoe verblindend werkt toch zoo'n oppervlakkige theorie! Vroeger gaf Mevr. H. wel toe, dat bij de

burgerij niet alles zelfzucht is, hier oordeelt zij weer anders. En bij de niet-socialistische arbeiders? Over welke kam scheert Mevrouw hen?

Ik kan mijn lezers verzekeren, dat de niet-socialisten minstens evenzeer en evenveel verandering, verbetering, vooruitgang willen als de wel-socialisten. Iedere andere voorstelling is oneerlijk. Hebt gij uw kind niet lief, voedt gij het niet op, omdat gij het anders opvoedt dan mijnheer X. dat het best vindt? Hebben wij geen moreele en sociale idealen, omdat zij andere zijn dan die der socialisten? Mevr. HOLST tracht u dat in te prenten, te vergeefs, naar ik van uwen kritischen zin verwacht.

Ik veroordeel meer in het bestaande dan Mevr. H., want zij dweept met de socialistische arbeiders, ik waarlijk niet, evenmin als met de rest. Ik begrijp de bekoring van het socialistisch ideaal voor menschen van het type van Mevr. HOLST, en vooral ook voor veel arbeiders; ik begrijp ook de moreele gevoelens der geloovige Christenen. Ik heb grooten eerbied voor wat mij in die idealen goed lijkt, d.i. bevorderlijk voor het geluk aller levende en toekomstige menschen. Ik keur er in af, na trouw onderzoek, wat mij onjuist en verderfelijk voorkomt. Ik keur af die idealen die mij niet berekend schijnen voor het menschdom, zooals het *werkelijk* is, niet geschikt voor de menschelijke karakters, zooals zij naar mijn beste inzicht waarlijk zijn. Ik beoordeel die karakters, dat menschdom niet naar mijn ideaal, mijn wenschen, maar naar de grondigste studie der werkelijkheid. Wist ik een weg ze beter te beoordeelen, dan dien ik nu volg, ik zou hem terstond inslaan.

Ik zeg niet: zoo'n groot en hoog paleis wil ik bouwen, dus zal die gestolde modder daar wel hardsteen en marmer zijn. Maar: zoo groot, zoo hard, zoo sterk, zoo mooi, precies zóó en zóó zijn die steenen daar, wat kan ik daarmee bouwen, hut, huis of paleis? en: hoe kan ik langzamerhand betere steenen verkrijgen of maken? — En deze manier lijkt mij wel zoo eerlijk, wel zoo soliede, wel zoo idealistisch als de eerste. Maar ik geef toe: het is vleiend zoo maar voetstoots voor marmer gehouden te worden.

Mijn ideaal is dus dit: De sterken en begaafden moeten hun volle kracht kunnen ontplooien, en daarom tot hun uiterste krachtsinspanning gedreven worden, ten bate van allen, ook van de zwaksten, door de zekerheid dat zij de volle belooning voor hun superieur werk zullen ontvangen. Dat werk moet geschat worden naar de maatschappelijke behoeften volgens het op een gegeven oogenblik bereikte inzicht in de waarde dier praestatiën. Die behoeften moeten fijner worden, edeler, dat inzicht dieper en wijder.

Oneindig veel valt hier nog te verbeteren. Maar hoe kort duurt onze beschaving ook maar, wij kunnen hopen.

De organisatie van allen, waarin geen groep moet overheerschen, controleere die sterken, dat ook zij geen misbruik maken van hunne kracht ten nadeele van het geheel, van de zwakken, van de toekomst, de na-ons-komenden.

De zwakkeren moeten zichzelve helpen met de krachten en de middelen die zij bezitten, in de eerste plaats door zich te vereenigen en te organiseeren. Ik juich

van harte toe wat hier bereikt wordt, en ik verwacht, dat ook de toekomst veel meer en beter nog zal brengen. Het geheel, de Staat, zorge dat ook hier geen misbruik voorkome, geen tirannie onder het masker van solidariteit, noch tegenover de leden noch naar buiten. Misbruik van vereenigingsmacht (groepskracht) is even gevaarlijk en leelijk als misbruik van slimheid (individueele kracht), want beide zijn verder voor het grooter geheel waardeloos. Slimheid baat alleen haren bezitter, vereenigingsmacht alleen der vereeniging. De Staat, de menschheid, vertegenwoordigd in de beteren en wijzeren, wake tegen beider misbruik; hun gebruik is goed en nuttig.

De sterken en goeden, de kloeke geesten en teedere harten, mogen de zwaksten uit eigen aandrift helpen, omdat zij het niet laten kunnen, maar hun medelijden zelf, hun eerbied ook voor die zwaksten, doe hen niets meer verfoeien dan al wat de zwakheid, de oorzaak van het lijden, kan bevorderen. Uit inzicht, uit liefde durven zij dezen eisch erkennen en vervullen. Onmiddelijk uitvloeisel er van is dit. **Het individu mag niet opgaan in eenige groep, groot of klein.** Verliest het zijn zelfstandigheid, zijn eigen verantwoordelijkheid voor eigen daden, zijn vrijheid tot zelfbeslissing, tot initiatief, dan moet het verzwakken, onverbiddelijk [1]). En **uit zwakke individuen kan geen sterke groep bestaan.**

De groep, de vereeniging, de staat, die het opgaan der individuen in zich eischt, doodt hen, maar tevens

1) Verg. het mooie werkje van H. BOSANQUET: „The strength of the people," 1904, over de enorme beteekenis dier verantwoordelijkheid.

zichzelf. **De eisch van uiterste solidariteit is zelfmoord der groep.**

De solidariteit zelve eischt dus vrijheid, zelfstandigheid der individuen. Individualisme en solidariteit zijn polen, uitersten. Het menschdom mag en kan en zal nooit in een van beide uitersten geheel vervallen, wil het gezond en sterk zich ontwikkelen. Telkens anders, in anderen vorm, zal de verhouding tusschen beide zijn. Dan zal dit, dan dat taak der individuen of wel van de groep zijn. Het absolute heerschen van een van beide ware chaos of verstijving, dood zeker; nooit bestond dit, nooit zal het zijn.

Loon en invloed naar werk; werk naar begaafdheid; zelfstandigheid en verantwoordelijkheid voor allen; ruimte voor de begaafden; hulp aan de zwakken, bestrijding van de zwakte. Fier plaats ik deze leus tegenover de socialistische.

Wie de kracht smoort met de krachtigen, helpt de zwakken niet, wel de zwakheid.

De sterkste zwemmer zinkt, als de drenkeling hem het gebruik van zijn kracht ontneemt, en wat wordt er dan van den drenkeling?

Alle gaven zijn individueel, zij worden nu eenmaal den individu aangeboren, hij moet ze dus kunnen ontwikkelen, en kan dat alleen, zoo hij ze inspant, en dat doet hij alleen, zoo hij van hen afhangt, van die inspanning alles, bestaan en alle bevrediging moet verwachten. En dit geldt nog meer voor de zwakke gaven der massa; hare leden spannen zich niet gaarne in; heft de sterkste prikkels op, laat voortdurend de gemeenschap, als zoo'n hulpgodje, hun bijspringen, en zij bereiken

zelfs nooit hún hoogsten graad van kracht, zij worden steeds zwakker, steeds minder geschikt om voor zich te zorgen, om de misbruiken en aanmatigingen der sterken te weerstaan. Die volledige hulp zou zijn een langzame moord der zwakken. De socialistische maatschappij moet uitloopen op adel met slavernij.

In het belang der zwakken veroordeel ik het socialisme als het grootste gevaar, dat hen kan dreigen.

Tot de zwakken reken ik hier de onbegaafden, die niet anders tot de algemeene productie aanbrengen dan lichaamskracht of hoogstens de lagere geestelijke vermogens. Gij moet niet vergelijken de praestaties van tallooze arbeiders, onbegaafden, met die van éénen begaafden leider of schepper. Hoevele van de eersten zult gij stellen tegenover één der laatsten? Vergelijk alle lagere met alle hoogere arbeiders, alle begaafden met alle onbegaafden en hun praestaties! Waren er nooit andere dan de eersten geweest, dan zouden wij nu nog leven als wilden, in kleine, verstrooide, beestachtige, hongerige, menschenetende groepjes [1]). Want natuurlijk stuwde niet de altijd gelijke massa vooruit, maar de stijgende kracht der begaafden.

De onbegaafden, de alleen of in hoofdzaak tot lichaamsarbeid bekwamen, profiteeren mee van het produkt der begaafden, en verkrijgen op deze wijze veel meer dan hun eigen inspanning alleen hun ooit zou veroorlooven. Bovendien worden uit het gezamentlijk produkt, dus facto uit het surplus der begaafden (de anderen kunnen

---

1) Verg. MALLOCK: „Labour and the Popular Wellfare," en Social Equality."

net zich zelve onderhouden), de allerzwaksten geholpen. Het getal der laatsten is niet klein: kinderen, ouden, zieken, gebrekkigen [1]).

Dit alles geldt en gold niet alleen voor de dagelijksche productie, maar ook bij de buitengewone eischen. Gegeven nu eenmaal een oorlog, (denkt er u even in, er zijn er waarin heel het volk liever niet overwonnen wordt), wat zouden de soldaatsgaven beteekenen zonder de officierstalenten en deze zonder veldheersgenie? [2])

Het dilemma moet aanvaard worden: óf rechtvaardigheid, d. i. loon naar werken, en aanmerkelijke zelfstandigheid der individuen en dus hun verantwoordelijkheid, of wel verwenning der zwakken en daarmee kweeking der zwakheid, toeneming daarvan en dus van armoe en ellende, gevaar voor zwakken en sterken, voor allen, ten slotte ondergang van het geheel.

Maar zeker, u kunt het menschdom, de karakters der menschen u best geheel anders droomen dan zij zijn, dan zij zich nu reeds in duizenden van jaren en van maatschappijen vertoond hebben.

Wanneer u mij vraagt, welke waarborgen ik heb voor de ontwikkeling der maatschappij in de richting van mijn ideaal, dan antwoord ik het volgende. Ik zie zulke waarborgen in alles wat de gewone, de feitelijk heerschende moraal, de deugden van mijn tweeden en derden standaard, bevordert. Ik zie niet in, in 't geheel

---

1) Verg. E. ENGEL: „Der Werth des Menschen" 1883.

2) Hiermee strijdt in het geheel niet, dat de veldheer officieren behoeft en deze soldaten noodig hebben om te kunnen functioneeren.

niet, dat die deugden verouderd zijn,. dat er al in eenige klasse te veel zou wezen van waarheidszin, van toewijding aan ouders en kinderen en echtgenoot, te veel van eerlijkheid, plichtsgevoel, rechtschapenheid, van liefde voor eigen levenstaak. Ik kan hier nu niet verder op ingaan, maar ik verwacht zeer veel van de krachten en omstandigheden, die deze gewone, private deugden zullen versterken en verspreiden. Verder verwacht ik zeer veel van de toeneming van het vereenigingsleven in alle richtingen en soorten, en wel vooral: verheffing, loutering en versterking der publieke opinie, der moraal zelve. De veelheid van machten en woordvoerders lijkt mij hier een groot geluk, ja van principieele beteekenis. Het overheerschen van éóne groep of richting zou een ramp zijn, een doodelijke; ik maak zeer uitdrukkelijk geene uitzondering voor mijne eigene overtuiging en richting.

Natuurlijk reken ik ook op hulp en op zeer gewichtige hulp van de grootste en sterkste vereenigingen, de Staten. Maar ik deel lang niet alle illusies omtrent dat éóne hunner werktuigen, de wetgeving (de andere zijn: administratie en rechtspraak). Radikalisme en socialisme hebben beide dat wetgevingsbijgeloof [1]). Wanneer een kwaad bestreden, iets goeds gedaan moet worden, roepen zij beiden terstond om den wetgever. Even gek als een,

---

1) Een remedie hiertegen zou moeten zijn het geringe succes der radikale anti-alkoholwetgeving in de Vereenigde Staten, volgens den grooten en kundigen anti-alkoholist Dr. A. Baer: „Die Alkoholgesetze in den nordamerikanischen Staaten und ihre Erfolge," in Zeitschrift für Sozialwisschenschaft I, 1898.

die voor ieder karreweitje een verver zou halen. Waarom dien nu juist? In ieder voorkomend geval moet toch eerst bewezen worden, dat zijn hulp de nu speciaal noodige, de beste, goedkoopste, minst schadelijke is. En daar nu des wetgevers hulp zoo vaak maar schijn is en altijd kostbaar en gevaarlijk (vermeerdering van ambtenaren), komt mij die liefhebberij als eene dwaze, schadelijke manie voor. Welk verstandig vader maakt zelf al het huiswerk van zijn kinderen? [1])

Radicalisme (d. i. de illusie omtrent de macht van wetgeving en sociale politiek) en sociaal-democratie zijn beide uitstekende, noodige instrumenten in het heele orkest, ik zou ze niet graag willen missen, maar een concert van die pauken en bassen alleen, ik ril er van. De veelheid van opvattingen en richtingen is de beste waarborg voor harmonische, vrije, ruime ontwikkeling. De sociaal-democratische overheersching van ééne klasse en dan nog wel van die der tot heerschen minst bevoegden of bekwamen, ware een ramp, zooals er geen grooter gedacht kan worden.

Al. 4 kol. IV is weer zoo'n tirade op de sociaal-democratie, zooals wij er daar juist eene afgewezen hebben. Zij zou de broederschap der menschheid willen, de eenheid van alle menschen. Er zijn er 1600 millioen. Wanneer gij u dit getal eenigszins kunt voorstellen, helder als eene werkelijkheid, en wanneer gij tevens met zulke woorden als „eenheid" en „broederschap" ernst maakt, ze niet maar als reclamefrazen misbruikt,

---

1) De Russen begeeren van hun bureaucratie af te komen, wij doen ons best ze uit te breiden.

dan moeten uw geweten en uw verstand u toch zeggen, dat de broederlijke eenheid van 1600.000.000 menschen een fraze is. Wie zoo iets zegt, weet niet wat hij zegt, of meent niet wat hij zegt. Ik ben vast overtuigd, dat Mevr. HOLST geen enkel der problemen, met deze voorstelling verbonden, zich heeft voorgelegd. Om één enkel te noemen: woekering der zeer taaie, zeer kinderrijke negers ware onvermijdelijk, en met hun weldra immense getallen de verspreiding van hun zeden als dorpsdespotisme, slavernij, menscheneten etc. De negerrepubliek Haïti als model voor een groot deel der aarde! Droomen omtrent negerzelfregeering kunnen hier hun realisatie en daarmee weerlegging vinden [1]). Altijd weer bij zulke fantasieschrijvers diezelfde dwaasheden over de gelijkheid der menschenrassen [2]), aan welke zij dan bovendien een karakter toekennen naar hun wenschen [3]). Studeer toch eerst de werkelijkheid. Uw droomen behandelen de menschheid niet eerbiedig en niet liefdevol. Zij verkrachten haar. Maak geen toekomst voor haar terecht, voor gij haar eerst hebt leeren kennen. Mevr. HOLST en al hare collega's hebben zich nooit tijd en moeite gegeven om de vele afdeelingen van het menschdom te bestudeeren. Wat willen zij dan praten over de eenheid van het hun geheel onbekende?

---

1) Men snuffele eens in: SPENCER ST. JOHN: „Hayti or the black republic" (1889); TIPPENHAUER: „Die Insel Haïti" (1893).

2) Verg. STEINMETZ: „Der erbliche Rassen- und Volkskarakter," in Vierteljahrsschrift für Philosophie u. Sociologie," 1902.

3) Wie zich zoo eens goed van dat anders zijn der rassen wil doordringen, leze b.v. M. TOWNSEND: „Asia and Europe" 1901, en L. HEARN: „Glimpses of unfamiliar Japan."

Kan een goed paedagoog zijn, wie de kinderziel absoluut niet kent? [1])

Eenheid, echte eenheid, geen fraze, tusschen negers, Zuid-Amerikaansche wilden en half-wilden, Russische boeren, Bedoeïnen, Chineezen, en West-Europeërs en hun gelijken, is voor onafzienbaren tijd onmogelijk. Niemand die op de hoogte is, durft dit tegenspreken. Een gelijk aandeel van die allen in een menschheidsbestuur of -congres, of ook maar in hun eigen regeering is een onwensch. Voor de eersten zou ergste onderdrukking het onmiddellijk gevolg zijn. Mevr. HOLST eischt: „gelijke rechten voor alle rassen," of — sluit dat „het socialisme streeft" [2]) daarnaar een onbeperkt uitstel in? Het eerste is een absurditeit, zelfs VAN KOL staat hierboven, hoe kritiekloos en oppervlakkig hij wezen moge [3]). Het tweede is... zeer verstandig, maar leidt de lezers om den tuin. Mij dunkt, Mevr. H. meent oprecht en eerlijk — de absurditeit.

Het is altijd weer dezelfde immense, allergevaarlijkste fout: het ongelijke gelijk stellen en als gelijk behandelen willen. Paedagogen, verzet uw inzicht zich niet tegen het gelijk behandelen van ongelijke kinderen? zou een patient het prettig vinden zoo de dokter zijn

---

1) Dezelfde fouten werden gemaakt in Dr. VAN EMBDENS „Democratie en Darwinisme," en bestreden door NIEBOER in De Ekonomist 1902 en door mij in De Spectator, 8 en 15 Maart 1902: „In strijd met de ervaring." Bij de studie van het boek vergelijke men die twee kritieken.

2) Ik spatieer.

3) Zijn boeken over Oost- en West-Indië zijn er letterlijk onleesbaar door.

hartziekte net eender behandelde als de nierziekte van een ander?

Wanneer de sociaal-democratie mee wil bestrijden, wat waarlijk verkeerd is in de koloniale politiek en wreed in de behandeling der lagere volken, dan zullen wij haar werk toejuichen: er is hier zéér veel te doen. Maar een monopolie zal zij hier niet hebben, velen willen hetzelfde, en een grootsch verleden heeft zij hier evenmin. Er is geen reden tot bluf op wat zij reeds gedaan heeft en bluffen op wat zij wil doen, bah!

Gelijke rechten voor zeer ongelijke rassen ware wijsheid nog weldaad. Weldaad voor het eene ware mishandeling van het andere [1]). Hetzelfde geldt voor het toekennen van gelijke rechten aan de seksen. Man en vrouw zijn feitelijk zeer ongelijk van aard, en van ongelijke functie in het menschdom, hoewel gelijkwaardig, want beide zijn even onmisbaar. Gelijkstelling zou dus ook hier weer geen rechtvaardigheid, maar onrecht wezen [2]).

Ik herhaal: strijd voor onderdrukte volken en voor vrouwenrecht is géén privilege der sociaal-demokratie.

Nog één zinnetje in al. 4: het socialistisch proletariaat handelt reeds nu in het bewustzijn der broederschap aller menschen, „waar niet strijd tegen de klasse die zich tegen deze komende eenheid verzet het onmogelijk maakt," dus geen broederschap met tegen-

---

1) Het genoemde boek van TOWNSEND is hiervoor zeer leerrijk.

2) Verg. mijne brochure: „Feminisme," 1899, „Verheffing en Bevrijding der Vrouw," een reeks van artikelen in Los en Vast, 1895 en '96, en „Feminismus und Rasse" in Zeitschrift für Sozialwissenschaft, Dec. 1904.

standers, maar met partijgenooten, alleen oorlog met vijanden, ja alleen vervolging van ketters en ongeloovigen. Och ja. De positieve uitdrukking van wat Mevr. H. negatief zegt klinkt duidelijker, en niet mooi. JEZUS zeide: hebt uwe vijanden lief, de socialistische moraal is: liefde voor de partijgenooten alleen. Waar is de vooruitgang? is dit menschheidssolidariteit? of haat van tegenstanders? Dit is nu de moraal, wat zal wel de moraliteit, het gedrag zijn? De inquisitie dwong ook om in te gaan, de Jacobijnen onthoofden en verdronken hun tegenstanders, Zoo uit zich fanatische liefde. Het is voor de socialisten een geluk, dat hun tegenstanders een andere moraal zijn toegedaan, dan die van Mevr. ROLAND HOLST.

Al. 5 zegt tot troost, dat die tegenstanders, die in al. 4 van de broederschap zijn uitgesloten, toch niet redeloos en slecht zijn. Mevr. H. schijnt te meenen, dat die anderen eens idealen hadden, nu niet meer, nu is er maar één ideaal, het hare. Vroeger, o niet lang geleden, al. 6 kol. II in het midden, erkende Mevr. H. ook algemeen menschelijke idealen en deugden, — nu weer vergeten. Toch zou men kunnen vragen, wat zal het socialisme voor deze deugden, de algemeenste, de gewichtigste, doen.

Wat die ideologische systemen betreft, die een ethiek voor alle tijden pretendeerden te geven, Mevr. HOLST weet toch wel, dat die absolute ethieken allang en door niet-socialistische schrijvers bestreden zijn. Allernaiefst tracht zij zoo nu en dan de verdiensten van tegenstanders bij hare leer te annexeeren. De socialistische theorie bracht ook hier niets nieuws. De prediking

van trouw aan de groep (alias solidariteit) is toch niet iets nieuws, evenmin de revolutionaire gezindheid; de eerste vindiceeren de socialisten zelve en met recht al voor de wilden en de tweede kwam in alle revoluties voor, die ook niet van gisteren zijn. Het is weer zoo'n gezellig, gemoedelijk blufje zonder eenig recht, misschien ook meer een onderonsje, niet bestemd door ongeloovigen gehoord te worden. Zouden deze fanatici wel heusch meenen, dat hun moraal dus ook voor sommige, voor vele maatschappijen ongeschikt is? Een aardige proef op de som. Wij zagen reeds, dat zij het niet meenen [1]).

Al. 6, kol. IV, leert ons weer wat: „de strijd zelf is de toegepaste moraal van het proletariaat." Wat een broederschap, wat een liefde voor vrede en voor heel de menschheid! Verslaan van tegenstanders is — toegepaste broederschap. Ja zoo! Hoe beter het proletariaat dien strijd vecht, des te deugdzamer is het. Dat is een deugd, die men makkelijk verkrijgt; daar staan de harten wel naar. Haat en vijandschap voelt en kweekt men, maar noemt die — broederschap. Chamberlain en de Tsaar spreken precies zoo.... vredelievend. Ook zij beoorlogen alleen hun tegenstanders, volstrekt geen andere. Ook zij ijveren voor den vrede, al vechtende.

De arbeider, die maar solidair en revolutionair, dus partij-trouw en trotsch is, kan niet slecht zijn. Hoe mager, hoe eenzijdig! De heele moraal, d.i. de leer hoe de

1) Denk ook aan de groote sympathie van den „Vorwärts" voor de Russische socialisten! en aan de protestvergadering der soc. dem. in Amsterdam, Januari 1905, waar de vrij spoedige zegepraal van het socialisme in Rusland gewenscht en verwacht werd.

mensch zich in alle verhoudingen ten opzichte van al zijn medemenschen moet gedragen, saamgeschrompeld tot deze twee zeer verdachte lesjes. Dat is nu de nieuwe moraal! In plaats van de leer der groote moralisten een vechtleusje, een strijdleer! Kan zoo'n arbeider niet liegen, niet wreed zijn? Mevr. HOLST zal wel meenen: groeptrouw sluit dat uit tegenover ledenbroeders, en tegenover anderen, tegenstanders? De burgerlijke moraal bracht het tot een eerst begin van oorlogsrecht, van strijdverzachting. Is de socialistische moraal ook in dit opzicht achterlijk? De burgerlijke ontwikkeling bracht een enorme gevoelsverzachting mee, getuige de afschaffing van de doodstraf en de afkeer van den oorlog. Is het zoo zeker, dat wij onder socialistischen invloed in deze richting vooruit blijven gaan, dat is dus in zachtheid tegenover hun tegenstanders? Pers en vergaderingstoon doen twijfelen.

Kol. V, al. 1 verdedigt de dwalingen uit goede bedoelingen en gebrekkig inzicht. Terecht. Mevr. H. beroept zich hierbij op de burgerlijke moralen. Dank voor de hulde. Maar zij verwart hier, dunkt mij, een domme daad uit goede gezindheid met een handeling, die wel aan eenige, maar niet aan andere moreele eischen voldoet. Dus: hoe oordeelt Mevr. H. over een daad uit revolutionaire gezindheid en groepstrouw (solidariteit), maar in strijd met andere moreele beginselen? Is solidariteit met kameraden onvoorwaardelijk het allerhoogste gebod? Een helder antwoord ware nuttig. Is oprechtheid tegenover tegenstanders noodig? Zoo ja, dan zijn er hooger beginselen dan groepstrouw, zoo neen, dan staat de socialistische moraal zeer laag, en

zijn wij allen gewaarschuwd. Het verschil tusschen de beruchte Jezuïtenmoraal en de zoogenoemde socialistische moraal is dan niet groot [1]). Wij verlangen een helder antwoord: ja of neen!

Trouw aan de groep beteekent zeker gehoorzaamheid aan de bevelen der leiders, aan de besluiten der meerderheid. Of mag een lid daartegen handelen, omdat zijn verdere moraal het afkeurt? Is dus moreele zelfstandige kritiek van het individu op de besluiten der meerderheid en de bevelen der leiders geoorloofd? Plicht zelfs? Of niet? Moet het lid blindelings, in strijd met zijn geweten, een bevolen misdaad verrichten? Zijn de leden, is de minderheid, aan handen en voeten gebonden overgeleverd? Moeten zij als lijken gehoorzamen? Hebben zij opgegeven hun eigen geweten, hun zelfstandig oordeel? Plaatst de sociaal-democratie zich zelve buiten de geldende moraal, daarboven? Helder antwoord is zeer wenschelijk.

O, wat een vooruitgang op de Jezuïten!

Waar blijven dan trots en zelfdiscipline, en ontevredenheid en revolutionaire gezindheid, de nieuwe deugden?

Overigens heb ook ik medelijdende bewondering voor den trouwen, eerlijken, kritiekloozen volger van

---

1) Verg. voor de moraal der Jezuïten in de eerste plaats PASCAL: „Lettres écrites à un Provincial" van 1656; dan R. GRASSMAN: „Moraal-Theologie van de Liguori," VON HOENSBROECH: „Das Papstthum in seiner social-kulturellen Wirksamkeit," vooral het 2e deel, 1902; MARONIER: „De orde der Jezuïten," 1899. Van de andere zijde: F. HEINER: „Der Jesuitismus in seinem Wesen, seiner Gefährligkeit und Bekämpfung," 1902, en PILATUS: „Wat is Waarheid?" 1903.

een leider; zulk volgen is zeker niet het hoogste, maar voor velen toch al vrij hoog. Zouden niet alle wijzere anti-socialisten zoo denken? strenge kritiek op de onbevoegde geduwde leiders, ietwat bewonderend meelij voor de bedotte blinde volgelingen. Nieuw is die verhouding niet, hoog en bijzonder allerminst, maar erg menschelijk, triest.

Of de bluf van al. 3 kol. V wel gerechtvaardigd is? Ik voel niet voor de chronique scandaleuse, noch voor die van den adel, noch voor die der demagogen. Maar het weinige, dat de buitenwereld verneemt van wat er achter de coulissen der sociaal-democratie gebeurt, publicaties als die van BRUNO WILLE jaren geleden [1]) en van F. FRICKE [2]) nu onlangs, doen vermoeden, dat zedelijkheid en politiek hier ook niet altijd hand aan hand gaan. Naar al wat ons van Mevr. HOLST blijkt, geloof ik graag, dat zij niet merkt wat in strijd is met de leuzen. Iedere fanatische beweging werd gesteund door zulke geloovige zielen, die de dingen nemen voor wat zij aangekondigd worden.

En dan: de sociaal-demokraten hebben nog nooit geheerscht, nog nooit gekund naar buiten, nooit buitenlandsche politiek geoefend, dus geen wonder, geen verdienste, dat zij voor de verleiding van dit alles niet bezweken zijn. Mag een tobbertje bluffen, dat hij geen millioenairszonden bezit? hij heeft tobbertjeszonden, die ook niet mooi zijn. Maar of de inwendige politiek der sociaal-democratie geheel rein is? of hun manier van de

---

1) BRUNO WILLE: „Philosophie der Befreiung," 1894.

2) FRANZ FRICKE: „Spiegelbilder aus der Sozial-democratie," 1904, door de soc.-dem. pers onvoldoende weerlegd, zeker met kritiek te lezen.

massa te winnen, te boeien, te leiden het strengste geweten bevredigen kan? Is dat er op los beloven van al wat mooi is: welvaart en haast geen arbeid bovendien en dan nog werk naar ieders smaak etc., wel zoo heel rigoureus?

Zeker is het, al heeft dit voor de genooten geen waarde, dat het gedrag der partij den buitenstaanden in het geheel niet door zedelijke hoogte en reinheid bewondering afdwingt. De pluimpjes, die de leiders zelven aan de partij geven, d. i. aan zich, hebben toch wel geenerlei kritische waarde. Maar ik meen wel, dat Mevr. HOLST en velen met haar in gemoede gelooven, dat wij anderen in het diepst onzer ziel vol onwillige bewondering zijn voor de sociaal-demokratische partij, moraal en moraliteit. Ik vrees, dat zij zich vergist.

Mevr. H. roemt ook, al. 3, kol. V, dat de soc.-dem. politiek alle demokratie steunt. Natuurlijk, tegen den gemeenschappelijken vijand, maar dat is eigenbelang, taktiek, geen verdienste. Of het zoo blijven zal? Of de band met de anarchisten heel sterk is? Maar overigens is het heel natuurlijk. De sociaal-democratie is essentieel demokratisch. Haar kern is immers: gelijk loon, gelijke invloed aan allen, dommen en knappen, nuttigsten en nutteloozen, absolute heerschappij van de numerieke meerderheid over allen, in alles. En daarmee: opheffing van alle rechtvaardigheid, die eischt loon naar werk, werk en dus invloed naar begaafdheid, ongelijke behandeling, ongelijk gebruik van wat ongelijk is (de zeer ongelijke menschen). De sociaal-demokratie als alle uiterste demokratie wil als eenige, alles over-

heerschende macht de numerieke meerderheid. En daarmee verwerpt zij de bevordering der vrijheid door het balancement van velerlei machten, waarvan geen enkele absoluut is, die integendeel alle slechts op een beperkt gebied eene ook nog beperkte heerschappij uitoefenen. De ervaring der eeuwen leerde, dat zóó alleen de vrijheid gewaarborgd wordt, niet alleen die der individuen hoe noodig ook, maar tevens die der groepen, die aller vereenigingen: Is de sociaal-democratie nu het minst belemmerd, waar zij eene absolute macht tegenover zich heeft (Rusland, Duitschland, Oostenrijk)? Zij verbeeldt zich, zooals alle tyrannieke partijen, misschien met waanwijze oprechtheid: die vrijheid is goed, zoolang ik worstel, want dan heb ik ze noodig, maar als ik eenmaal heersch, dan is ze overbodig, want ik geef alle goeds, — en zij kon mij, den absoluut goeden, gevaarlijk worden [1]). Zij heeft in deze illusies, deze verwaandheid en heerschzucht vele voorgangers gehad (kerk, absolute monarchie). Zij echter, die de ervaring meer vertrouwen dan de illusies, hebben ingezien, dat beperking van alle macht door veelheid van machten beter is, en dus bestrijden zij de absolute demokratische regeering, die tyrannie zou wezen, zoo goed als iedere absolute regeering. Kunnen mijn lezers niet voelen, dat dit wijs en onpartijdig en eerlijk is, goed voor hen, goed voor ieder?

De sociaal-demokratie voorspelt paradijzen en toovert

1) Hoe aandoenlijk verlangen de Fransche Katholieken, wier onveranderlijke Kerk eens de Waldenzen uitroeide, de Inquisitie invoerde, het Edict van Nantes herriep en de Protestanten verjoeg, nu vrijheid en verdraagzaamheid.

met de werkelijkheid, het realistische kritische individualisme gaat uit van de werkelijkheid der menschheid en tracht tot reëele verbeteringen te komen. Het tracht ten bate van allen, ook van de zwakken en zwaksten, het volle uitgroeien en het hoogst fonctionnement der sterken, der begaafden te verzekeren. Maar in tegenstelling met het illusionaire manchesteriaansche individualisme wil het de macht van den Staat en van alle andere vereenigingen aanwenden om de zwakken te steunen en de machtsmisbruiken der sterken tegen te gaan. Deze waarlijk menschkundige politiek en moraal erkennen de feitelijke, niet weg te redeneeren ongelijkheid der menschen en de zwakheid van talloozen. Zij bestrijdt de zwakte als bron van alle ellende en bedriegt de zwakken niet door hun gelijkheid met de sterken voor te goochelen. Zij verzekert aan de zwakken al zulke hulp, die hun kwaal niet verergert en verspreidt. Zij eerbiedigt, gebruikt en versterkt, wat er aan geestelijke en zedelijke kracht in ieder bestaat, door vrijheid, zelfstandigheid, verantwoordelijkheid te handhaven, te vermeerderen, meer reëel te maken.

Zoo wil zij, 'zoo vlug als het zal blijken te kunnen, allen, allen, sterker en gelukkiger maken. Zij weet goed, waarachtig, dat de groep wel steunen kan, maar niet sterker maakt, integendeel, en dit te meer naar mate zij grooter en machtiger is. De sterkste, meest helpende groep maakt hare leden het zwakst. De politiek, die uit liefde, uit innige neiging, kritisch en realistisch is, koestert dus geen bedriegelijke illusiën over de mate van goeds, die de vereeniging, de Staat aan de individuen kan bewijzen. Maar wat werkelijk binnen hun

vermogen ligt, wil ook zij van die machten trekken. Dit kritisch individualisme wenscht dus zooveel staatsbemoeing als eenigszins mogelijk en nuttig resp. noodig zal blijken. Zoo min als een wijs arts voor of tegen water of vleesch is, per se en in het algemeen, maar al naar de ervaring leert, terwijl hij zeer kritisch die ervaringen kontroleert en het meest hecht aan de vaakst bevestigde en het minst aan de door illusies en systemen getroebelde en niets aan frazen, zoo luistert deze kritische moralist alleen naar de ervaring, maar naar haar zeer gewillig.

De kritische politiek is dus niet tegen staatsbemoeiing, zeer uitdrukkelijk niet, maar zij weet dat deze beperkt moet blijven tot die gevallen, waar haar nut en hare ongevaarlijkheid gebleken zijn, of hoogst waarschijnlijk kunnen gemaakt worden. De eenige maatstaf hierbij is, en kan niet anders wezen dan, het belang der menschheid, volgens ons beste, maar zeer onvoldoende en gebrekkige inzicht. Dat der anderen is niets dieper of wijder. Wij zijn geheel bereid, met hart en ziel, dat inzicht juister en omvattender te maken. [1]) Wij werken hier waarlijk voor. Met de werkelijk verkregen betere inzichten zullen onze moraal en politiek graag rekening houden, niet noodgedwongen, tegenspartelend, maar uit principe. Want zij willen niet anders zijn dan de politiek en de moraal der beste, wijdste, meest kritische sociale ervaring.

---

1) Maar waarlijk roem ik de anti-socialistische regeeringen niet om hun belangstelling in sociale wetenschap, integendeel, noch de welvarende klassen, noch onze universiteiten. Ik heb herhaaldelijk mijne klachten geuit, o.a. in „Verwaarloosde Wetenschappen", Tijdspiegel 1898, „Ziekten der Maatschappij", ook daar, 1900.

De sociaal-democratie is van dit alles het omgekeerde, lijnrecht het omgekeerde. Zij kweekt, ja eischt zwakheid en zwakken. Zij kweekt ze door overmaat van vereenigingssteun, door de individuen te doen opgaan in de groep, den Staat. Zij eischt ze, daar begaafde, krachtige personen hare banden zouden doorbreken. Zelfstandigheid en verantwoordelijkheid zijn levensvoorwaarden voor kloeken. En zulke menschen zijn onmisbaar voor het geheel, voor allen, voor de zwakken vooral. De sociaal-demokratie miskent dus de eerste lessen der ervaring, der menschenwetenschap. De krachtige mensch wil en moet zelfstandig en verantwoordelijk zijn, en wat wilt ge zonder hem?

De sociaal-demokratie breekt met alle rechtvaardigheid, want die eischt loon naar werk, en het socialisme moet in hoofdzaak communisme zijn, d. i. gelijk loon voor allen, buiten verband met de ongelijke diensten aan de gemeenschap bewezen. De sociaal-democratie moet dus ook dooden de liefde voor eigen werk, voor het product van eigen arbeid, want alle kapitaal is toch maar product tot productie bestemd, en zij bestrijdt het privaatbezit van productiemiddelen. De diepste, machtigste, kloekste aspiratiën van het menschelijk hart fnuikt zij dus.

Aan de weinige niet-kuddedieren dankt de menschheid hare heele verheffing uit de erbarmelijke ellende der wildheid, de sociaal-demokratie wil van allen kuddedieren maken, met een armzalig kuddebestaan, allen in één klomp!

De sociaal-demokratie is veel meer moraal der zwakheid, als der zwakken. Zij is de grofste miskenning der menschheid en van den menschelijken aard, die denkbaar is. Zij wil de erbarmelijken helpen door alles

en allen erbarmelijk te maken. Alleen de kuddedier- en herdernaturen kunnen zich tot haar aangetrokken gevoelen [1]). Wie kracht in zich voelt en wie kracht wil en blijdschap ook in anderen, moet haar verfoeien.

Ik zie het communisme als eene eeuwige bedreiging der menschheid, als eene der vele uitingen van zwakheid, en van meelij van zwakken en onwijzen voor zwakheid en onwijsheid, dus van onjuist, gevaarlijk, zwakheid en smart vermeerderend meelij. In alle klassen loert het. De sterken van alle klassen, de edelen, de kloeken, de vrijen, de eigenlijke verrichters van het menschheidswerk, de sterke helpers der zwakken zullen het socialistisch ideaal dus altijd, zonder ophouden hebben te bestrijden, ter wille van zich zelven, van het nageslacht, ter wille ook en vooral van de zwakken.

Verstaat nu niet, dat ik alle meelij zou veroordeelen, integendeel, maar ik veroordeel medelijden dat het lijden doet toenemen inplaats van afnemen. Meelij geeft altijd alleen het doel aan, ervaring, kennis, wijsheid moeten de middelen tot bereiking van dit doel verschaffen.

Ik hoop voor de arbeiders, de handarbeiders van Nederland, dat zij komen tot eene eigene zelfstandige arbeiderspartij en arbeiderspolitiek met leiders uit eigen midden. Ik verwacht, dat het vakvereenigingsleven hen op den duur zal brengen tot politieke zelfstandigheid, en dat zij dan weigeren zullen door radicalen en sociaal-

---

1) Wat een communistische maatschappij onder de gunstigste omstandigheden worden kan, ziet men in de Jezuïten-staten in Z.-Amerika: alles even mooi, maar geen kracht of vitaliteit, er is niets van overgebleven. Verg. E. GOTHEIN: „Der christlich-sociale Staat der Jesuiten in Paraguay" 1883, een buitengewoon lezenswaard boekje.

demokraten voor dier politieke doeleinden misbruikt te worden. Zeker zal dit niet gelukken zonder menige bittere teleurstelling.

Van mijn lezers verwacht ik, dat zij de denkbeelden van mevr. Roland Holst en de mijne zooveel mogelijk [1]) nauwkeurig zullen vergelijken. Als ik hun nog een raad mag geven, die misschien moeilijk te vervullen is, dan is het deze. Laten zij zich inspannen, hun uiterste best doen, om alle leuzen en vergaderingsenthousiasme eens een tijdje te vergeten, want dat is kneveling van oordeel en bedwelming van verstand. Laten zij daarentegen hun positieve kennis van menschen en maatschappij, hun eigen echte ervaring zooveel mogelijk laten meespreken. Vergelijkt, overlegt, denkt na, denkt lang na, stil, in eenzaamheid. (In een gesprek bedrinkt men zich zoo licht aan eigen of des anderen woorden.)

Als het niet onbescheiden is, zou ik u ook wel willen verzoeken een paar dwaasheden over boord te gooien, die, naar mijne ervaring, in vele geesten hardnekkig ronddwalen. Wilt dan aan het volgende denken en het trachten vast te houden.

Ieder niet-socialist is nog geen millioenair, en ook geen millioenairsknecht. Er zijn heel weinig millioenairs, een goede 400 in Nederland; staart u niet blind op hen.

Andere overtuigingen dan de uwe kunnen even eerlijk zijn.

Beloften zijn altijd volmaakt, denkt aan de waarschijnlijke werkelijkheid.

De niet-socialisten die de beste socialistische schrijvers

---

1) Ik schreef in De Bode: „alinea voor alinea."

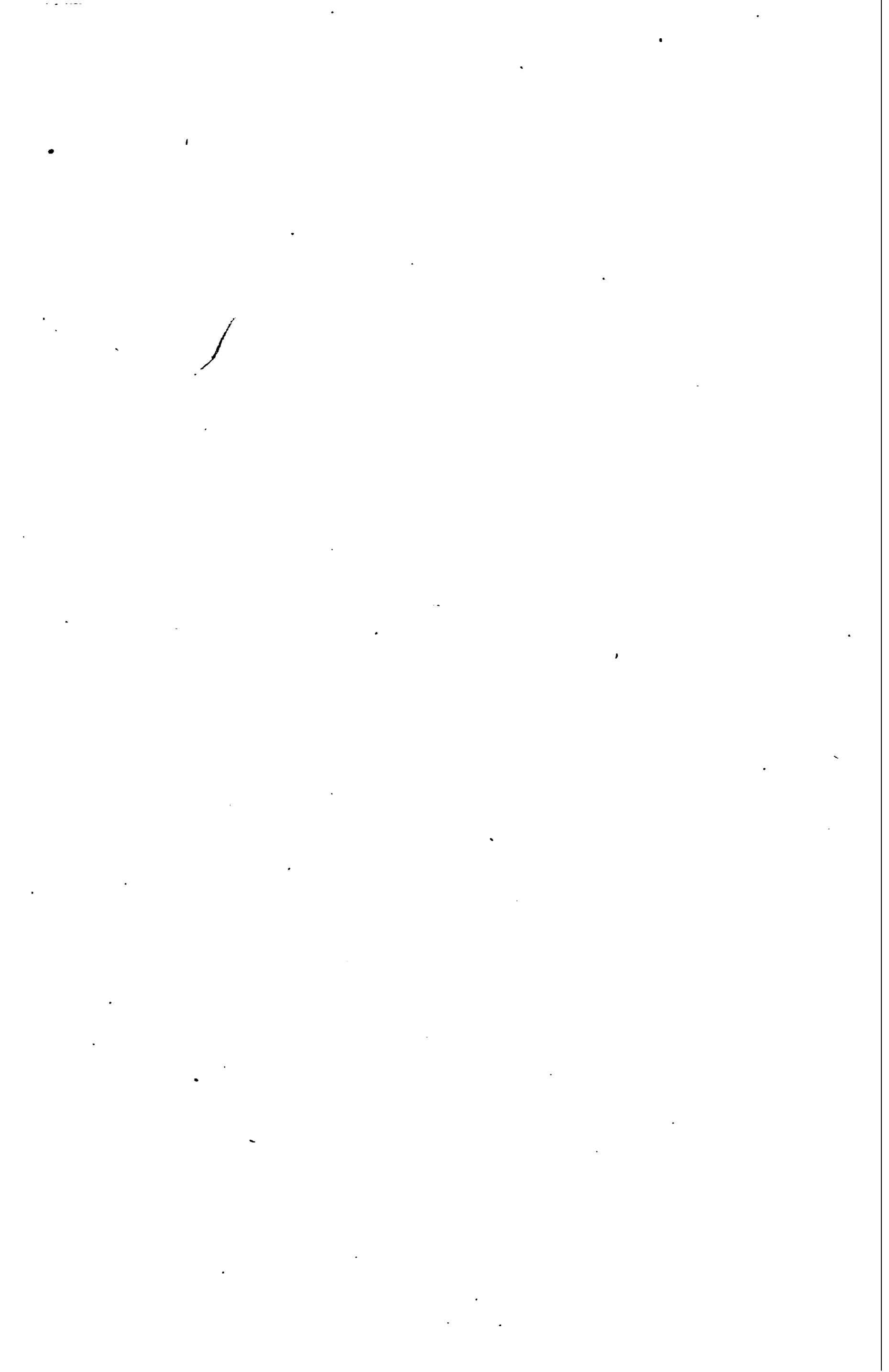
ijverig studeerden, kennen die leer wel degelijk; zij is trouwens zeer eenvoudig. Zij maakt den mooisten indruk op hen, die weinig anders kennen.

De scherpste kritiek op onze maatschappij hoeft nog niet tot socialisme te leiden; zijn er dan geen andere middelen, geen andere idealen? Mijn betoog moet mijn lezers ten minste geleerd hebben, dat die er wel zijn, dat het socialisme toch hoogstens één enkel onder meer stelsels is.

Wanneer u wat menschenkennis hebt en tevens wat kunt rondneuzen in sociaalwetenschappelijke literatuur, dan moet u ontdekken dat er menschen zijn, die in reine belangelooze liefde voor de hoogste menschheidsidealen zeker niet achterstaan bij de beste socialisten, en dat die zeker niet minder studie dan de socialisten van menschen en maatschappijen gemaakt hebben, en toch niet, zeer bepaald niet socialistisch gestemd zijn.

En nu moet u nog deze nadrukkelijke verklaring van mij aanhooren: ik heb mijn geheele leven gewijd aan het zelfstandig, positief onderzoek van menschen en maatschappijen, en ik heb het socialisme sedert meer dan twintig jaren bestudeerd in zijn beste schrijvers vanaf LOUIS BANC, RODBERTUS, LASSALLE, MARX, ENGELS, tot de FABIANS, MALON, BEBEL, KAUTSKY, BERNSTEIN en vele anderen toe, en nu zeg ik nog eens: het socialisme is vóór mij geen ideaal en geen juiste of mooie theorie; ik beschouw het socialistisch ideaal als voor alle klassen, en zeer bepaald ook voor de arbeiders, als het grootst denkbare gevaar. U behoeft geen waarde aan deze verklaring te hechten, maar ik vond het noodig haar te doen.

EINDE.

3 2044 019 575 679

